

VÁZLAT XII. PIUS PÁPA ARCKÉPÉHEZ

Irta: Kállay Miklós

SOKÁIG gondolkoztam azon, ki lehetne az a művész — a világtörténelem legnagyobb mestereit számbavéve —, aki méltóképen, a léleknek a vonásokba és a formákba írt beszédességével festhetné meg az új pápa arcképét, élő emléknek eljövendő századok számára? Sok fejtörés után is egyetlen méltó mestert találtam ehhez a tárgyhoz: Grecót, a spanyolok nagy vizionárusát. Mert az új pápa egész alakjában, megjelenésében, tekintetének átható mélységében van valami látomásszerű, valami elragadtatott emelkedettség, olyan, amilyen csodálatos fényudvarral veszi körül Greco alakjait. És ez az elragadtatás, akár csak Greco képein, nem a homályos félönkívület, nem az ismeretlenbe tévedező elrévedés, hanem az elragadtatás világossága, az Istenközelség átizzító fénye, olyan, mint a nagy spanyol misztikusoké, Keresztes Szent Jánosé, vagy avilai Szent Terézé volt.

És van még valami, ami ismét csak Grecóra utal, ha az új pápa portréját elképzelni próbáljuk. Grecóban csodálatosan egyesül két nagy művészeti irány: a gótika átszellemült áhítata és a barokk dimanikus, cselekvő gazdagsága. A barokk Eugenio d'Ors lényegre tapintó meghatározása szerint abban különbözik minden előző művészeti iránytól, hogy alkotásainak kettős súlypontja van. Ezt a kettőséget érzem én az új pápa egyéniségében is. Benne is a gót és a barokk egyesül és formálja két tengely köré gazdag szellemét. Szikáran felsudárló alakjában, lelkének aszketikus keménységében, szellemének magasságok fölé törő lángolásában a középkor gótikája érzik, amelynek templomai mind mint megkövült lángok harsantak ég felé. De a pápa aszketizmusa nem az anakhoréták elzárko-

zott küzdelme a magános kísértésekkel. Nála az aszketizmus az élet tisztaságának fönsége, amely már alakján is valami magyarázhatatlanul magasztos méltóságot önt el, az az elmélyedő bensőség, amely meggyőző alapot teremt minden szavának és mozdulatának. Ez az aszketizmus dinamikus, harcoss és tevékeny, a törhetetlen lelki erő fedezetét adja egy sokrétű szellem viaskodó fegyvereihez.

Éppen olyan egyszerűn ősi és egyben korszerű, mint Szent Ferencé volt, aki saját fegyvereivel verte vissza századának nagy tévelygéseit s a belső nagy lelki megújódással robbantotta szét kora készülő szociális forradalmát. Az egyszerűség bonyolultsága van benne s a küzdő energiák barokk mozgalmassága.

Mert XII. Pius harcoss korban lett pápa. Körötte harcoss felé feszülő világ szilaj erői nyüzsögnek hadirepülőgépekbe, hajóóriásokba, ágyúszörnyekbe öntve. Az ő középkori lelke megérti és leméri ezt a harcoss kort, mert a legmodernebb ember is ő, az első pápa, aki már ült repülőgépen. De fegyvere ebben a korban is a középkor leghatalmasabb fegyvere: a világot átlobogó szeretet, a harc fúriáival szemben a krisztusi béke szelídsége. Az anyagi fegyverek erejével a szellemi erők fegyverét szegzi szembe, mert tisztában van a XIX. század nagy tévedésével, amely az anyag törvényszerűségével próbálta a szellemet megfejteni s ezzel az alacsonyabbrendűt emelte a magasabbrendű fölé.

Az új pápa egyéniségére legjellemzőbb, hogy úgyszólván nincs egyéni élete. Teljesen feloldódik egy földi méreteken túlnőtt nagy ügy szolgálatában. Élete minden rezdülését a világegyház roppant, bonyolult szövevényébe kapcsolja be. Leírták egy napjának beosztását. Hat órákor kel, félhétkor misét mond. Aztán autón felmegy a Pincióra vagy a Monte Marióra, ahol sétát tesz. Egész napját az egyszerű étkezések s a délutáni séta idejével megszakítva, éjjel két óráig kemény munkában tölti. Akkor tér nyugovóra. Álomra, pihenésre nem jut több napi négy óránál. Csodálatosan éber és sokrétű szelleme olyan, mint óriási kapcsoló tábla, amelybe a láthatatlan és végtelen huzalok a világ minden

részből, az Egyház életének minden síkjáról befutnak s ahonnan melegítő, megvilágító éltető áramkörök sugároznak szét szívek millióiba, hitet, reményt, bátorítást, megerősítést sugározva szerte vágyó, remegő, mindig rendületlenül bízó milliók felé.

Nem elhanyagolható vonás lelki formálódásának vizsgálatánál az sem, hogy Róma szülötte. Az Urbs fia s az Urbs alá sok évezred rakott roppant alapokat. Római légiók el nem múló dobaja visszhangzik a mélységekben, Nérói kertek égő keresztény fáklyái óta mártírok ezreinek vére öntözte ezt a földet s föléje az örök egek reményt adó ígérete borul. Ezek az ősi tradíciók nevelték őt a mai kornak, amely most az augusztusi impériumnál szélesebb körű lelki birodalmat kerekített köréje. De ő ismeri ezt a mérhetetlen kört. Ismeri az államok problémáit, a nemzetek vágyait. Nagyon sok nép lelkét a helyszínen ismerte meg a közvetlen érintkezés jó iskolájában. És ismerik őt is urbi et orbi. Sudár alakja mint nemes és karcsú monolit magaslik fel az örök város hét halma fölé. Érezzük a kemény férfiasságot egész lényében, minden cselekedetében. A hősi attitűd mellett tört lándzsát nemcsak szavainak tüzes hitvallásával, hanem egész életének meggyőző erejével is. A férfiasság sziklája volt, mielőtt még az Egyház sziklájává választották volna.

Lenyűgöző hatást tesz mindenkire, aki csak egyszer beszél vele. Egyéniségének súlya van. Tudásának humanista egyetemessége, embervoltának fenkölt tisztasága, a belőle sugárzó bölcs nyugalom és kiegyensúlyozottság nem tévesztik hatásukat. Testvérnek és tekintélynek érezzük egyszerre. Egyéniségének súlyát mi sem bizonyítja jobban, mint a pápaválasztás páratlan gyorsasága. Már az első napon, a harmadik szavazásnál egyhangúan rá esett a választás. Az egybesereglett bíbornokokat valami belső sugallat ereje világosította meg, hogy mást nem választhatnak az Egyház fejévé. Megéreztek, hogy be kell telnie a régi jóslatnak, mely szerint ezekben a napokban csak egy angyali pásztor türelme, jósága, bölcsesége, szívjósága és világossága képes megint összeterelni szétzüllött nyáját. Az egész világ úgy

érzi most, hogy a választással ez a jóslat betelt, Krisztus új helytartója csakugyan az a Pastor Angelicus, akire a kereszténységnek ma szüksége van.

Ha már most külső megjelenésével akarunk foglalkozni, mindenekelőtt arcáról kell megemlékezni. Ez az arc szinte mint földöntúli fény átszellemültségétől körülsugárzott korona ül felmagasló szikár alakján. Mélytűzű szemében csodálatos lobogás ég. Parancs ereje és szeretet melengető lángja süt ki ebből a szempárból. Egész lényében van valami emberfeletti sugárzás, mintha láthatatlanul ott lebegne mögötte a szeretet néma angyala, a Charitas, amelyről itt az Eucharisztikus kongresszuson olyan elragadó szónoki remekműben tett vallomást.

Keze finom metszésű hosszúkás ujjáival külön él. Más egyházfejedelmek áldásnál összezárják a kéz ujjait, nála sugárcsóvaként tárul szét mind az öt ujj, talán azért, hogy mennél többfelé áraszthassa szét a magasságból leesett kegyelem jótékony harmatát.

Hangja még mindig bennünk zeng. Mikor itt járt nálunk, hangszórók százai záporozták szét. Bárhová fordultunk, akármely tájára kerültünk ennek a nagy városnak, mindenütt ott volt velünk, lelkünkbe muzsikált, különös, mély zengése volt, mint a rugalmas lemezzé edzett ércnek. Angyali harang volt, melynek tiszta bongása hosszú időre otthagytá visszhangját lelkünkben, s örök varázsát főképpen akkor nyomta be elmúlhatatlanul szívünk viaszába, amikor a mi nyelvünkön is, a mi magyar beszédünknek százszorosán drága zengésével is megszólalt.

Éreztük, hogy végtelen magasságból hajlik le szeretetével egy sorsverte országhoz. De más vonatkozásban is hálás reménnyel dobban fel hozzá szívünk. Sok helyen hibásan idézték a jelmondatot, melyet címerébe vett. Ez a jelszó helyesen így hangzik: *Opus iustitiae pax*, vagyis az igazság munkálásában, keresésében van a béke. Mi, magyarok is ezt valljuk és ebben a szellemben várjuk a velünk történt igazságtalanságok teljes jóvátételét.

A RUTÉN MŰVELŐDÉS KEZDETEI

Irta: *Kemény Gábor*

ARUTÉNFÖLD visszacsatolásával kialakult közép-kelet európai helyzet nagy geopolitikai és gazdasági lehetőségeket, de ugyanakkor rendkívüli kultúrpolitikai és szociális feladatokat jelent a magyarság számára. A lengyel-magyar határ politikai és gazdasági súlya, Kárpátalja feltárt és feltáratlan nyersanyaggazdagsága egyenes arányban állanak a rutén sorskérdések meg megoldásával. A rutén nép anyagi talpraállítása, szellemi kérdéseinek átfogó és végleges rendezése egyetemes magyar érdek, mert Európa legkisebb viharzónájában csak akkor következik el a konszolidáció, a békés, emberi színvonalú fejlődés korszaka, ha a terület problémáinak rendezésével egyidejűleg sikerül a ruténiséget maradéktalanul bekapcsolni a magyar gazdasági és szellemi vérkeringésbe.

Akik a rutén kérdés rendezését hajlandók egy inségakció keretében elképzelni, akik a rutén problémát a kárpátaljai fa és só és az alföldi búza és munkalehetőség természetes kicserélődésében látják csupán, azoknak — s ez a magyar társadalom széles rétegeinek szól — meg kell érteniök, hogy a létalapot biztosító ezeréves testvéri viszony visszaállítása nemzetpolitikai és szellemtörténeti tényezőktől is függővé van téve. Azaz: addig nem beszélhetünk magyar Kárpátaljáról, amíg a ruténséget ki nem kapcsoltuk a keleti, szláv érdekkörből és be nem illesztettük a közép-dunai, Nyugatot jelentő magyar érdekszférába. Ez a nemzetpolitikai szempont eleve tiszteletben tartja a ruténség vallási és népi hagyományait, nyelvi érdekeit és szellemi eredményeit, sőt minden lehetőségére álló eszközzel támogatni kívánja az önálló és egységes rutén nyelv és szellemi élet munkáját, mely eddig az orosz és ukrán irányzat párharcában alulmaradt és saját területén kisebbségi szerepre kényszerült.

Tehát nem a rutén nép jogaiba való önkényes beavatkozásról van szó, amikor a magyarság az állandó és ellentétes irredentizmusok földjén lebontani készül a tőle a ruténséget elzáró szellemi és irányított propagandára épült politikai válaszfalakat, amikor nemcsak gazdasági, hanem szellemi támogatását is felajánlja, hogy a Ruténföld idegen ideológiák kísérleti állomása helyett

a maga életét élő, önálló rutén nemzet hazája, népi-nemzeti fejlődésének biztos alapja lehessen.

Ennek a törekvésnek alapfeltétele a ruténség faji, népi, vallási és kulturális felmérése, az eredmények, hiányok, adottságok és lehetőségek tisztázása érdekében.

A mai Ruténföld a magyarok bejövetele előtti történelmi időben különböző vándornépek átvonulási területe volt. Lehoczky Tivadar¹ szerint a kő- és bronzkorszakbeli leletek alapján szkíta, majd a Krisztus utáni V. század táján gót vándorcsoportok telepedtek meg a Kárpátok tövében, ahonnan Verecke irányában visszahúzódtak. A honfoglalás idején a terület középső lankáit, Munkács vidékén már szlávok, Lehoczky szerint — szlovákok lakják, akik a rövidéletű nagymorva birodalom, helyesebben a nyitrai Pribina-fejedelemség legkeletibb vándortelepesei. Béla király névtelen jegyzője jóindulatú jámbor népnek mondja a szórványtelepek lakóit, akik készségesen ellátták élelemmel és itallal a hódítókat. Közlebbi adatunk a terület néprajzi fejlődésére a XIII. század első felében van, amikor királyaink a XV. század derekáig lakatlan földesúri birtokok északkeleti, ú. n. gypű széleit behívott telepes néppel benépesítik. Ez a mesterséges telepítés időnként és esetenként zajlik le, kezdeményezői az Árpád- és Anjou-házi uralkodók udvaraiban sűrűn jelentkező kenézek és soltészoknak nevezett vállalkozók,² akik a XIV. század végéig meghatározott számú csoportokban előzetes engedély alapján vezetik le a rutének telepítését. A XV. század kezdetétől állandóan szivárog északról a ruszinság, mely az Erdőskárpátok gerince alatt elszórt hegyifalvakban véglegesen gyökeret ver. Bonkáló szerint a beköltözött csoportok nyelvéből és népviseletéből következtetni lehet a rutén migráció kiinduló pontjára. A máramarosi huculok bukovinai és halicsi telepekről valók, a beregi és ungi bojkák (hegylakók) szintén a túloldali halicsi nyelvterületről morzsolódtak le, a zempléni, sárosi és szepesi lemákok ugyaninnen, a rutén-szlovák nyelvhatárt lakó és innen északnyugatra eső ruszin nyelvszórványok — Bonkáló szerint — dolisnyákok (sikföldiek) Podolia és Volhinia déli tájairól kerültek mai lakóhelyükre.

A rutén település a XVI. század végéig lezajlott, ezentúl csak

¹ Lehoczky: Adatok Hazánk Archaeológiájához, különös tekintettel Bereg megyére és környékére. Munkács, 1912. 40—47. l., 77—81. l.

² Bonkáló Sándor: A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés. Pécs, 1935. 5—7. l.

jelentéktelen szórványok következnek, majd évszázados kieséssel, a XVIII. század végén megindul a galíciai, zsidó bevándorlás.

Azok a geopolitikai körülmények, melyek az első telepeseiktől kezdve napjainkig meghatározzák a rutén életviszonyokat, döntően kihatottak a ruténség népi, gazdasági és szellemi fejlődésére. A hosszanti irányban húzódó, délre törekvő folyók völgyeiben, egymástól szinte tökéletes elzártságban alakulnak ki a rutén telepek és nyelvszigetek. A déli, alföld-széli területet már a XVI. században magyarok lakják, az egyes rutén települések között a nehezen járható hegyvidéken alig van összeköttetés s a nyugati irányban eltolódott rutén szórványokon a XVIII. századtól kezdve eredményes szlovákosítás folyik, mely előkészítette a mindmáig vitás szlovák-rutén nyelvhatár elmosódását.

A rutén telepítésnek a tatárjárás ad tudatos jelleget. IV. Béla után az uralkodók egyaránt fontosnak tartják a végek megerősítését és a lakatlan területek benépesítését. A kenézeknek írásos rendeleteket adnak ki és 1376-ban a munkácsi levéltár legrégebbi oklevele szerint Anjou Erzsébet, Magyarország és Lengyelország királynéja örömének ad kifejezést a telepés-népesség szaporodása fölött.¹ Ugyanez az oklevél már említést tesz a telepéseknek adandó kiváltságokról, melyeket az első bevándorlók, a későbbi városok őslakói, a nemesi és úrbéri telkek tulajdonosai valóban élveztek. A kárpátalji városok kialakulása a kereskedelmi utak mentén alapított telephelyekkel kezdődött. A fontosabb telephelyek, mint Ungvár, Munkács és Huszt várakká fejlődnek, melyeknek várnépében jelentős számú idegen bevándorló volt, akiket már a legrégebbi okiratok is jobbágy, jövevény és telepés elnevezésekkel különböztettek meg. A várak és kereskedelmi telephelyek a vidék közigazgatási és gazdasági központjaivá lettek. Ezek körül alakulnak a jobbágyok és szabadok települései, melyekről a későbbi városi levéltárak urbáriumai² részletesen beszámolnak.

A rutén bevándorlók az első időkben kiadott települési kiváltságaikat a XVIII. század végéig teljesen elvesztették. Az ismertetett geopolitikai helyzet következtében szétagoltan élő rutén telepés községek a nemesi, úrbéri vagy városi uradalmak jogkörébe kerültek s a ruténség az idők folyamán kivált a szatmári

¹ Sas Andor: Szabadalmas Munkács város levéltára, 1376—1850. Munkács, 1927. 18. l.

² Urbáriumok, a városi vagy községi levéltárak egykori telekkönyvei, adó- és bérlet feljegyzések.

béke (1711) után teljesen visszahullott a jobbágysorsba. Társadalmi szervezetlensége következtében a rutén telepes nem is volt képes ebből a kiszolgáltatottságból kiemelkedni, tehát sorsába belenyugodott. Bizonyítja ezt, hogy a kárpátalji ruténség történetében a Rákóczi-szabadságharcon kívül nyomát sem találjuk a népi szabadságmozgalmaknak. Az egykori gyepük és későbbi jobbágytelkek lakói megosztózkodnak a jobbágysors keserű kenyerén és munkaszolgáltatásuk természete szerint marhás-jobbágyok, robotköteles, gyalogszeres, várhoz szolgáló és kézműves jobbágyok lettek, ahogy ezt a munkacsoportok szerinti beosztás megkívánta.¹ A XVII. század derekáról fennmaradt urbáriumok már a városok területén is beszámolnak pusztá és elhagyott házakról, ami a valóságban annyit jelent, hogy az illető házhelyek lakói háborúk, éhínségek vagy a teljesíthetetlen adóterhek miatt elhagyják tartózkodási helyeiket. Sass Andor megállapítja, hogy a XVII. század második felétől az uradalmakat az elnéptelenedés veszélye fenyegeti; Beregszászban ekkor minden második házhely elhagyatottan áll és bujdosó jobbágyok járják a területet. A további elnéptelenedésnek akadályozására az 1682-ben készült urbárium bejelenti, hogy ezentúl a telekkönyvekbe pontosan be kell vezetni a jobbágy férficsaládtagjainak nevét, hogy ily módon a települetlen jobbágyok kilétét megállapíthassák. Ugyanez a jegyzék megállapítja, hogy az idegen országból beköltözött telepesek hat esztendeig csak tizenkét robotnapra köteleztetnek és ez idő alatt semmiféle adó nem terheli őket.

Ilyen társadalmi és gazdasági körülmények között érkezik a ruténség történelmi fejlődése két elsőrendű fontosságú eseményéhez, az egyházi únióhoz és a Rákóczi-szabadságharchoz, melyből a ruténség minden rétege kivette részét.²

A betelepült rutének mint pravoszláv keresztények jöttek Kárpátaljára. Bonkáló Golubinszkijre, Makarijra és a többi orosz egyháztörténészre hivatkozva megállapítja, hogy a betelepülők a kievi fejedelemség területéről szétsugárzó bizánci liturgiát és szellemet, illetve ennek alapelemeit hozták magukkal. A XVI. század első felében már mindenütt megépülnek a pravoszláv fatemplomok, melyeknek papjai a rutén vándorlás első állomásáról, Halicsból vagy Podoliából származó orosz népi prédikátorok.

¹ Lásd 1649. évi munkácsi városi urbáriumot.

² Hodinka Antal: II. Rákóczi Ferenc és a «gens fidelissima». Pécs, 1935.

A bizánci hit elterjedését a rutén paphiány okozza. Az orosz papok viszont távol állanak a nép szemléletétől, mely babonás tisztelettel veszi körül az idegen miszticizmusba burkolódzó görögkeleti papokat. A tanulatlan helyi igehirdetők, a «batykók» kultusza ezidőtájt még nem fejlődött ki, a mélységesen vallásos rutén nép teljesen az orosz papok befolyása alatt áll, akik ezt megfelelően éreztetik is a néppel. Nyílt ellentét keletkezik a római Egyház alapjára helyezkedett magyar társadalom és a keleti kereszténységet hirdető prédikátorok között, melyet az egyházi únió megvalósításával másfélszázaddal elődáznak. Az egyházi únió, a ruténség Rómához való csatlakozása két részletben zajlik le. A nyugati ruténség, a sárosi, zempléni és ungi papság 1646 és 1652 között fogadja el a Rómához vezető görögkatolikus hitet, Beregben és Máramarosban 1721-ig tart Bizánc és Róma egyházi párviadala, melyből egyidőre az utóbbi kerül ki győztesen.

Az egyházi únió létrejöttét különféle történelmi és szellem-történeti kihatások késleltették. Míg a lengyelországi rutén érseki egyház már 1595-ben a bresztlitovszki konkordátumban egyesül Rómával, addig a nyugati ruténséget csak öt évtized múlva éri el az új áramlat, melyről a köznép alig vesz tudomást. Közben az Alföldön sátrat ver a másfélszázados török hódoltság, Zemplénen keresztül és Erdély felől elindul a reformáció, az erdélyi fejedelmek belső harcai és a török dúlás nyomán menekülők ezrei lepik el a kárpátaljai városokat, mindez együttvéve sincs kihatással a ruténség szellemi alakulására, mely szinte kizárólagos joggal a vegyes irányzatú klérus kezében van. 1649 április 24-én jön létre az egyezmény Tarasovics, munkácsi görögkeleti püspök és a római Egyház képviselői között,¹ melynek értelmében a ruténség egységesen aláveti magát a Vatikán egyházi irányításának. Az úniónak eleinte alig van reális alapja. Mint fentebb ismertettük, a keleti ruténség 70 éves késéssel csatlakozik az egyezményhez, az egyházi könyvek és szertartások az únió létrejötte ellenére sem változnak, a nép nem éri a közvetlen változást s a király által kinevezett püspökök új egyházjogi helyzete nem érdekli a hívőket, akiknek 85%-a még a XIX. század első felében sem tud írni és olvasni. Nowak 1767-et tartja zárókövéül a nyugati és keleti kereszténység harcának, ugyanakkor viszont már tudat alatt érelődnek az egyházi skizma indítékai, a küzdelem politikai

¹ Robert Nowak : Der künstliche Staat. Berlin, 1938. 324. l., 42. l.

vonatra tevődik át és a XIX. század fordulóján váratlan kitörésével meglepi az előzményekről mit sem tudó magyarságot.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca (1703—1711) a rutén nép történetében több szempontból jelentős. Egyrészt ez a XVIII. század egyetlen osztálytalan népi küzdelme, melynek gerincét, mint azt Hodinka Antal szám- és névszerinti kimutatása bizonyítja, a beregi, ugocsai és máramarosi rutének alkotják, másrészt ebben a szabadságharcban áll először szemben egymással a keleti és nyugati ruténség, mert az utóbbiakat a császári kézen levő szepesi, zempléni és ungi uradalmakról harcba kényszerítették a fejedelem mellett küzdő keleti fajtestvérek ellen.

A szatmári béke után a ruténség ismét kikapcsolódik a történelmi mozgalmakból. Az 1848—49. évi magyar szabadságharc is csak utóregzéseiben érinti, mert a visszavonuló orosz seregek Kárpátalján keresztül hagyják el a Dunamedencét. Ami a Ruténföld politikai és szellemi fejlődését illeti az 1848—1914 közötti korszakban, megállapíthatjuk, hogy a ruténség belső élete mentes volt nagyobb történelmi zökkenőktől, viszont ugyanakkor felütötte fejét a nagyorosz és ennek nyomában az ukrán befolyás. A két idegen irányzat ellentétes eszközökkel igyekezett megnyerni a rutén tömegeket. A nagyorosz propaganda vallási szempontokat állított előtérbe, hogy ezekkel áthassa a ruszin népet. Az ukrán irányzat értelmiségi jellegű és határozottan politikai természetű, célja a rutén szeparatizmus megszervezése volt.

Az Egyház, sokkal előbb, mint a terület kérdéseivel foglalkozó szakemberek, felismerte a görögkatolikus és ortodox liturgia hasonlóságában, az egyforma szerkönyvek használatában és a közös eredetű vallási külsőségekben rejlő politikai veszélyt, mely az izai¹ és máramarosi² skizma-perekben megmutatta szellemi aknamunkájának erejét. Barkóczy egri püspök már 1751-ben felhívta a helytartótanács figyelmét a görögkatolikus és görögkeleti szertartású könyvek azonosságára,³ de figyelmeztető szava époly meddő maradt, mint az Egyház 1890-ben és 1909-ben kiadott rendelkezése, mely ismételten eltiltotta a görögkatolikus egyházat orosz szertartású templomi könyvek használatától.

¹ Az izai pravoszláv pör 1904 április 24-én kezdődött és 1906 őszén zárult le.

² A máramarosi pravoszláv pör 1913 december 29-től 1914 március 3-ig tartott.

³ Darás Gábor: A ruténföld elszakításának előzményei. Budapest, 1936. 137. l., 11. l.

Mialatt a jelentéktelennek látszó társadalmi események hátterében Kelet és Nyugat szótlan, fanatikus küzdelme zajlik, a rutén nép mentalitásában is jelentős változások következnek be. Az előző korszakok népi prédikátorai helyett, Róma tanult hitoktatókat küld a Ruténföldre, akik Ungvárott, Budapesten és Egerben végeztek teológiai tanulmányaikat. Ezek a tanult papok nehezen vagy sehogysem illeszkedtek be a nép egyszerű gondolatvilágába, szellemi törekvéseik eredménytelenek maradtak és a hívők egyre inkább visszakívánták azokat az időket, amikor babonás, műveletlen «batykók»¹ és idegen földről érkezett, szent ikonokat osztogató vándorpópák hirdették az igét. A fiatal képzett papok és a nép közötti ellentétnek gazdasági okai is voltak. Darás írja, hogy «a pap és a hívő között lelki szakadásra vezetett az a körülmény is, hogy a pap egyházi telekre jutva, kiemelkedett a népből s nem egy helyütt a jobbágykorból fennmaradt párbér vezetett ellentétre a pap és a hívők között». A pravoszláviának így lett segítőtársa a rutén földnélküliség, amit Darás a valóban egyenlőtlen gazdasági elosztáson kívül azzal is magyaráz, hogy amikor a hatvanas években országos kataszteri földmérést eszközöltek, a tanulatlan nép az adóterhektől való félelmében «sok legelő területet diktált be erdőnek, amely tulajdonképpen legelő volt és így az 1879. évi 30. t.-c. alapján létesített erdőfelügyelőségek az ilyen területet is az eredeti bejelentés alapján bírálták el».

Ilyen körülmények között valóban igazolt Bonkáló megállapítása, hogy «a kárpátalji rutén népnek politikai története nincs és nem is lehet, mert sohasem volt és nem is lehetett önálló állami élete». Ezen túlmenően a ruténség fejlődésének különböző korszakaiban egyetlen alkalommal sem mutat fel egy, önmagából kitermelt felsőbb társadalmi osztályt. Ez az egyetlen nép KözépEurópában, melynek nemcsak nemessége, hanem földesúri osztálya sem volt az elmúlt századok folyamán. Mindenre magyarázat a terület végtelen szegénysége és azok a nem kevésbé lehetetlen művelődéstörténeti körülmények, melyek a legújabb időkig csirájában elfojtották a rutén szellemi kibontakozást.

Viszont a nép képzelete nem mond le arról, hogy szerény környezetét be ne csoportosítsa a történelmi előidők regényes alakjai-

¹ Vándor népi szerzetesek, hasonlóak az egykori orosz stareczekhez.

val. Már a XVII. század posztilláiban¹ és zbornikjaiban² nyomát találjuk a rutén néplélek történetképző hajlamának. A XVII. század utolsó évtizedéből fennmaradt Uglyai posztilla például elmondja, hogy a kиеviak háromnapi bőjtöléssel és imával rábírták az Istenembert, hogy megjelenjen a várost ostromló tatárseregek felett, mire azok egymásnak mentek. Az 1659-ből fennmaradt Kievi zbornik pedig részleteket idéz a Gesta Romanorumból és jellemző, hogy az elbeszéléseket a szerző³ magyarból dolgozta át ruténre. A XVIII. század folyamán a ruténség — Bonkáló szerint — a lengyel-kozák háborúskodások hangulatában örömmel hallgatta a hősmeséket, különösen a csodás jellegű kalandtörténeteket, melyeknek leghíresebbje az Alexandriák Nagy Sándor életéről szól.⁴

A kuruckorból kevés eredeti emlék maradt fenn, ezek közül figyelemreméltó a Klokocsói szentkép című ének,⁵ melyben egy császárpárti ruszin elmondja a kuruc-labanc világ előzményeinek történetét.

A rutén történelmi hagyomány Duchnovics Sándor⁶ fellépésével kezdődik. Ő az első, aki népe történetével behatóan foglalkozik és a magyar-rutén sorsközösség elvitathatatlan bizonyítéka, hogy — az egyébként kritikátlan — történeti munkájának a következő címet adta: «A kárpáti oroszok, vagy magyar-oroszok igaz története (1853).» Duchnovics mindmáig legtisztább képviselője a független rutén nacionalizmusnak. Nemzeti dalait: «Ruszin vol-

¹ A posztillák a XVII. és XVIII. század rutén biblia magyarázatai és általános hitigazságok népszerű kivonatai voltak.

² A zbornikok vegyes gyűjtemények, nem egyszer prédikációk, bibliai történetek, népmesék, természetrajzi, földrajzi és egyéb közlemények együtt.

³ Kljucsna kievi szerzetes. A Gestákból átvett történetekben egyaránt támadja a katolikusokat és az unituszokat (az egyházi unió hívei), amiből nyilvánvaló, a szerző pravoszláv volta.

⁴ Nagy Sándor kalandjai öt változatban is forogtak közszájon Kárpátalján, a legismertebbet Panjkevic ukrán filológus adta ki Tysivska Alexandria címmel a Naukovyj zbornyk 1922. évfolyamában.

⁵ A szepesmegyei Kamjónka községben 1724-ben készült énekeskönyvben találták, elsőnek Petrusovics adta közre a galiciai Matica irodalmi szemléjében (1866. évf. 190—198. l.). Bonkáló közlése.

⁶ 1803 ápr. 24-én született a zemplénmegyei Topolyán, eperjesi kanonok lett és Eperjest a rutén értelmiség vezetőhelyévé tette működése idejére. Itt is halt meg 1865 márc 30-án. 1926-ban Nagyszöllősen, 1932-ben Eperjesen emeltek szobrot emlékének.

tam, vagyok, leszek» és a «Kárpátalji ruszinok» című hazafias költeményeket nemzeti himnuszokká avatta a hálás ruténség. A kiengedés idején, 1868-ban, a Szujet című irodalmi folyóirat hasábjain jelenik meg a XIX. század legnagyobb rutén epikus költeménye Fencik Jevhen¹ tollából, a Koriatovicsokról, a rutén néplélek kedvelt hőseiről. Hogy megértsük a Koriatovicsok szerepét az eseménytelen rutén történelemben, vissza kell térnünk Róbert Károly koráig. Az első Anjou király felesége, Piaszt Erzsébet, születésére nézve lengyel királyi hercegnő, Beregszászban állandó udvart tartott és a XIV. század hetvenes éveiben Bereg vármegye községeinek sorozatos kiváltságokat ad.¹ Az anyakirálynét szoros rokonai kapcsolatok fűzték Koriatovics litván fejedelem családjához, mivel fivére, Kázmér, feleségül vette a fejedelem leányát. Így lett Erzsébet sógorasszonya a négy Koriatovics fivérnek, György, Sándor, Konstantin és Tódor hercegeknek. Ezek közül Koriatovics Tódor játszott közvetlen szerepet a ruténség életében, mert 1360-ban Erzsébet munkácsi birtokán megalapította a Munkács-Csernekhegy-i bazilita kolostort,² mely a XVII. század második felében elpusztult körtvélyesi monostorral együtt, évszázadokon keresztül a rutén szellemi erjedés központja volt. Koriatovics Konstantint Kázmár király a lengyel rendekkel utódjává választotta, de mivel az nem volt hajlandó katolizálni, nem foglalhatta el a neki felajánlott trónt. Bizonyára erre céloz Fencik eposzának középső részében (Koriatovics és testőrsége búcsúja Novgorodtól), amikor a történelmi eseményeket eszményítve elmondja, hogy a novgorodiak hajlandók voltak életüket áldozni a hercegért, aki a véres háború helyett a Tisza partján keresett új hazát. Ez a rész kétségtelenül Konstantinra vonatkozik, míg az eposz bevezető és záró története³ Koriatovics herceg ruténföldi tartózkodását és halálát mondja el azzal a megjegyzéssel, hogy «Koriatovics halálával a rutén nép elvesztette régi szabadságát». A történelem és költészet erősen keveredik Fencik eposzában, a ruténföldi herceg, kétségtelenül Koriatovics Tódor, sohasem játszott annyira jelentős szerepet, ahogy ezt az eposz feltünteti. Fencik maga is rabul esett az elképzelt népi történetírásnak, mely

¹ Martonkán született, Bereg megyében, 1844 okt. 5-én. Publicista és költő volt. Herincsen halt meg 1903 dec. 5-én. 1926-ban Ungváron mellszobrot kapott.

² Sas Andor ezt az adatot a munkácsi kolostor alapító levelének hitelességétől teszi függővé (i. m. 23. l.)

³ Koriatovics címmel jelent meg a Szent Bazil Társulat Nap-tárában 1870-ben.

a történelem nélküli kisépeket, mint azt a szlovák Ján Kolár Szlávyc dcéra (A dicsőség lánya) című eposzának példája mutatja, történelmi tények tudatos átköltésére készítette.

Ez az apokrif történelemszemlélet az első igazi rutén költő, Grendzsa-Donszkij Vasilj lírájában megérleli a ruszin előidők regényes történelmi elbeszéléseit. Huculiáról, a Tisza felső forrásvidékéről, a X. századi keretben mint egykori rutén királyságról mesél és valóságos legendákat sző a rutén előidők hucul fejedelmének és királykisasszonyainak elképzelt élete köré.¹

Duchnovicsot haláláig kísérte az első rutén irodalmi társaság alapításának gondolata, mely az író halála évében, 1865-ben, vált valóra a Szent Bazil Társulat révén. Ennek kiadásában jelent meg a Szvijet (Világ) című folyóirat, majd 1871-től a Novyj Szvjet (Új világ) és 1873-tól 1885-ig a Kárpát című rutén-orosz lap. Ennek megszűnte után Listok (Levél) címmel Fenczik saját költségén szerkesztett új irodalmi lapot, mely az író 1903 decemberében bekövetkezett haláláig jelent meg. Ezek a lapok és néhány külföldi rutén folyóirat körül zajlik a rutén szellemi élet első fejezete. Jellemző, hogy ezeken kívül a XIX. század végéig külön kötetben egyetlen szépirodalmi munka sem jelent meg!

A Szent Bazil Társulat nem követte a Duchnovics által kijelölt és részben már nála is feladott öncélú rutén nemzeti irányt. Néhány mérsékelt irodalmáron kívül, mint Mitrák² és Sztravrovskij-Popradov,³ a «bazilisták» egyöntetűen ruszofilek voltak. Álláspontjuk a politikai orosz-imádat, egyeseknél kirívóan irányzatos formában mutatkozik meg. Rakovszky Iván,⁴ a társulat külföldre költözött első elnökének, Dobránszky Adolfnak⁵ munka

¹ Grendzsa-Donszkij Vasilj 1897 ápr. 23-án szül. Ökörmezőn. Kereskedelmi iskolát végzett, utána 1921-ig Budapesten volt banktisztviselő. Szerkesztette a csehek által 1926-ban betiltott Nasa Zemlja (A mi földünk) című szélsőséges lapot.

² Mitrák Sándor Ploskoeban született 1837-ben, 1862-ben pappá szentelték, Oroszvégen halt meg 1913 febr. 27-én. Főműve az orosz-magyar szótár (Ungvár, 1881.).

³ Julij Sztravrovskij-Popradov g. k. parochus, Szulinón született (Szepes m.) 1850 jan. 18-án. Dobránszky meghitt barátja volt. Meghalt 1899 márc. 27-én.

⁴ Az ungvári tanítóképző tanára, 1850—59 között a kormány hiv. ruszin fordítója Budapesten, majd izai lelkész 1883 dec. 3-án bekövetkezett haláláig.

⁵ A Szent Bazil Társulat első elnöke, aktív oroszbarát rutén politikus, résztvett az 1848. évi prágai pánszláv kongresszuson. 1849-ben az osztrák kormány kirendelt biztosa az orosz hadak mellé. A Bach-korszakban az ideiglenes autonómiát élvező északkeleti megyék referense.

társa már a nagyorosz egység elvét hirdeti a Cerkovnaja Gazet (Egyházi lapok, 1856—58) és a Cerkovnyj Vestnik (Egyházi értesítő, 1858—60) hasábjain. Szerinte egy orosz nyelv van és egy orosz nép s így a ruténség nem más, mint az egyetemes orosz nyelvcsalád legnyugatibb ága. Anatol Kralickij,¹ munkácsi bazilita kolostorfőnök, még nyelvemlékek hamisításától sem riad vissza ruszofil ügybuzgalmában, hogy az orosz irányzat szellemi jogosultságát századokra visszavezethesse. Szabó Eumén, későbbi nagy-zöllősi parochus, összeállítja az első kárpáti rutén irodalom-történetet. (Christomatia, 1890.) Műve a kárpátalji egyházi irodalom első átfogó időrendi felsorolása. Danilovics János (1834—1895, írói nevén Korytnjanszkij) «Családi ünnep» című vígjátékában (1876) még halálos bűnnek tartja, ha a rutén megtagadja származását, később viszont maga is rövid ideig tartó orosz kultusz után teljesen elmagyarosodik és a magyarnyelvű görögkatolikus istentisztelet-mozgalom élére áll, mely a legalkalmatlanabb időben ad tápot a pravoszláv propagandának.

A Szent Bazil Társulat írói szigetet képeztek a rutén tengerben. A nép, mely «kárpátorosz» nyelvüket ép úgy nem értette, mint a ruszofil papok és tanítók szavát, sorra elutasította folyóirataikat. A nyelvi zűrzavar, mely a cseh uralom alatt tetőpontra hág, már ekkor is tűrhetetlen és olyan szellemi megosztottságot eredményez, mely az illetékes körök figyelmét is felhívja. A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztérium a további nyelvi zavarok elkerülése céljából 1881-ben tiszta rutén nyelvű iskola könyvek és magyar-rutén szótár készítésével bízta meg Csopey Lászlót, aki a Mitrák által mellőzött rutén szókincset elsőnek gyűjti kötetbe.² Ugyanekkor a «baziliták» körében is elindul a magyarbarát szellemi irányzat. Zsatkovics György³ tanulmányait már magyarul írja, Szilvay Iván⁴ pedig — keverék nyelven bár — de előszeretettel foglalkozik a magyar életből és történelemből vett tárgyakkal (Anya és leánya).

Ebből az ingadozó, kissé magyarbarát, lényegében azonban ruszofil kezdeményezésből alakult ki a mai rutén irodalom képe, melyben a pravoszlávia fegyvereivel küzdő nagyorosz irányzatot

¹ Az általa felfedezett és állítólag 1458-ban készült Munkácsi Krónika valószínűleg saját szerzeménye.

² Rutén-magyar szótár. Budapest, 1883.

³ Ungváron szül. 1855 okt. 14-én, mint sztrojnai g. k. lelkész halt meg 1920 szept. 25-én.

⁴ Szuszkón szül. 1838 márc. 15-én, megh. Új-Dávidházán 1904 febr. 13-án. G. k. parochus volt.

visszaszorítja a rutén népi és az ukrán politikai szemlélet. Természetesen ezzel az orosz nyelv nem veszt csatát, a kárpátaljai rutén író három nyelven, oroszul, ruténul és ukránul írja mondani-valóját és a nyelvi zavar 1930 táján olyan nagymérvű, hogy a legfiatalabb nemzedék már egyik nyelvet sem beszél tökéletesen.

A Ruténföld elszakítása mélyreható változásokat okoz szellemi téren is. A cári orosz és ukrán menekült értelmiségiek mozgásba hozzák a rutén felső rétegeket és 1920-ban előbb az ukrán, majd 1923-ban a nagyorosz irányzat hívei kiépítik új szervezeteiket.

1920 őszén Ungvárott létrejön a halicsi ukrán kultúrgyűlés mása, az ungvári Proszvita (Felvilágosodás) Volosin,¹ Panjkevic,² Brascsajko,³ Hadzsega és Sztudinszkij vezetésével.

Az 1923-ban szintén Ungváron alapított Duchnovics Társaság Szabó Eumén elnöklete alatt az orosz irányzat szellemi munkásait szervezi meg. A Társaság prózairói jelentéktelenek, a költők közül Karabales Andrej⁴ és Fedor Pavel érdemel említést.

Az ukrán és orosz irányzat között, mint jövőt hirdető tiszta forrás tört fel a rutén népi líra, melynek elismert képviselői az említett Grenzsa-Donszkij Vasilj és Julij Borsos-Kumjatszkij,⁵ a Verhovina költője, a lehangulatossabb rutén lírikus. A rutén irodalomban ismeretlen egyéni költészetnek Bozsukova Mykolája,⁶ az első rutén női költő ad hangot. A népi prózairók közül Voron Andrej,⁷ Demján Lukács⁸ és Márkus Alexander⁹ emelkedik ki.

¹ Volosin Ágoston volt rutén miniszterelnök, az ukrán politikai és szellemi mozgalom vezére 1874-ben szül. Kelecsényben, az ungvári tanítóképző igazgatója, 1922-ig a Nauka című néplap szerkesztője volt.

² Panjkevic ukrán nyelvész, a Naukovyj Zbornik munkatársa, 1938 decemberében Prágában adta ki a kárpátorosz nyelv fejlődéséről szóló filológiai munkáját.

³ Brascsajko Gyula, a Proszvita egyik vezetője, aktív ukrán politikus, 1919-ben a huszti tanács elnöke.

⁴ 1906-ban szül. Tibaván, absz. középisk. tanár, költő és regényíró.

⁵ 1905 júl. 8-án szül. Nagykomjátón, ungvári polgári iskolai tanító. Első verskötete 1928-ban jelent meg.

⁶ Kisbocskón szül. 1907 júl. 3-án, helyi tanítónő. Versei 1930-ban jelentek meg.

⁷ 1901 szept. 7-én szül. Csomán, tanító, költő és népies elbeszélő.

⁸ 1894-ben szül. Felső-Vereckén, ma is földműves. Első művét (Az ördög mint lakodalmi vendég) a Proszvita adta ki 1920-ban.

⁹ 1921-ben szül. Huszton, helyi tanító, majd tanfelügyelő. Írásain magyar népi frók, Bonkáló szerint Tömörkény, Mikszáth és Móra hatása észlelhető.

Legújabbán a rövid életű ukrán uralom alatt két újlírikus csatlakozott fel a kárpátaljai költészet porondjára. Michail Kolos, a lemergi Dilo munkatársa, 1938 decemberében ukrán verseivel elnyeri a halicsi ukrán irodalmi nagydíjat, Sabol Szevasztián bazilita szerzetes 1939 tavaszán adja ki legújabb, időrendben harmadik verskötetét.

Amikor 1912-ben a Szent Bazil Társulat feloszlott, az ekkor alapított ungvári Unio könyvnyomda vette kezébe a ruténség egyházi és irodalmi műveinek kiadását. Itt jelent meg a Nauka című néplap és a világháborúig a Görögkatolikus Szemle magyar nyelvű ideológiai folyóirat. Az orosz irányzat kezén a Karpatoruszkij Golos című lap, a Karpatszkij Kraj (Kárpátvidék, 1923—1924) és a Karpatszkij Szvjet (Kárpáti világ, 1928—) folyóiratok, a Proszvita kiadásában 1922-től a Naukovyj Zbornik számai jelentek meg. A rutén autonómista blokk hetilapja a Demkó Mihály szerkesztette Ruszkij Vestnik volt.

A kárpátalji rutén irodalom és műveltség nem fejezi ki híven a terület erőviszonyait és a rutén tömegek elvi álláspontját. Az egyházi és világi irodalom az eltelt háromnegyedszázados fejlődés alatt az orosz és ukrán egyházi, illetve politikai propaganda befolyása alatt állott. Ez a két idegen irányzat kis számú, nagyrészt bevándorolt csoportok révén kisajátította a szellemi és irodalmi élet minden jelentős fórumát és sajtószervét. Így történt, hogy a rutén nemzeti gondolat és nyelv harmadrendű, jellegzetesen kisebbségi szerepre kényszerült, a ruszofil és ukrán törekvések mögött. Helytelen lenne a rutén nyelv és irodalom egyenjogúsítási harcát az előbbieket megsemmisítésével kezdeni, mert a cseh uralom alatt eltöltött két évtized folyamán a rutén szellemiség több kiváló képviselője tartozott az említett irányzatok valamelyikéhez, olyan egyéniségek, akiket a frissajtású rutén művelődés mai formájában nem nélkülözhet. Ezért elkerülhetetlen a szellemi Treuga Dei, mely a rutén írók nagyrészét visszaadja a ruszin népnek, a ruszin nemzeti gondolatot az eddig délibábot kergető, nagyszláv ábrándokban hívő intellektueleknek.

VERSÍRÁS ELŐTT

A lugas közt fenyőpadon
kinn ülök az őszi napon,
mint keleti álmos fajta
hunyorgok az őszi napba.
Ha megúnom, más mi volna,
behuzódom a sarokba,
s úgy nézem a kék hegyeket,
mint hasas pók a legyeket.

Igy élek és így tengetem
szüret előtt az életem.
Miat fiát az édesanyja,
dédelget az árvák napja,
s nem pirongat, mint a nyáron.
A fák alatt véka, vászon,
cukros barack, csipős alma,
illattégely az üst alja.

Lányok jönnek fölbatyúzva,
nézem őket kuporogva
üresen és oly egyedül,
mint új sziget mely fölmerült
siváran nap és víz között;
de érzem már a hírnököt,
kinek kezén mozdul a mag,
s zengő versem hátára kap.

AZ INDIÁN SZŐTTESEK

Irta : *Hamvas Béla*

1.

AMIKOR Bartolomé Ruiz, Pizarro hadnagya 1526-ban Mexikóból a part mellett a Csendes Oceánon dél felé hajózott, messze kint a tengeren sajátságos nagy tutajokat látott, amelyeknek árbocain tarka vitorla feszült. Később kiderült, hogy a tutajosok perui indiánok voltak; Guayaquilben, ahol a spanyolok partra szállottak, több tarkavitorlás tutajt láttak. A hódítók azoknak a szőtteseknek, kelméknek, amiket Peruban találtak és az indiánoktól elraboltak, nem sok hasznát vették. Mindössze talán a zsákmányolt aranyat csomagolták bele. Csak az európai spanyol udvar, különösen a nők csodálták meg a szőttesek nagyszerűségét. A királyné révén a katonaságnak parancsot is adtak, hogy szedjenek össze annyit, amennyit tudnak és küldjék Madridba. A közönségesebbjét szőnyegnek, takarónak használták. Volt azonban finom, egészen rendkívüli módon finom szőttes, amelynek puhasága más volt, mint a hindu, vagy a kínai selyemé. Csodálatosan lágy gyapjúból szőhették. A térítésre küldött szerzetesek, akik feljegyzeték a mondákat, szokásokat, állami törvényeket s mindazt, amit Peruról megtudhattak, azt írták, hogy az ilyen finom szőttest rendkívüli módon készítik. A köznap ruhát láma-gyapjúból csinálták és gyapotot kevertek bele. A gyapjút fenn a hegyek közt élő állatokról nyírták, a gyapot lent a tengerparton termett. Az inkák uralkodóinak figyelme még arra is kiterjedt, hogy a kétféle anyagot milyen mértékben szabad keverni. Ahogy meg volt szabva a hús, a hal, a kukorica étel-ajadag, meg volt állapítva, kinek milyen hosszúra volt szabad növesztenie haját, milyen fülbevalót viselhetett, arról is szólt törvény, hogy kinek milyen keverésű ruhát kellett viselnie. Az előkelőbbeknek gyapjában gazdagabb, az alárendeltebbeknek gyapjában szegényebb szövetű ruhát volt szabad csak hordania. Amikor finomabb szövetet akartak készíteni, egészen fiatal állatot nyírtak meg; volt eset, amikor újszülött láma szőrét vágták le. De még ennél finomabbat is tudtak szőni. A láma-anyát megölték, kivették belőle a még alig pelyhes kis állatot, kitepték a szőrét

és ebből szőtték a szalagot, palástot, kendőt, takarót. Ezek voltak azok a szöttesek, amik a spanyol hölgyek szívét lágyságukkal megremegtették. Persze, amikor megtudták, az ilyesmi hogyan készült, csak annál jobban kívánták, hogy minél több ilyen szövetük legyen. A perui szöttek divat lett. Aztán valami más divatcikk került elő: valamilyen gyöngy, vagy ékkő, vagy prém. Nem is volt az, ami hosszabb divatot kibírt volna. A szöttesek színe, rajza, egész atmoszférája nem volt az a szelíd exotikum, mint egy ártatlan kashmir brokát, talán kínai krepp, vagy keleti csipke. Európának, különösen a spanyol udvarnak az a világ, amit az indián szövet magával hozott nagyon is erős volt. Nem virágot, levelet, szép emberi formát ábrázolt dekoratív cirádákkal: különös rémek, állatfejek, szörnyetegek, vagy esetleg, nehéz, szigorú geometriai formák díszítették. Nem elmosódó, kellemes pasztell, de nem is rikító népi színek tarkították: utánozhatatlanul vad vörös négy meg öt árnyalatban, misztikus ibolyaszín, bíbor, feneketlen mélységű kék, égő zöld és démonikusan vad sárga. Az ember fél hozzányúlni: olyan, mint egy idegen, ősi, mérges állat.

A perui szöttek a spanyol udvar és Európa elfelejtette. Csak körülbelül ötven éve, amikor Max Uhle német archeológus első ásatásait végezte a Huaca de la Luna, a Holdpiramis tövében, került ismét az érdeklődés körébe. Először csak mint régészeti lelet. Később, mint valami, amiből következtetéseket lehetett levonni a kultúrára, vallásra, szokásokra, civilizációra.

2.

Amit a perui szöttekről, mint tárgyi valóságról tudunk, rendkívül kevés. Megtalálták azokat az eszközöket, amivel készítették, sírokban szövőszekeket, orsókat, tudják, hogy a fonalat nagyobbára növényi festőanyaggal festették, de azt már nem, hogy ezt az anyagot hogyan és miből készítették. Az inkák uralma alatt a szötteket gyárszerű műhelyekben csinálták, természetesen nők. De az inkák a spanyol hódítás előtt csak négy-ötszáz évvel foglalták el Perut, vagy, ahogy ők hívták: Tavantasuyu-t, a Négy világtáj birodalmát, mert Peru, vagyis Biru partvidéket jelent és az egész birodalomnak csak egészen kicsiny északi tartománya volt. Az inka hódítás előtt a szöttek otthon készültek, ami azt jelenti: egészen kicsiny területeken, lokális, sajátos, egymáshoz csaknem semmiben sem hasonló kultúrákban és egészen ezeknek a kicsiny közösségeknek a levegőjében és szellemében. A legrégibb ezek között valószínűleg a

Tiahuanaco-kultúra volt, vagyis az itt készült szöttek a legősibb. Megkülönböztetnek Ica, Nazca, Moche, Pachacamac és egyéb stílusú szötteket. A különbség a stílusok között, bár a helyek néha alig pár mérföldnyire feküdtek egymástól, oly nagyok és alapvetőek, mint például a kínai és hindu, vagy krétai és görög, egyiptomi és asszír stílus között van. Mindegyik kultúra azon a helyen, ahol élt, önmagának, egyszer, keveredés nélkül, mint kultúra-egyen tenyészett. Amerika klasszikus földje ezeknek a kicsiny lokális kultúráknak. Mexikóban, Yucatan-félszigeten, Guatemalában tíz négyzetkilométeren belül háromféle településnek három merőben más életstílusa volt: más államszervezete, más mitológiája, más társadalmi rendje, más építészete. Sehol a földrön másutt a törzs-kultúráknak oly végtelen gazdagságát nem látni, mint Amerikában, főképpen a magas kultúróvekben: Mexikóban és Peruban. Minden ilyen kis kultúrában van valami soha nem ismétlődő, egyéni, helyi, körülményekhez kötött. Ha példát kell felhozni arra, hogy a kultúra olyan, mint a növény, amelynek növényyszerű élete van, erre Amerikában van példa száz. Valamilyen kis törzs, sajátos szokásaival letelepszik: eleinte talán csak család, falut épít, városka lesz belőle, majd város és állam, de ritkán több, mint két, legfeljebb háromezer ember: megfutja ugyanazt az utat a primitív állapottól a legmagasabb civilizációig, amit megfutott Egyiptom, vagy Róma, vagy Európa, ahol törvény, társadalom, jog, vallás, művészet, ipar, kereskedelem teljesen kibontakozik, aztán elhervad és eltűnik. Csak a sírokban talált emlékek és az eltemetett kőfalak jelzik, hogy élt. Esetleg beleolvad egy nagyobb államba, felszívódik, de akkor is ugyanúgy megsemmisül, mert elveszti egyéniségét. Van ezekben a kicsiny, helyi kultúrákban valami virágszerű — az, hogy tájhoz, talajhoz vannak kötve, csak ott élnek, átültethetetlenek, rövidéletűek, nagyszerűen pompáznak, nem hasonlítanak semmi egyébhez, önmagukból növesztik színüket, atmoszférájukat, formáikat, hirtelen letűnnek és nyomtalanul elmúlnak —, alighogy kinyíltak, már el is pusztulnak.

A szöttek erről a kis helyi, virágszerű életről beszél. Nemcsak képleges értelemben. «Hieroglifszerű értelem nyugszik benne, amelyet a mi szavainkkal és a mi gondokozásunkkal megfejteni nem lehet» — ahogy egy szerző mondja. A képek, ábrák, rajzok, színek értelemhordozók: beszélnek mitológiáról, magánéletről, szokásokról, érzelmekről a maguk nyelvén, azon az egyszerű, soha nem ismétlődő, semmi máshoz nem hasonlítható helyi kultúra- virág-nyelven. Az indiánok írása is szövés-írás volt. A kipuk, a

csomóírás, az a sajátságos valami, ami fonalak, színes szálak, csomók felül vagy alul, összehogozott fonatok az indiánok számára folyékonyan olvasható volt. A fonalak beszélnek ma is, csak a nyelvet már senki sem érti. A szöttesek alakjai, a beleszótt formák történeteket, érzéseket mondanak el. A szövés egy faja a nyelvnek: a képnelvnek. «A jelentőségek, szimbolumok csaknem mérhetetlen bősége nyilatkozik itt meg, amint egy tudós írja, — állat, növény, ember, démon, forma, kép, dísz sohasem mint önmaga jelentkezik, hanem mint jelentőség és értelem». Van, aki azt mondja, hogy mindezeknek «magyarázatát az etnológia, kultúrakutatás sohasem fogja tudni megoldani, a nyelvet csak a mítosz derítené fel. A mítosz azonban elveszett». De a helyzet bonyolultabb. Nemcsak mítosz az, amit a szöttes mond. Dickens egyik regényében ír egy asszonyról, aki mindent belesző kézimunkájába és itt azon van a súly, hogy: mindent. Gondolatot, érzést, vágyat, emléket, vallást, félelmet, rokonok arcát. A kép nemcsak a mítoszokról beszél, hanem arról is, hogy az, aki a munkát szötte, mit evett, kit ölelt, hol járt és mit hallott. A modern civilizáció szentimentális embere persze azt mondja, hogy: igen, hiszen egy eszköz, egy asztal, egy cipő is magábaszívja annak életét, aki készítette. Nem ez a helyzet. A szöttes nemcsak magábaszívja, hanem fel is tárja. Ez éppen az, ami benne a művészet. Ez az ábrák értelme, hogy: megmutatja azt az életet, amelyet elrejt s aki készítette azért készítette, hogy megmutassa benne azt, amit életében magába rejtett. Az eszköz eszköz, — az asztal asztal, felszívja az életet, de nem mond semmit, sohasem írás. A szöttes írás: képirás, mítosz és napló, költemény és történet, ténylegesen az: egy neme a csomóírásnak, a kipunak, de ennél sokkalta kifejezőbb, mert nem értelmi, hanem képszerű és művészi.

Ami külsőleg a szöttesekről ma köztudomású, az nem annyira a spanyol hódítás után keletkezett szerzetesi emlékiratok érdeme, vagy olyan könyveké, amilyen De Rivero-nak Antiguadades peruanas című tanulmánya a múlt század közepéről. A modern archeológusok nyomán keletkezett irodalom, amilyen főképpen Seler, a legszélesebb tudású amerikanista, Tello, perui tudós. Kroeber a kaliforniai egyetem archeológusa, Schmidt, Doering. Lehmann német kutatók összefoglaló művei és feltevései révén derült ki. Ez pedig mindössze az, hogy: a szövés az indiánok között a legrégebb, a cserépkészítéssel majdnem egyidős művészet, a nők foglalkozása volt és a festés, rajzolás titkait csak nők ismerték teljesen. Eleinte azt hitték, hogy díszesebb ruhával csak a halottakat ajándékozták meg s így a szövés egy neme volt a vallá-

szos foglalkozásnak, mert a túlvilággal állott kapcsolatban. Ez a feltevés megdőlt. A színesebb, tarkább szőttés készítése azonban előkelő és magasrendű művészet volt, de egészen más értelemben, mint a tisztán sár-művészet. Technikája ismert: a fonalat orsóval sodorták és vertikális állványon szőtték. Ismerték a hímzést és kivarrást is, a csomózást és a csipkeverést. A lényeg azonban mindenütt a kép volt, a forma, a szín, az írásjelleg. Crawford, Holmes, Montell írtak ezekről a kérdésekről. A külső körülmények, a technika, színezés, alakok azonban végső értelmüket nem önmaguktól nyerik, hanem mind egyetlen középponti kérdést érintenek.

3.

Az indián művészet emlékei között van egy szembetűnő nagy különbség, az, ami egyik oldalon az óriási Huacac, piramisok, hidak, paloták, a másikon a cserépedények és a szőttések között van. Rögtön látni, hogy az előbbi férfi-művészet, az utóbbi női. Ez nem a művészet anyagából következik: a kő, amely férfi, a fonál és agyag, amely női lényhez közelebb áll. Egyáltalán nem erről van szó. Az anyag is már egy mélyebb és alapvetőbb magatartásból következő választás eredménye. Thomas Mann azt mondja, hogy a művészet jellemvonása: az Unsterblichkeitscharakter, a halhatatlanság-jelleg. Ez az, amit érezni a roppant kőfalakban, piramisokban, templomokban, ez a feltörő prometheusi, a héroikus és szenvedélyes, ami megvan az egyiptomi, görög gótikus művészetben, a modern beethoveni zenében, a nagy költeményekben: Shakespeareben, Hölderlinben, a nagy filozófiákban: Platonban, Nietzscheben. Ez az Unsterblichkeitscharakter az, ami a női művészetből hiányzik: olyan egyszeri, virágszerű, elragadóan és fájdalmasan mulandó, mint az a kis helyi indián kultúra, amely a szőttest megalkotta. A női művészetnek éppen mulandóság jellege van. Sohasem a szellem, a halhatatlanság-vágy ihleti, hanem a közeli, intim, meleg, életszerű, a testies földi valóság. A női művészet mindig a kézimunka egy neme, nem azért, mert kézzel készül, hanem mert a kézimunkában emelkedik ki ez a jelleg abszolút módon. Ha nem veszett volna el az egész indián mitológia, az egyik istennőben biztosan felismerték volna Pallas Athéne rokonát: a kézügyesség, a hasznos és házias művészség, az egyszerű, gyakorlati tárgyak istennőjét.

Ma, amikor a nők teret foglalnak a művészetekben mint írók, költők, festők, zenészek — egész tevékenységükben jól látni ugyanazt a szorgalmas, elmélyedő, aprólékos, kicsinyre irányított kézimunkastilust, ami egy hímzésre vagy csipkére jellemző.

Ugyanaz a virágszerű, illatos, kedves és elbájoló vegetatív életvonás ez, ami egy modern zongora vagy hegedűművésznő vagy énekesnő előadására jellegzetes, egy modern költőnő műveire, egy XVIII. századbeli francia hölgy levelére, egy remekbehimzett zsebkendőre vagy kivarrásra.

De csalódik az, aki azt hiszi, hogy a női művészetnek, mert ilyen aprólékos, mert ennyire a kicsinyre és a közelire van beállítva, nincsen transzcendens távlata. Minden művészet kozmikus magatartást tár fel. A mű azt mutatja meg, hogy az alkotó az egész emberiség nevében milyen helyzetet foglal el a világegyetemben és azzal szemben. Ez a mű lényeg-pontja. Annyira az, hogy amint Valéry mondja : a kritika sohasem vonatkozik a stílusra, formára, hanem mindig erre a pontra : ezt veszi célba, ezt fogadja el, vagy utasítja vissza, mert a kozmikus állásfoglalás az egyedül fontos benne. A nő művészete éppen úgy ezt teszi, mint a férfié. Az, hogy a kettőnek egészen más az ihlete, azt jelenti, hogy egészen más kozmikus magatartása. A férfi prometheusi módon áll : mindig arra felé fordul, amerre az örök van, az állhatatos, maradandó felé, ez : a nagy kő, a festmény, a szobor, a hőstettek éneklése. A férfi művészetének alapérdeklődése a monumentális forma. Az istennéválás magatartásából fakad : ez jellemzi a férfi tudományát, vallását, államszervezetét, filozófiáját is. A nő bele van szöve a vegetatív valóságba, a földiességbe, az anyagba. A kozmikus magatartás a férfinél : a szellem, a nőnél : a vegetáció. A transzcendens távlat, amibe a férfi áll : az isteni ; amibe a nő áll : a nyüzsgő, termékeny, áradó, egyre feltörő forrásviszerű élet. Egy férfi mindig nevetséges, amikor sző, varr, fon, nevetséges, mert abszolút irreális. A fonal a nő kezébe való, mert ez közeli, egyszerű, gyakorlati, intim, házias és hasznos.

Ez azonban éppen olyan transzcendens, mint a férfi heroikus halhatatlanság-magatartása. A fonal, a szövés, az orsó forgatása, az egész élet szimboluma. A görögök Moiráknak nevezték el azt a három asszonyt, akik közül az egyik sodorta, a másik felcsavarta, a harmadik elvágta az élet fonalát. És a Moirák fölötté álltak az isteneknek : még az olymposiak sorsát is ők szőtték és vágták el. A görögség ezzel a képpel magyarázta meg azt, hogy a férfiasság a halhatatlanság ügyeiben való jártasságot jelenti, a férfi : pap, tudós, államférfi, hős, filozófus. Igazi lényét csak az érinti, ami az örök szférájába tartozik. A nőiesség az élet ügyeiben való jártasság : ezért hívja Otto Pallas Athénét «Göttin der Nähe»-nek, a közelség istennőjének ; mindent tud ő, ami az életben és élethez szükséges, ami gyakorlati, hasznos, házias, ami az időhöz, naphoz, pillanathoz tapad.

Természetes, hogy az elmúlás-karakter nem a nőiesség tulajdonsága. Talán inkább fordítva van: az elmúlás-karakter egyik tulajdonsága a nő. Az egész életben, az egész világban, minden létezőben megnyilatkozik: a világegyetem egyik arca ez. A mulandóságot ugyanúgy látni a növényben, az állatban is; ez az, ami az ifjúságban oly megragadó. Ez a világ virág-karaktere. Az arc mindenütt feltűnik, ahol van élet és minél rövidebb, finomabb, ragyogóbb, lehelletszerűbb, illanóbb az élet, a világnak ez a virág-arca annál kizárólagosabb. A mulandóság-karakter kozmikus jelleg. Ahol valami fellobog, csúcsra ér, teljes tűzében lángol, ott a legfeltűnőbb: egy kristályos levegőjű, átlátszó nyári hajnalban, ahol minden pillanat a másik elmúlásából él, a színek elsuhanak az égen, a madarak éneke elszáll, a langyos szél eltűnik — az egész világ ragyog, folytonos elmúlásában tündöklük — mint egy harmatesepp, amely az első napsugár érintésére elpárolog. Ilyen mulandóság nyilatkozik meg a pompázó tavaszi réteken, az érett gyümölcsökkel telt fákon, a növények illatában, a teljes kibomlás és a megsemmisülés határán áll a hajnal, a virág, a fiatal leány — az embert megremegteti a gazdagság, amit az élet ad és ugyanakkor a megsemmisülés határtalan melankóliája. Az elmúlásban csak élet van, semmi más. Ez a szellem nélkül való, az örök érintése nélkül levő tiszta élet, csak maga, szabadon, a maga gyengeségében, hálalravált és halálnak szánt tehetetlen és gyönyörű élet. Az egész világban levő mulandóság az, ami a nőiességben is megnyilatkozik. Az elmúlás nem a nőt jelenti: a nő az, aki az elmúlást jelenti. A nő egész virágszerűsége, kiszolgáltatott, szellemtől nem érintett valósága, tiszta életszerűsége, tehetetlen és halálnak szánt, elsuhanó, álomszerű, illanó lény, pillanathoz, helyhez, egyszeri alakhoz kötöttsége, amiben semmi heroikus kitörés, a lét határain való áttörés nincsen, semmi istennéválás-ösztön, semmi halhatatlanság-vágy. Ezért a nő dísz-vágya, ezért tartja fontosnak a ruhát, ékszert, cifraságot, szórakozást, mulatságot, tarkaságot — ezért helyez súlyt mindarra, ami elmúlik., önmagát, legmélyebb lényét látja ebben az elmúlásban. Ezért jelent számára oly sokat a divat, mert a divatban nem az a fontos, hogy a nőnek mindig más és más tulajdonságát emeli ki, alakját mindig más és más oldalról mutatja meg, nem: a divatban a lényeg az, hogy alig tűnt fel, máris letűnik, a nőt egészen virágszerűvé, rövidéletűvé, elmúlóvá teszi.

Az az érzés, amivel az ember nőiségének teljességében levő leányt, asszonyt, érzéki díszében, egész csillogásában csodál, több mint egyszerű elragadottság. Mindig ott van valami fojtogató részvét, lélegzetállító sajnálat, ugyanaz a rajongással kevert meg-

rettenés ez, amivel az ember a virágot, vagyis amivel az ember az egész világ virágszerűségét nézi. Rettenetes fájdalom ez, ami a háttérben lappang — a tudat, hogy mindez csak egyetlen pillanat — egyetlen villanás és visszatarthatatlanul vége — egyszer és soha többet. Valami szörnyű hiábavalóságérzés ez — értelmetlen tündöklés, amely csábít, elragad, önkívületbe ejt, de nemcsak azért, mert teljes, hanem azért is, mert már felszakadt benne az a mélység, ami elnyeli, amiben felolvad és megsemmisül. Az egész testi virágzás horzasztóan semmis, rövid felvillanás, amely mögött értelmetlen sötétség tárul fel, amelybe a lény lezuhan. Ez a női lénynek, de a női dísznek, öltözetnek, csipkének, kézimunkának, dalnak, költeménynek fájdalmas mulandóság jellege : ez az, ami az elmúlás-karakter mindenben, amihez női kéz ér — a feldíszített lakásban, a díszes tál ételben, süteményekben, minden azért van, hogy a következő pillanatban már ne legyen — ez a női művészet danaida-jellege — mindenütt, ahol nő valamit tesz, a maga lényének megfelelőjét teszi : az életet ontja a világba azért, hogy az néhány pillanat múlva újra kialudjék — varr, vagy fűz, vagy díszít, vagy táncol, mindenütt ott van a mulandóság-jelleg.

4.

A férfi és nő nemével egészen másféle, két egymástól teljesen különböző végtelenség-érzést él át — két egészen más melankólia ez — egészen más életöröm és egészen más halálvágy. A férfi végtelenségérzése : a szellem, az örök szféra, az istenné-válás, a halhatatlanság a magasabb fokon, mint a vegetatív élet, öröm a férfinak mindaz, aki ehhez az örök szférához tartozik : amikor ide ér, ide küzd fel magát. Ez a halálvágya : az életen túllenni és öröknek lenni, mint egy templom, egy eposz, vagy egy szimfónia. — A nő végtelenség-érzése földi. A végtelenség-érzése : a fonál. Az el nem szakadó élet, az anyából kinövő, folytatódó életszál : ez a nő életöröme, életben maradni és továbbtenyészni. A nő halálvágya beleszövődni az életfonálba és fennmaradni az utódban.

Mereskovszkij kétféle transzcendens magatartást különböztet meg : a feltámadást és a halhatatlanságot. A feltámadás a szellemi magatartás, amely számol azzal, hogy az ember meghal, megsemmisül, teljesen elvész, ez a férfi transzcendenciája, aki eltávozik az életből, de szellemében újra feltámad, mindig újra testet ölt. A szellem oly végtelen erő, amely, mint Nietzsche tanítja : az életbe örökké visszatér, mindig újra megvalósul. A másik magatartás a halhatatlanság, amely nem ismeri a meg-

halást, a megsemmisülést. Van és örökké él, átbújik ezer és ezer formán és lényen, de mindig ugyanaz marad, ez a nő magatartása : a női élet fonalszerűsége — ez a nőiség örök élete, az anyagban, itt a földön, mindig helyi valóság között örök.

A mulandóság-jelleg és a halhatatlanság fonál-vágja : ez a női szövés, horgolás, kötés, varrás végső értelme. Ezért kell, hogy a Moirák asszonyok legyenek : ők fonják az életet — ez a nő tudása : életet szöni. Ezért Dickens öregasszonya, aki munkájába mindazt, amit él, beleszó s végül mindaz, amit beleszótt : teljesül. Strindberg egyik drámájában az asszony nem is jelenik meg más-képpen, mint úgy, hogy folyton köt (Damaszkusz felé) ; egy másik darabjában a mű úgy kezdődik, úgy végződik is, hogy a nő kézi-munkázik (Haláltánc) ; fonja férjének, gyermekeinek, környezetének sorsát. Föléje görnyed : az életet zöldre, sárgára, pirosra színezi, ahogy éppen gondolja, beléje szövi fantáziáját : ez az ő halálzövése — életfonása. Mindenkit és mindent beleszó : istene- ket, napot, levegőt, ételeket, szerelmet, gyűlöletes irigységet. A közimunka ugyanaz a tevékenység, amit a boszorkány üz, amikor kotyvaszt : sajtáságos gyökereket, ásványokat, állatokat főz össze üstjében — varázsitalt készít. A szöttes ilyen varázs-kép, ilyen élet-halálbűvölet, amibe az egész föld bele van szöve. Ez a nő elementáris teremtő tevékenysége : szöni, fonni, ez az ő gyilkossága : elvágni a fonalat. Ül és sző, ábráit belevarrja, kifesti, fonalaikat összecsomózza, megköti, varácsol, változtat, átkölt, a szálát áthúzza szenvedésen, megitatja álmokkal, megfesti remény-nyel — s szál maga a szenvedés, álom, remény.

Sehol olyan biztosan, írásszerűen nem látni a női művészetnek ezt a természetét, mint a perui szötteseken. Ez az ősi, egyszerű, közvetlen, a legmélyebb titkok nyelvén beszélő nyelv, az östények nyelve. Nincs mondanivalója. Csak beszél. Elmondja azt, amit az élet gyönyörűségéről, megragadó pillanatnyiségéről, tündöklésének teljességében való kialakásáról tud, elmondja az élet egész tarkaságát, a hatalmakat, amelyek a sorsot irányítják, a szenvedélyeket, amelyek elragadnak és hirtelen elhagynak, a hétköznapok csodálatos őrlését, az apró felvillanásokban a megrázó mélységeket, a felmorzsolódást — egy-egy öltéssel, egy színben, egy ábrában zuhanásvágyat, lebegést, a megdicsőülő boldogságot és a remegtető félelmet — ezen az ősi képnnyelven kifejezhetetlen metafizikai sors-beszéddel, amit az istenek beszélnek egymás között s ami az emberekben megborzongást kelt, mert csupa olyan dolgot mond, aminek látását maga elöl el akarja takarni és éppen el is takarja ezzel a virágos, színes, kivarrt, tarka szöttesel.

Ehhez az ismerethez mindaz, amit valaha is az indián szöttekről mondtak, csak kiegészítés lehet. Lopez de Gomarra már a XVI. században könyvet írt a perui gyapjúmunkák készítéséről. Ami ebből a műből kitűnik, hogy egészen szorosán összetartozott a cserépedények készítésével. A szál, amiből szöttek, eleinte növény-szál volt s a szöttek talán ősi formájában a kosár, majd a gyékény volt. Csak később használták fel a gyapjút. De már kezdetben is mindig arról az időfonálról volt szó, amit a Moirák sodortak, amit Strindberg nőalakja kötött, amiből Penelopé szötte ruháját, vagyis halotti leplet. A kézimunka és a cserépedény motívumai csaknem ugyanazok: ugyanaz a fantázia alkotta meg őket. Nem művészi stílus ez, hanem mitológia. A szötteket később nagy asszonyi kollégiumok készítették — la direction de matronas uncianas, ahogy de Rivero mondja —, a matrona volt az, aki a munkára felügyelt és a mintát diktálta, ő volt a madre universal meg-személyesítője. A motívumok tudása titkos, ezoterikus tudás volt: az asszonyok tudása. A megelevenítés, az élet irányításának, befejezésének tudása, ahogy Goethe Erdgeistje mondja: «Geburt und Grab — Ein wechselnd Weben — Ein glühend Leben — So schaff ich am sausenden Webstuhl der Zeit — Und wirke der Gott-heit lebendiges Kleid».

A szöttek között még annyira sincsenek úgynevezett kiemelkedő remekművek, mint az indián cserépedények között, — ahogy sincsenek kiemelkedő remekművek a virágok vagy fák között. Nem a kiemelkedés a fontos bennük, nem az a lényeg, hogy itt valami olyat csinált valaki, amit még senki és amit senki sem fog tudni elérni. Ez a művészetnek egészen férfi oldalról való megítélése. A női művészet lényege éppen az, hogy olyat alkosson, mint egy étvágygerjesztő tál étel — ami elfogy. Legyen olyan, mint egy csipkefüggöny, ami elhasználódik, mint egy szalmakalap, ami tönkremegy, szóval olyasvalami, amit az időnek csináltak és az időből csináltak — nem pedig az örökből az öröknek. Az életfonálból szöttek — szétporlad, megöregszik, elmúlik. Nincsen halhatatlan inka szöttek. Arra készült, hogy valaki egy ünnepen büszkélkedjék benne vagy hogy valakit benne eltemessenek. Olyan szempontok vezették, hogy: legyen jó tartós, alkalmas a munkás számára, de mégis legyen rajta egy kis díszestollú madár, egy színes ábra, valami ami virágszerű és jelzi azt, hogy az életnek készült s ezért halálnak szánt.

AZ ÖREGSÉG BEKOPOG

Irta: *Majthényi György*

EZ A VASÁRNAP is csak olyan volt, mint a többi. A nyári napsütés már korán fölébresztette Vanay bírót, pedig szívesen aludt volna tovább, de a nagy világosság, amely a függönyökön áttört, meg a felesége matatása a szomszéd szobában, fölserkentette. És aztán túl volt az ötvenen olyan hosszú, délig tartó alvásokról már nemigen lehetett nála szó.

— Ó, de unalmas lesz megint! — gondolta és ásított.

Szívesen ment volna hivatalába, mert a munka elfoglalta és szórakoztatta, noha a felesége és az ismerősei előtt gyakran szidta a hivatalt, sokallotta a munkát, de ez csak üres szócséplés volt. A pesti ujság csak délben érkezett meg, a vasárnaponként megjelenő helyi ujság meg nemigen érdekelte. Régebben örömmel olvasott regényeket is, de amióta pápaszemre szorult, kímélte a szemét, hiszen a sok szemrontó hivatalos írás amúgyis alaposan igénybevette. Gyermekei távoli vidéki városokban éltek, nem sok gondja volt velük. Leánya férjhez ment, fia megnősült, feleségével a róluk való beszélgetés kötötte leginkább össze. Egyébként sokat zsörtölődött a hamar megöregedett asszonnyal, mert hirtelen haragú, vérmes ember volt és szörnyen rossznéven vette, hogy a felesége olyan korán hervadt el mellette. Nagy asszony-ínségében sokat nyugtalankodott, de a kisváros ezernyi szeme-szája kényszerű fegyelembe kötötte lázadozásait.

Ahogy az ágyban elgondolta a fölvirradt nap unalmát, menten megfájult a feje. Dörzsölgette a nyakszirt táját. Még csak ez kellett! — úgy érezte, mintha megnyúlt s megvékonyodott volna a nyaka — tán rosszul feküdtem? —, de minél tovább dörzsölte, annál följebb hurcolkodott a fájdalom s apránként elborította egész koponyáját. Dühösen

kelt föl, mezítláb tratyogott a mosdóhoz, fejét bedugta a hideg vízbe s most már úgy dörzsölgette.

— Fönt vagy már, apa? — kérdezett rá a felesége s rányitotta az ajtót.

— Nem! Londonba repültem! . . . Hagyj fenébe!

Vanayné nesztelenül csukta be az ajtót, odakint szomorúan csóváltatta a fejét: Már megint rosszkedvűen ébredt! Mi lesz ebből, Istenem? — De a bíró is már megbánta a goromba hangot, s a törülközőbe prüszögve, békülékenyebben kiáltott utána: Csinálj egy jó, sötét kávé, mama!

Harangszó kondult meg, misére hívó, vasárnapi harangszó, a bíró, törülköző a kezében, átment az utcai szobába, s a függönyök mögül lesett ki a térre, az emberekre. Két ügyvédet pillantott meg elsőre: békésen szivarozva sétáltak a hársfákkal beültetett sétányon. — No, ezek mit főzhetnek vajjon? — gondolta. — Hiszen a Krállik-perben ellenfelek, — és keményen húzta-vonta a hátán a törülközőt, majd szétment az egész. Aztán gyorsan a levegőbe rúgta a lábát, karjával is tornászó mozdulatokat végzett — izmos ember volt —, de hamar abbahagyta, mert sebesen lihegett. — A szívem! — gondolta sóhajtásformán, mert néha indokolatlanul gyorsan vert a szíve, legalábbis ő hitte azt, hogy indokolatlanul, jóllehet magas volt a vérnyomása, innen eredtek gyakori fejfájásai is.

Ekkor egy fiatal parasztasszonyt pillantott meg az utcán: járás közben szoptatta kicsinyét. Kicsit odanézett, elpirult, nyugtalan lett. Visszament a másik szobába öltözködni. Éppen tegnap ítélte el egy fiatal parasztasszonyt, mert nem ügyelt a hároméves gyerekére, nem is ügyelhetett, hiszen még kettő volt neki, az egyik szoptott, a másik beteg, hát ez a harmadik bemászott a kútba és beléfűlt. Ez is ott szoptatott a tárgyalóteremben. — Három gyerek után is milyen kemény, milyen friss volt még! — gondolta.

Új, világosszürke ruháját vette fel, úgy ült a reggelihez.

— Templomba mész? — kérdezte a felesége.

— Benézek egy kicsit.

A kávé jó volt, forró, utána magába döntött egy pohár

hideg vizet, s ez jólesően föl kavarta. Rágyújtott a csibukjára és kiállt az utcai ablakba. Megint elhúztak egy verset, a népek sűrűbben szállingóztak, Vanay bíró elnézte őket, különösen a szép leányokon, asszonyokon akadt meg a szeme, s a harangszó messzire tűnt időket ringatott eléje, a fiatalságát, amikor még értelme volt számára minden vasárnapnak.

Miután a csibukkal végzett, vette a kalapját s a botját — ébenfabot volt, cilinderes szerezsenfejjel — és megindult a templomba. Mindenki ismerte, egyre köszönetnie kellett, egyik-másik ismerőssel meg is állt néhány pillanatra, s ha továbbment, füttyörészni kezdett. Parasztok, gyári munkások, iparosok igyekeztek a templom felé, sok kendős asszony, közben úriak is, ismerős szépasszonyok, leányok — finom mosollyal üdvözölte őket.

A templomajtó közelében helyezkedett el, mert nem akarta megvárni a mise végét. Nyugtalan volt, nem tudott egyhelyben maradni, a nehéz templomi levegő fullasztotta. Figyelmetlenül imádkozott, aztán nézelődni kezdett. Ropant magányosnak érezte magát, beszélni szeretett volna valakivel, magával a Jóistennel talán, de ebben a tömegben? Megint erősen kezdett dobogni a szíve, azt hitte, a nehéz levegőtől és feltűnés nélkül kihúzódott az ajtón. Odakint megnézte az óráját: Ó, de messze van még dél! Mit csináljak addig? — Tanácstalanul állt egy darabig, aztán hazament.

Ógott-mógott délig s alig várta az ebédet, de aztán étvágytalanul evett mégis és mindent kifogásolt az asztalon is, a feleségén is.

— Miért nem vágatod le a hajad? Mindenki rövid haját visel már! — mordult az asszonyra ebéd után.

Az asszony nem is felelt már, annyiszor pöröltek ezen, csak megsímogatta gombócba gyúrt ősz haját. Aztán kiment, mert hallotta, hogy meghozták a pesti ujságot, átvette s behozta az urának. A bíró belefeleltkezett kissé a politika hazugságaiba, megmártotta figyelmét a gyilkosságok, sikkasztások és egyéb förtelmek tengerében, leheveredett a pamlagra és szundítani akart. Egy fiatal filmszínész nő

arca, alakja villant eléje, az imént látta a melléklet képei közt. — Istenem! — sóhajtotta és elszunnyadt.

Félőt tájt sétálni ment a feleségével. Kifelé tartottak a városból. A bíró kihúzta magát, füttyörészett és szerezsenfejes botját lóbálgatta. Néha fölnézett a kék égre, a távoli hegyek kontúrjaira, vagy röppenő madarakat figyelt meg. Az országutat öreg jegenyék szegélyezték, jobbra-balra meg hereföldek, lucernások, répatáblák húzódtak, itt-ott, a mezei út mentén, szilvafa állott. Széles kocsút ágazott el a strázi kocsmá felé, kis árok is volt közbül, amelyen fahíd vezetett át, a bíró a feleségéhez fordult:

— Emlékszel? Huszonkettőben versenyt futottunk innen Majorszkyval és Takácsal, úgy lepipáltam őket, mint a pinty!

Hirtelen felbuzdult ezen az emléken, kalapját a felesége kezébe nyomta, összegombolta a kabátját s azt mondta: Megállj csak!

Azzal futni kezdett.

— A botot is odaadhattam volna! — jutott eszébe futás közben, s igyekezett szabályosan lélegzeni.

Mind gyorsabban emelte a lábát s hosszan rúgta előre. Botját keményen markolta s a két ökle a melle magasságában mozgott. — A szívem! — gondolta egyszerre kis ijedelemmel, mert úgy érezte, mintha kihagyna, s már tátott szájjal kapkodta a levegőt. — No, addig a bokorig kitartok! — bátorította magát, s futott tovább.

Már egészen közel látta az útszéli bokrot, s mögötte valamit, amit nem vett ki tisztán. Nem törődött vele. — Finis! — mondta magának s minden erejét beadta a futásba. Ekkor megbotlott valami göröngyben, kettőt bokázott és egész hosszában elvágódott a földön. Megszégyenülten bámult maga elé, a néger fej visszavigyorgott rá. Szeretett volna káromkodni, de roppant gyöngének érezte magát. És ugyanabban a pillanatban, amikor a fájdalom, a megszégyenülés és ezek nyomán a pánik, hogy ki van szolgáltatva teste tehetetlenségének, végigáramlott benne, egy parasztmenyecske állt föl a bokor mögül, lerázta szoknyáját és nem éppen barátságosan mondta:

— Minek ugrál az ilyen, akár a bakkecske!

Eszeágában se volt a bírót fölsegíteni, s talán szándékosnak vélte, hogy feléje futott, mert haragosan ment tovább útjára. De Vanay feléje se nézett. Lassan felhúzta két lábát és felült. Öregnek, tehetetlennek, egész életére elintézettnek érezte magát. — Lehetetlen! — motyogta. — Ez most már végig így lesz? — s a pánik elhatalmasodott benne. Még egyszer gyorsan összeszedte magát, fölállt, leporolta magát, s mintha valaki üldözné, sietve elindult a felesége felé. Fájt a térde, a válla, de hősiesen titkolta maga előtt is, s amikor a felesége elé ért s az aggódalmasan kérdezte, nem történt-e baja, fitymálóan hazudta: — Semmi! Kicsit megbotlottam egy göröngyben, de nézd, még a botom se tört el...

A felesége megigazitotta félrecsúszott nyakkendőjét.

— Minek az? Öreg embernek így is jó, — mondta nevetve, aztán belekarolt az asszonyba — évek óta nem karolt már bele! — s mintha most venné észre, mosolyogva jegyezte meg: — Csak most látom, milyen jól áll neked ez a kalap... Még jó, hogy nem vágattad le a hajad.

Az asszony kérdően nézett rá.

A NAPPALT NEM SZERETEM

*A nappalt nem szeretem: komisz paraszt,
csendembe gázol duhajan:*

*jön-megy, csapkod, s közben sunyin les egyre
és csúnya, mocskos szája van.*

*Az éjszaka más: csendes öregasszony,
aki süket és vak szegény,
s mint ifjú lány puha száján a csókot,
úgy nyújtja az álmat felém.*

Baradlai Albert

A ZSIDÓKÉRDÉS A FASCIZMUSBAN

Irta: Gallus Sándor

HA TISZTA képet akarunk nyerni az erőviszonyokról és azokról az okokról, amelyek az olasz kormányzatot a zsidótörvény megalkotására készítették és ugyanakkor véleményt is akarunk alkotni magunknak az európai zsidótörvények fontosságáról, úgy a zsidókérdés kialakulásának történeti hátterével kell foglalkoznunk.

Az amerikai szabadságharc, majd a nagy francia forradalom Európa szellemi arcát óriási méretekben megváltoztatta. A francia forradalom felszámolta a keresztény középkor utolsó maradványait és felszabadította Európa racionalista és individualista erőit. Ezek az erők, amelyek a renaissance óta s szellemiekben és a tudományos életben már felszínre törtek a forradalommal, a társadalmi, politikai és gazdasági élet síkjain is uralomra juthattak. Európa középkori életformája végleg felbomlott és az egészséges európai fejlődés feladata lett volna, *hogy a meglévő új gondolatok segítségével az európai materiális és kulturális létet, az új ideálokra felépült új szintézisen keresztül, új európai életforma felé vezesse.* Ha leegyszerűsítve szemléljük az eseményeket, úgy a világnézeti válság lényegét a francia forradalom két jelszavának szembeállításával világíthatjuk meg. A XIX. század tudós elméi kidolgozták a szabad életharc és az életharc során a legjobbak kiválasztódásának elvét. A «szabadság» hangoztatása a társadalmi és a gazdasági élet fejlődésének során ezekhez az elvekhez hasonló helyzetet teremtett azzal a különbséggel, hogy nem a «legjobbak» választódtak ki. Az állam feladata a liberalizmus felfogásában a rend fenntartására korlátozódott. Az állam tehát, amely a hön óhajtott szabadságot biztosítja állampolgárainak, az általános tülekedésre bízta az életérvényesülést. Ki-ki a maga ügyessége szerint érvényesülhetett a gazdasági és társadalmi életben. Az «egyenlőség» jelszavának következménye az lett, hogy elvben leomlottak az emberi osztályokat elválasztó falak és többek között lehullottak a zsidóság gettóit elzárva tartó, utcazáró súlyos láncok is. Mindenki nagy mohósággal vetette magát a gazdasági és társadalmi érvényesülés küzdelmébe. Mindenki annyi vagyont gyűjthetett, amennyit csak akart és

az igen tág fogalmazású kereskedelmi törvényeken belül úgy biztosíthatta magának a vagyonszerzés lehetőségeit, ahogy akarta. A kultúrhistorikus szempontjából itélve, a nagytömegű idegenfajiságú, felszabadult zsidóságnak az európai történelembe való korlátlan beavatkozása nem múlhatott el következmények nélkül. *A liberalizmus eszméi által áthatott társadalomba berajzó kiéhezett zsidóság tömegei nélkül az európai kultúra és anyagi bázisa, a gazdasági élet, sokkal egészségesebb és tisztább fejlődési vonalat ért volna le, mint azt, ami tényleg bekövetkezett.*

Az idegen életformában kiteljesedő európai fejlődés.

Nemcsak az egyes embereknek, hanem a népeknek is van individualitása, egyénisége, lelke. A nép bizonyos szemszögből tekintve egységesen fejlődő élőlény, organizmus, amely él, fejlődik, gyengül, vagy erősödik. A nép mint organizmus megkötött sajátságokkal rendelkezik, amelyekből nem szabadulhat, amelyek történelmi tehertételeit, vagy történelmi előnyeit alkotják. Azt az egyéniséget, amely valamely nép alkotó egyéniségeinek (az élőknek és az elhaltaknak) summája, nevezem életformának. Minden népnek tehát sajátos arca, életformája, szellemissége van.

A francia forradalom után, amely a középkori európai életforma krízise volt, a középkori keresztény európaiság életformájának szétvetése után, egy új európai életformának kellett volna kialakulnia. Ez azonban nem következett be. A felszabadult zsidóság belekeverte az európai fejlődésbe idegen szellemisségének mérgét, az európai fejlődés elcsúszott oly életforma kiteljesedése felé, amely Európától teljesen idegennek nevezhető, sőt, amely kimondottan a zsidó fajiság életformájának bizonyult. A zsidóság sem más, mint egy különleges, nem európai fajokból keveredett nép, jellemző életformával, testi és lelki bélyegekkel. Röviden kifejezve: *a háború előtti Európa liberálkapitalizmusa, úgy, ahogy kialakult, nem európai jelenség, hanem a zsidóság életformája.*

Mi a liberálkapitalizmus? A liberalizmus nem szabott határt a nagyvagyonok keletkezésének. A nagyvagyon birtokosának erős gazdasági és hatalmi súlyt biztosított. A nagyvagyonok révén nagy tőkeberuházások is lehetségessé váltak és egész Európában fellendült a hatalmas vállalkozások, gyárak tőkekoncentrációk nyomán kialakult technikai civilizáció soha nem látott kiteljesedése. A nagyvagyonokkal járó hatalmi helyzet egyes emberek számára akkor is kihasználhatóvá váltott, ha

önmaguk nem is rendelkeztek óriási összegekkel. Kialakultak a részvénytársaságok, bankok stb. legkülönbözőbb formái, amikor is a kisember odaadta kevés megtakarított pénzét, kevéske kamatot kapott utána, a részvénytársaságok, bankok tulajdonosai, igazgatói pedig uralkodtak a gazdasági életen. A bankok fiók-vállalataikkal és érdekeltségeikkel alig ellenőrizhető befolyásra tettek szert. Mindennek mozgató ereje a *profit* lett, a nagy pénze-
ket hozó üzleti vállalkozások korlátlan hajszolása, *a földbirtok megszűnt hatalmi és tekintélytényező lenni* és mindenen eluralkodott a pénztőke fojtogató hatalma. *Ez a kapitalizmus*. A kapitalizmus létét a gazdasági szabadság hangoztatásának köszönheti, így tehát nyugodtan nevezhetjük *liberálkapitalizmusnak*. Tekintettel arra, hogy a *pénztőke lett a mindent megmozgató legfontosabb nemzetgazdasági tényező* és a pénztőke forgása és munkája a városokban zajlott le, a liberálkapitalizmus mindenütt háttérbeszorította a falut, a földmunkásság megélhetési viszonyai hihetetlen alacsony nivóra süllyedtek és a városi lakosság elidegenedett az igazi nemzeti kultúrát jelentő, fajilag tiszta néprétegektől. A nagyvárosok idegen testek lettek a nemzetben.

A liberálkapitalizmus, amely a «szabadság» jelszavának kihasználásával nőtt naggyá, mindenütt a társadalmi helyzet kiéleződéséhez és az «egyenlőség» jelszavának szükségszerű megsemmisítéséhez vezetett. A nagyvagyonok és a nagyvagyonok által képviselt gazdasági, politikai és társadalmi nyomás rétegekre bontották a társadalmat, amely helyzet alkalmat adott a marxizmusnak arra, hogy az államot éles osztályokra bontsa szét és az osztályok életharcát kinyilatkoztassa. Az egyenlőség tehát megszűnt, jobban mondva nem valósult meg, mert megvalósítása utópiának mondható. Az elterpeszkedő pénztőke a gyári munkásságot is hátrányos helyzetbe hozta. De a gyári munkásság, ellentétben a passzív faluval, aktív védelemre rendezkedett be és megélhetésének viszonyait, élet ellentétben a pénztőkével, sztrájkokkal, szakszervezeti tömörüléssel és utcai tüntetésekkel harcolta ki. Az csak természetes, hogy a közösség szempontjából ez áldatlan állapot volt. Az állam azonban liberális lényegének megfelelően mindezeket a jelenségeket csak rendőri kérdésekként kezelte és nem óhajtott a bajok gyökerére tekinteni. A meginduló munkásszervezkedések az «egyenlőség» gondolatából táplálkoztak. Minden ember egyenlő. Ne legyenek kiváltságos osztályok. Az emberiséget el kell vezetni a szociális paradicsomba, ahol mindenki egyformán dolgozik és ahol mindenki egyformán részesül munkája gyümölcsében. A marxista munkásszervezkedés

az orosz forradalmon keresztül a gyakorlatban is megvalósult. Az osztályok lerombolása és az «egyenlőség» megvalósítása példátlan terrort eredményezett. Az osztálytársadalom újbóli kialakulásának meggátolása pedig szintén példátlan terrort igényelt és igényel még ma is. És dacára a terrornak, a szovjettársadalom «munkás- és hivatalnokarisztokráciájának», az új kiváltságos és uralkodó rétegnek kialakulása továbbra is folyamatban van. Az «egyenlőség» megvalósítási kísérlete szükségképpen megakadályozza a «szabadság» eszméjének alkalmazását. Az embereket egyenlővé tenni csak erőszakosan, terrorral lehet.

Igy tehát a francia forradalom két sarkalatos jelszava egymással ellentétes fogalmakat fed.

A zsidóság, amely mindinkább a fejlődés homlokterébe került, nem kísérte meg a francia forradalom antagonizmusainak építőjellegetű kiküszöbölését. A zsidóság a francia forradalom nagy gondolatainak átépítésén és kihasználásán keresztül megvalósította a liberálkapitalizmust és ezáltal a saját életformáját erőszakolta rá a kifáradt Európára, vagyis a maga életformájának megfelelően alakította az európai fejlődést. Az új rendben «szabadság» annyit jelentett: nem szabad az üzletet gúzsba kötni, nem szabad felülről irányítani, nem szabad a tőke képződésének határt szabni, mert különben a tőke «elkedvetlenedik». A gazdasági élet egyetlen rúgója az egyéni haszon. «Egyenlőség» annyit jelentett: nem szabad a szegény zsidót bántani, mert az éppen olyan jó honpolgár, mint a többi. Az előbb vázolt fejlődésben a zsidóság mindenütt vezető szerepet játszott. De nemcsak a liberálkapitalista életforma kialakítói: a zsidó bankárok és kereskedők és a zsidó szabadkőművesség tartotta kezében az életforma kialakításának kezdeményezését, hanem a liberálkapitalizmusnak az osztályharc szellemében fogant ellenzői is a zsidóság soraiból kerültek ki. Nyilvánvaló, hogy az életformán belüli harc a zsidóság házi harcává fajult, amennyiben a munkásszervezkedés megindítói és kíméletlen folytatói is zsidók voltak. *Európa kiszorult a történelemből. Európa sorsát afrikai és ázsiai fajelemekekből alakult nép egyedei vették a kezükbe.* Európa gyenge népei sorra behódoltak a lelküktől idegen élethelyzetnek. A társadalmak vezető embereit behálózta az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagságok állásrengetege és végül is az egész rendszer a világháború emésztő lázába sodródott. A liberálkapitalizmus idegenszerűségét legbiztosabban a kereszténységgel való szembeállításából vezethetjük le.

A keresztény erkölcs és társadalomfilozófia mélységesen

európai. Ami a kereszténység szellemével ellenkezik, az Európával ellenkezik. A liberálkapitalizmus a túlhajtott tőkegazdálkodásra épül. Ez jelenti a kamatnyereségre, a profitra kiadott tőkék munkáját. Tudjuk jól, hogy a kereszténység sokáig tiltotta a kamatszedést. A liberálkapitalizmus az osztályokat élesen szembeállította egymással. A kereszténység, amely a középkori rendiséggel nem állott ellentétben, *az osztályok közti egyensúlyállapotot tartja megvalósíthatónak a szociális igazságosság és a szeretet alapján.* A liberálkapitalizmus kiölte az emberek szívéből a szociális igazságosság érzékét és megölte a szeretetet. Hogy a profit utáni hajsza során kialakult kiméretlen életharc önző kizsákmányolás és számtalan más erkölcstelen és kiméretlen jelenség mennyire távol áll a kereszténységtől, azt nem is kell hangsúlyoznom. Felhívom a figyelmet arra, hogy a kereszténység legjobbjai, ma is épp úgy, mint mindenkor, küzdenek a liberálkapitalizmus ellen. Elég ha Magyarországon az Emszó, vagy a Kalot vagy a hasonló hivatásrendi mozgalmakat említem meg.

Európa forradalma az idegen életforma ellen.

A fascizmus és a hitlerizmus lényegében nem más, mint az olaszsnak és a németeknek ráeszmélése önnön életformájára. Egyéniségük tudatára ébredve kialakították önnön életformájukat. Az olasz nép lerázta magáról az európai zsidó szabadkőművesség által kiépített és a zsidó faj által determinált liberálkapitalista életformát. Államát, világnézetét és a nemzet munkáját oly szempontok szerint építette ujja, amelyek mélyen az olasz nép formájában gyökereznek. Ez az életforma egyúttal európai is és így az olasz építés egyúttal *Európa küzdelme egy idegen életforma és civilizáció ellen, az igazi európai lélekért, az európai néptömegek egészségéért és a valódi humanisztikus kultúráért.* Maga Mussolini sokszor kifejezte a fascizmus szellemi arcának szembefordulását a liberálkapitalista multtal: «A fascizmus szellemi harc a régi tanok ellen, amelyek lerombolták a vallás, a család és a haza szent principiumait». «Mi új principiumot képviselünk. Mi kifejezett, kategorikus és végleges tagadását hirdetjük a demokráciának, a plutokráciának, a szabadkőművességnek. Röviden kifejezve, szemben állunk 1789 minden tan-tételével». «Ma már kimondhatjuk, hogy *a kapitalista termelési forma számunkra megszűnt és vele együtt a gazdasági liberalizmus teóriája, amely a kapitalizmust híressé tette és megvédte.* A fas-

cizmus elismeri az emberek közötti különbségeket, mert vannak a közösség és az emberi haladás szempontjából értékes és kevésbé értékes emberek. A fascista állam tehát az értékek hierarchiájára épül. A fascizmus eliteli az osztályharcot és annak megszüntetésére törekszik. Az individuális túlekedést a megfegyvelmezett és megszervezett munkának kell felváltania. A fascizmus nem ígér földi mennyországot követőinek, mint a szocialista forradalmár doktrína. Sötét materialista az, aki az emberi boldogságot az egyenlő vagyoni állapotban keresi. Az emberi boldogságot csak a nemzet, a nép időtlen életébe való belemerülés biztosíthatja, a kapcsolat az ősökkel és az utódokkal a munka ritmusa, amely generációkon keresztül, mint a nemzet érverése ver. Mit ígér tehát a fascizmus a nemzet dolgozóinak? A fascizmus megszünteti a kiáltó vagyoni ellentéteket, megzabolazza a korlátlan vagyoni érvényesülés felé törőket és az egyéni érdek fölé a közérdeket helyezve, mindenkinek annyit juttat, amennyi őt a munka hierarchiájában elfoglalt helyzetére való tekintettel megilleti. Az állam tehát belenyúl az áldatlan harci tumultusba, amely a liberális állam közéletét jellemezte és a közérdekre való hivatkozással megrendszabályozza a küzdő feleket. Nem véletlen, hogy az úgynevezett tekintélyállamok a legeurópaibb koral, a rendiségre felépült keresztény középkorral állanak szellemi kapcsolatban, miután lerázták magukról az idegen szellemiségű újkor bilincseit. A fascista építő munka, különösen a munkalkotmány megszövegezésével és a korporációk kiépítésével, kiemelte Olaszországot egy idegen és mohó szellemiség karjaiból, visszavezette az olasz népet önmagához és önmagán keresztül az igazi európaiság és humanizmus állapotába juttatta. *A fascizmus tehát egyuttal jelenti azt az új európai szintézist is, amely a francia forradalom romhalmazának eltakarítása és a zsidó liberálkapitalizmus pusztításának megszüntetése után lehetségessé vált.*

Lehet, hogy amikor a Duce nagy művéhez hozzáfogott és egy lelkétől és az olaszágtól idegen életforma ellen megindította a feketeingesek forradalmát, lehet, hogy akkor még nem világosodott meg előtte a zsidóság végzetes szerepe. Mindazonáltal időközben megismerkedett építőmunkásságának ellenfeleivel. Megismerkedett azzal az ellenséggel, amely fajának életformáján keresztül született ellensége a fascista életformának. Akinek minden életmozdulása öntudatosan, vagy öntudatlanul az új Európa, vagy szebben kifejezve, *a régi és igazi Európa* ellen irányul. Megismerkedett az ellenséggel és villámgyorsan leszámolt vele. Ez az olasz zsidótörvény lényege.

Az olasz zsidótörvény legfontosabb rendelkezései.

Az olasz zsidótörvény rövid szakaszaiban az olasz fajta és az olasz építőmunka világosan megfogalmazott védelmét alapozták meg. Mindjárt az első szakasz kimondja: «Tilos árjafajú olasz állampolgárnak más fajhoz tartozó személlyel házasságot kötni. E titalom ellenére kötött házasság semmis». Tekintettel arra, hogy az olasz zsidótörvény az egyedül helyes faji álláspontra helyezkedik, a zsidóság fogalmának meghatározása nem okoz nehézséget: zsidó az, «akinek mindkét szülője zsidófajú, akkor is, ha ő maga nem zsidó vallású». A részletezés során még a félvérekről történik intézkedés. A törvény számol a zsidó lelkeség szívós továbböröklésével és zsidónak tartja a félvért akkor, ha «zsidó vallású, vagy valamely zsidó közösség tagja, vagy bármilyen módon héber mentalitásáról tett tanúságot». A törvény az olasz építőmunka érdekében megakadályozza azt, hogy a zsidóság a gazdasági életben súlyra teheszen szert. Ha tekintetbe vesszük mindazt, amit az előzőkben kifejtettem, akkor ez az intézkedés természetes, mert a zsidó életforma világos felismeréséből fakad. Igen fontosak tehát azok az intézkedések, amelyek szerint zsidók «nem lehetnek tulajdonosai olyan ingatlanbirtokoknak, amelyek értéke több 5000 líránál (ca 1250 pengő)», «nem lehetnek tulajdonosai olyan városi épületeknek, amelyek együttes adóalapja 20.000 líránál több (ca 5000 pengő)», zsidók «nem lehetnek a honvédelmet érdeklő üzemeknek, sem olyan üzemeknek igazgatói vagy tulajdonosai, amelyek 100-nál több személyt alkalmaznak». A liberálkapitalizmus, amely a zsidó életforma mohóságának, életvágyának és uralmi vágyának kiteljesedése volt, ezzel a törvénnyel elvesztette zsidófajú építőinek rétegét. Az olaszság, amely ezentúl a gazdasági életet irányítja, az igazi európai szintézis útján halad előre. Befejezésül még csak azt a rendelkezést kell kiemelnünk, hogy azok a kivételezések, amelyeket a törvény felállít és amelyek az európai lelkeséghez tettekkel alkalmazkodott kisszámú zsidó egyedekre vonatkoznak (háborús sebesülések, a fascista forradalom vállalása a multban stb.), *nem kényszerítő kivételek*. A törvény meghatározza, hogy melyek azok az esetek, amelyeket a belügyminiszter mérlegelés tárgyává tehet. Az ilyen esetekben a belügyminiszter esetről-esetre megfontolja, hogy összeegyeztethető-e a közösség érdekeivel a kivételezés. Ha akarja, úgy a törvény által felsorolt esetekben megadhatja a kivételes elbánás kedvezményét, tehát mentesítheti az illető egyént a törvény hatálya alól.

A VERS SZERELMESE

Irta: Paul Valéry

Ha jól meggondolom, nem szívesen hajtom a fejemet annak a személytelen és időtlen benső szózatnak az igájába, amit gondolatnak hívunk. Kérészéletű káprázatok láncza az, amit pillanatonként szétszaggat, majd ismét egybekapcsol éppen lényegének légies könnyedsége, — anélkül, hogy ennek a szeszélyes játéknak bármi nyoma is maradna a valóságban. A gondolatnak, ennek az ellenkező látszat ellenére is összefüggéstelen és páratlanul ösztönös valaminek, magábanvéve nyilván nincs is stílusa.

De azt a rossz szokásomat, hogy mégis szeretek a gondolatoknak ebbe a gondtalanságába menekülni, érthetővé teszi az, hogy nem bírom figyelmemet napról-napra úgy fegyelmezni, hogy gondolataim valóságokká sűrűsödjenek és áramlásukba gátakat emeljek, amelyek az áramlást úgy szabályozzák, hogy a papíron életsorsok induljanak meg, teljesedjenek ki és záruljanak le.

Amíg egy versem megszületik és olvasom azt, egy már rég bennem élő törvény tudatosul lelkemben; én csak szavaim ruházatát és zenéjét adom hozzá, vagy inkább formát adok a törvény folytán bennem élő muzsikás csendnek.

Szinte imádkozom akkor, amikor átadom magam az alkotás nagy élményének és olvasva versemet, továbbélem azt a szavak korlátatlan utain. A szavak, gondolataim megjelenési formái, előre meg vannak írva bennem és a szavak zengésének előre kiszámított tartalma van. Hatóerejük bensőséges elmélyedésekből tevődik össze és egészen egyszerű vagy gondosan kiépített csoportokban úgy futnak be a tudatomba, hogy nyomukban pompás visszhang kél a lelkemben. Még megrendüléseim is pontosan és biztosan elő vannak készítve: el vannak rejtve a szavakban, amelyeknek egész mivoltukban szerves alkotórészei.

Az írás halálos komolyságától áthatva, mialatt figyelme-
met a folyton születő ritmus köti le, minden szót teljes erejében
átérzek, mert hiszen időtlen idők óta élnek bennem. Ez a ritmus,
mely magával ragad és amelyet tovább színezek, megőriz a való-
ság ridegségétől és hamisságától egyformán. Nincsenek kéte-
lyeim és szinte nem is dolgozik ilyenkor az értelmem. Semmi
véletlen nincs az írásomban, mert egy rendkívüli készség vezeti
a tollamat. Ennek a boldog lelkiállapotnak könnyen meg-
találom a hangját; és most már egy minden tekintetben teljes
és biztos irodalmi gondolat áll előttem, kiszámított hiányokkal,
amelyek mégse homályos véletlenségek. Ez a nyelvezet eláraszt,
irányít és magával ragad egy csodálatos módon előre befejezett
mű felé.

Fordította és ifj. Ambrózy Ágostonnak — első
verseskötete megjelenése alkalmából — ajánlja
id. Ambrózy Ágoston

SÓHAJ

Jön vígan már a vincellér maga,
az első szőlőktől a kosara
szinte rogyásig ül telis-teli,
s véle jönnek darazsak ezrei.

A malomköre, mely az asztalunk,
gyolcsból készült, piros abroszt huzunk.
Ilonkám ülj csendben velem ide,
e vadszőlő-lugasnak mélyire.

Itt csókjaid közt délután be jó,
a csóraggal levert tejesdió.
Szinte, hogy elfogyasszuk arra kér
a sárga méz és a puha kenyér.

Csokolgass és güzmölgessél velem.
Derít a must. Űdít a szerelem.
S miként pihenve hogyha elaludt
agyagszentjei védik a falut,

úgy légy védőszentem te tiszta lány;
nagy zsákjával lépked már a magány,
belé lombot, reményt hervasztva vet;
s ki üzné szét a téli felleget?

NEMZETI IRODALMI ALAPOT

Irta : *Zalai Fodor Gyula*

CSALÓKA látszat, hogy az író, még a sűrűn forgó nevű is, sokat keres. Keres, de nem talál. Hogy is találna, mikor az időszaki sajtónak legalább a fele nem fizet az általa leközölt írásokért. Vagy ha fizet is, legtöbbször csak alamizsnát vet oda az akárhányszor királyi kincsekért. Még a beérkezetteknek is, noha most nem róluk van szó. De szó van az olyan tehetségekről, mint az a regényírónk is, aki háromkötetes regényciklusáért mindössze ezernyolcszáz pengőt kapott a kiadó negyvenezer pengős bevételéből. Igaz, kapott azonkívül előlegeket is további műveire, úgyhogy most esztendőkre lekötve apríthatja robotba — az irodalmat. A költőkről ne is beszéljünk.

Jókainak és Petőfinek hány méltó utóda hullott így el! És mennyi megiratlan művészi alkotás veszett el így a nemzet számára!

Épen ezért halálos komolyan: sürgősen tenni kell itt valamit! Annál is inkább, hogy a zsidótörvény életbeléptetése után íróink friss erővel tölthessék be a hézagokat, és mert a keresztény kiadó, a tőkés örök természeténél fogva, aligha lesz külön zsidó elődjénél. De még ha külön lenne is, a tehetségnek akkor is kitartásra van szüksége, míg beérkezik, mert csak az irodalomból nem élhet meg. Viszont ha nincs miből élnie, a tehetsége s kedve is sorvad, mert mint Vörösmarty mondta az írásait tisztázó Sallaynak: «Mikor az ember a holnapja miatt is aggódni kénytelen, nem igen van kedve verselgetni».

Tehetőséges, de nyomorgó íróinkat tehát meg kell szabadítani a mai és holnapi gondoktól, hogy nyugodt lelkiállapotban élhessenek hivatásuknak.

Javaslom ezért a következőket:

A rászoruló és arra érdemes magyar írók támogatására évi legalább százhuszezer pengős állami hozzájárulással és a hasonló célú alapítványok, meg törvényhatósági segélyösszegek egybevonásával *Nemzeti Irodalmi Alap*-ot kell létesíteni. Kivéve az Akadémia és az irodalmi társaságok pályadíjait, melyek a legtöbbször amúgyis csak jelképesek.

A kormánytámogatás évi százhúszezer pengője ötven olyan magyar író havi kétszáz pengős «nemzeti fizetését» tenné lehetővé, aki legalább egy kötetnyi, feltétlen esztétikai és erkölcsi értékű alkotást tud felmutatni, akár kéziratban is, s akinek nincs egyéb megélhetését biztosító jövedelme. Apróbb bevételei, mondjuk száz pengőig, ebből a szempontból nem jöhetnek számításba.

A hasonló célú egyéb alapítványok és segélyalapok alárendelése a Nemzeti Irodalmi Alapnak azért is szükséges, hogy egyrészt az írók ilymódon történő támogatására fordítható évi összeget az igényléseknek megfelelően növelni lehessen, másrészt az arra rászoruló érdemesek pályázati jutalmazására, könyvkiadására és nyugdíjalapja javára tartalékokat is lehessen félretenni.

Köztudomású ugyanis, hogy vannak nemzeti szempontból is értékes művek, melyek kiadására nem akad vállalkozó. Ilyenek pl. legtöbb esetben a költemények. Ezek kiadását indokolt esetben a Nemzeti Irodalmi Alapnak kellene vállalnia.

De vállalnia kellene a nyugdíjalap létesítését is, hogy Finnország példájára azokat a rászoruló és érdemes írókat, akik a N. I. A. pályázatain háromszor jutalmat nyertek, megrokkánásokra és öregségükre tisztességes nyugdíjban részesíthesse.

Nemcsak ezek a célkitűzések indokolják azonban a szétosztottan levő irodalmi alapítványok és segélyösszegek egybevonását, hanem az a szempont is, hogy irodalmunk nemzeti jellegének erősítése végett meg kell szüntetni az odaítélésben sokszor döntő szerepet vívó tájékozatlan ötletszerűséget és a klikkek protekciós játékát.

A Nemzeti Irodalmi Alap növelése lehetséges még társadalmi és gazdasági úton úgy, hogy az irodalmi vállalatokat és intézményeket a jövedelmük, illetve bevételük arányában megfelelő százalékos adózásra kötelezzük a N. I. A. javára, mint ahogy a futballt is az egyetemes sport javára. Így tehát, ha enyhén is, de meg kellene adóztatni a kiadóvállalatokat, színházakat és alkalmi vállalkozókat.

Az ilymódon egyesített és növelt Nemzeti Irodalmi Alap kezelését minden bürokráciától menten, mondjuk, az Országos Irodalmi Tanács ellenőrzése mellett, a Sajtókamara megfelelő alosztályára kellene bízni. A bíráló és döntőszerepet pedig a Kisfaludy Társaság és Petőfi Társaság, valamint a Sajtókamara írótagjaiból alakítandó bizottságra, mely *pártpolitikai részrehajlás és minden egyéb megkötő feltétel nélkül*, csupán a benyújtott művek esztétikai és erkölcsi értékelése alapján döntene. Hogy az

erkölcsi szempont nem lehet mellékes vagy utolsó a művek bírálatánál, azt talán fölösleges ma bővebben indokolni, mikor a zsidó-törvényjavaslat kulturális vonatkozású pontjai épen ezen az indokoláson alapszanak.

A döntőbizottság gesztusa tehát kb. az volna : Ezt a támogatást a *magyar nemzet adja neked, mert megbecsül.* Vedd és használd lelkiismeretesen : dolgozz nyugodtan és szabadon, *magyar és keresztény szellemben*, a hazád és fajtád javára.

Fizetését vagy nyugdíját minden arra érdemet szerzett író addig élvezi, míg rászorul. Az egyetlen megszorítás mindössze az lehetne, kivéve természetesen a nyugdíjasokat, hogy támogatása idején minden író köteles évenként legalább egy kötetre való új művet felmutatni vagy annak megfelelő előkészítő munkát igazolni (forráskutatás, tanulmány, utazás). Ellenszolgáltatásként pedig, hogy a nemzetnek ne csak szellemben, de anyagiakban is visszafizesse a ráfordított gondoskodást, a nemzetre száll a támogatás ideje alatt írt és azzal kapcsolatos (tehát a támogatás elnyeréseért és a munkálkodás igazolására évenként benyújtott) műveinek kiadási joga, *de csupán a népkönyvtárak ellátására.* Ez ma 5—10.000 példány, az integer Magyarországon pedig kb. 20—30.000. A szerzői részesedésről való lemondás tehát már ebben az esetben is fedezi kb. a támogatásként élvezett évi 2400 pengőt! Minden egyéb jog azonban, tehát a kereskedelmi forgalombahozatalé is, a szerzőé marad! Természetesen az író a N. I. A. által igénybe vett példányok után is megilletné az írói tiszteletdíj. Kívánatos azonban, hogy a N. I. A. a közönség jó könyvekkel való ellátása végett, szóval ama bizonyos sokat hangoztatott, de csak hangoztatott nemzetnevelés érdekében, ezt a jogot is megváltsa a szokásos legjobb kiadói feltételek mellett. Ez a kiadói vállalkozás, megfelelő szervezettség esetében, szintén növelhetné az Alapot.

A visszaélések minél teljesebb kizárása végett, de meg azért is, nehogy egyeseket a rászorultság tudata esetleg hosszabban gyötörjön, gondoskodnia kellene az Alapnak, illetve a Sajtókamarájának arról is, hogy az írók ne sokáig szoruljanak az Alap havi támogatására. Evégből kötelezni kellene a lap- és könyvkiadó vállalatokat, de az egyéb kereskedelmi vállalatokat is, valamint az állami és törvényhatósági kultúrintézményeket, az iskolák kivételével, a náluk megüresedő kultúrpozíciók bejelentésére és a N. I. A. személyi ajánlásainak elfogadására. Idetartoznának tehát a lapok irodalmi és színi kritikusaiknak, a könyvkiadók lektorainak, a kereskedelmi vállalatok sajtóreferenseinek,

az állami és törvényhatósági levéltárak és könyvtárak levéltárosainak és könyvtárosainak, de az egyéb kulturális feladatkörrel megbízott tisztviselőinek (népművelési titkárok) állásai is. Ezeket az állásokat elsősorban a N. I. A. által javaslatba hozandó írókkal kell betölteni. Természetesen, minden esetben figyelembevéve a megfelelő hajlamot és képességet s azt is, ha a vállalat esetleg az ajánlottnál érdemesebbet kívánna alkalmazni.

Hogy azonban bizonyos állások ilyen betöltésének formai akadályai sem legyenek, *mondja ki a törvényhozás, hogy a N. I. A. által, a már sokszor ismételt feltételek alapján, javaslatba hozott írók, amennyiben nincs középiskolai végzettségük, érettségizetteknek, ha pedig csak érettségijük van, főiskolai végzettségűeknek tekintendők és bírálandók el.* Nem tudom, milyen iskolai végzettsége van pl. Erdélyi Józsefnek és Illyés Gyulának, de talán ép ez a sok közül kiragadott két név a legjobb indokolás és magyarázat az ilyen megkülönböztető minősítés mellett! A ténylegesen főiskolai végzettségű író az ilyen igényű állások betöltésénél, természetesen, előnyben részesülhetne a csak érettségizett íróval szemben, de *egyben mindkettő is az iskolázott nemíróval szemben.* Így biztosítható volna, *hogy a felsorolt állásokba feltétlenül érdemes szellemi magyarok kerüljenek.*

Lapengedélyeket is ezekre a sokkal érdemesebb és hivatottabb írókra kellene ruházni. Aminthogy rájuk kellene ruházni a sok dilettáns hangú vidéki ujság jogát is, hogy ezzel ne csak a vidéki sajtó és közönsége emelkedjék szellemileg, de az irodalom népies nemzeti megújítása érdekében az így kenyérhez juttatott írók hajlama és tehetsége is a vidéki talajba gyökeredzzék. Hozzáteszem még, hogy a külföldi tanulmányi ösztöndíjak odaítélésénél is bizonyos százalékos részesedést kellene juttatni a N. I. A. által javaslatba hozandó íróknak.

A HELYES HUNGAROCENTRIZMUS

Az elmúlt hónapokban villámgyorsan zajlott le a világtörténelemnek több fejezete. Talán senkinek sem adatott meg még, mióta ember van a földön, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen szédítő gyorsasággal peregjen le előtte a történelem filmje.

Rendkívüli idők rendkívüli tanulságokkal szolgálnak. Ezeket a tanulságokat mindenkinek le kell vonnia, de különösen nekünk, magyaroknak.

Nyilvánvalóvá lett, hogy minden nemzet manapság egy területet csak azzal hódíthat meg és azzal tarthat meg magának, ha benépesíti. Nem a hadvezérek az igazi hódítók többé, hanem az apák és anyák, a családalapítók. És a hadsereg, amely megvédi, megtartja a földet a haza számára, nem a fölfegyverzett katonaság, hanem az apró gyermekek ezre és ezre.

Az egyetlen nemzetvédő és nemzetfenntartó politika: lehetővé tenni, hogy a magyar faj szaporodjék, sok egészséges, testileg és szellemileg jól fejlett utódot hozzon létre.

Családvédelemről beszélni mélyreható gazdasági és szociális reformok nélkül jóhiszeműen nem lehet. Ne csodáljuk, hogy az az anya nem akar gyermekeket a világra hozni, aki nem tud nekik kenyeret adni a kezükbe. Hogyan várjuk, hogy gondos nevelést adjon az a szülő, aki előre tudja, hogy gyermekének taníttatásával az állástalanok számát növeli.

Nemrégiben Európa népe nemrég ott állott egy szörnyű szakadék szélén, amelynek neve: háború és a viharként száguldó események ismételten is teremthetnek ilyen helyzetet. Iszonyodva tekintett akkor bele ebbe a szakadékba és rémülten húzódott vissza tőle. Ösztönszerűleg megérezte, hogy a háború nem mérhetetlen áldozat egy jobb jövőért, hanem a szörnyűségek beláthatatlan sorozata, amelynek végén egy — még a pusztító háborúnál is szörnyűbb befejezés várakozik reá. A háborúba belesodorhatja az emberiséget valami szörnyű végzet, de vele problémákat megoldani nem lehet.

Az orvostudomány néha az egyik betegséget egy másikkal gyógyítja. Ismeretes, hogy a vérbajt okozó baktériumokat úgy öli ki, hogy a beteget beoltja a váltóláz kórokozójával. Mikor aztán az így előidézett magas láz megsemmisíti a vérbaj spirochetáit, a maláriát kininnel szünteti meg. Őrületség volna azonban

a torokgyulladást például pestisbacillusokkal gyógyítani, még ha ezek valóban alkalmasak volnának is erre.

A háború ilyen gyógykezelése lenne a társadalmi bajoknak. Nem gyáva pacifizmust hirdetünk ezzel, nem azt mondjuk, hogy egy nemzet, amelyet megtámadnak, hunyászkodva engedje magát legázolni. A háború elkerülése nem egy nemzetten múlik, hanem az emberiségen. Annak kell belátnia, hogy a háború nem a kibontakozás eszköze, hanem helyrehozhatatlan szerencsétlenség.

A közelmúltban különböző hozzászólások jelentek meg a családvédelem kérdéséhez. A hozzászólók fölhozták, hogy hányan vannak, akik örülnének a gyermekáldásnak, sőt boldogan szemlélnék, ha sok gyermek mosolya tenné verőfényessé otthonukat, de a nehéz gazdasági viszonyok mellett szinte emberfeletti feladat pusztán a gyermekek létfenntartásáról gondoskodni, hát még tisztességesen fölnevelni őket. Az egyik anya nem a gazdasági okokra hivatkozott, hanem a következőket írta :

— Hogyan legyen kedve az embernek gyermeket hozni a világra, mikor az ujságokban másról sem olvas, mint arról, miképpen pusztítják el a jövő háborújában a békés lakosságot, az ártatlan gyermekeket is. Mikor a képeslapok mellékletei állandóan azt szemléltetik, hogy a spanyol polgárháborúban mennyi apró gyermek szörnyen megcsonkított holtteste hever az utcákon.

A magyar nemzetnek takarékoskodnia kell fiainak vérével. Minden csepp csak akkor hullhat a földre, ha abból új magyar élet fakad. Idegen érdekekért mi már többé nem hozhatunk áldozatot. Arra van szükségünk, hogy minden magyar ember egy népes viruló család alapítója és fönntartója lehessen, ahonnan a gyermekek csapata rajzik ki békés honfoglalásra. A hősi halottak kicsiny helyen elférnek és még azt a kis darabka földet — sírhalmukat — sem tudják megvédeni. Az élőknek folyton gyarapodó serege szükséges, hogy ezt a vérükkel megszentelt földet benépesítve magukénak megtartsák.

Nemcsak erőteljes, egészséges népre, hanem ennek szellemi fölfegyverkezésére is szükség van. Politikai és külpolitikai iskolázottság kell a magyarnak. A nemzeti egység legnagyobb akadálya, hogy sokan igen rosszul vannak informálva nálunk. Mindenki szívében hazafias érzés buzog, de mindenki máskép itéli meg, hogy mi vezet a haza javára. A közelmúltban ennek a politikai iskolázatlanságnak megdöbbentő megnyilvánulásait láthattuk. Hallottunk suttogva, vagy hangos szóval terjesztett terveket : mi volna a teendő.

A tájékozatlanságnak és a hibás látásnak egyik fajtája nálunk sokaknál abban nyilvánul, hogy nem tudja megítélni: ki az igazi barátunk és ki az ellenségünk. Gyanakodva nézi azt, aki segítően nyújtja felénk a kezét. Rosszalólag állapítják meg; igaz, hogy segítségünkre siet, hogy támogat bennünket, de első-sorban mégis a saját országának érdekeit nézi. Megrójják benne, hogy nem magyar szemmel látja a világot, de ők nem tudnak annak a másíknak az álláspontjába belehelyezkedni.

Ez a «hungarocentrizmus» a külpolitikai helyzet megítélésében nagyon veszélyes. Világosan kell látnunk más nemzetek útjának irányát, hogy külpolitikánkat ehhez szabhassuk. Világosan kell látnunk, elfogulatlanul ítélnünk, mert különben keserves csalódásoknak lehetünk áldozatai.

Amennyire veszélyes ez a hungarocentrizmus helyzetünk megítélésében, éppen annyira jogosult, sőt szükséges az érzelem és az akarat terén. Ne higyjük el, hogy idegen nemzetek tisztán az érettünk való önzetlen lelkesedésből támogatnak bennünket, viszont azonban mi minden lépésünkkel a magyar cél felé menetelünk.

A magyar nemzet húsz éven keresztül folytatott olyan külpolitikát, amelyet nemcsak az igazság és az erkölcsiség legfőbb elvei, hanem a gyakorlati eredmények is fényesen igazoltak. Nyugodt öntudattal hangoztatta a maga igazságát, békés szándékait és azt a meggyőződést, hogy ennek az igazságnak fegyverek nélkül is győznie kell. A népek lelkiismeretére hivatkozott és ím, ez a lelkiismeret nem szorult arra, hogy ágyúdörgéssel ébresszék fel álmaiból. A magyar nép nagy többsége nemes nyugalommal állotta ezt a politikát, amelyhez bizakodó reményre és kitartó türelemre volt szükség.

Minden egészséges állam a szebb jövőt készíti elő. A jövő előkészítésének módja ifjúságának helyes nevelése. Mikor valamiből tanulságokat akarunk levonni, sosem szabad elmulasztanunk, hogy a nevelésre vonatkozóan is vonjunk le tanulságokat.

A magyar ifjúságot cselekvésre kell nevelni. Hozzá kell szoktatni ahhoz, hogy minden megfontolás, belátás és érzelem azonnal gyakorlati cselekvésben is megnyilvánuljon. Ne elégedjék meg azzal, hogy beszél, vagy lelkesedik, hanem mindjárt tegyen is valamit. Ne csak másokat buzdítson, hanem saját magára vonatkozólag is vonja le a következményeket. Ha nem tud nagyot cselekedni, akkor cselekedjék keveset.

Neveljük rá az ifjúságot arra is, hogy ne akarja mindenkire egyszerre az egész hazát boldogítani, hanem elégedjék meg azzal,

hogy a maga kis körében tud valami eredményeset cselekedni. Aki a maga szellemi fejlődését, anyagi boldogulását szolgálja, vagy családjának jólétét mozditja elő, aki csak egy embernek is helyes utat mutat, — ezzel már hazájának tett maradandó és értékes szolgálatot.

Bognár Cecil

Íróból zenebohóc

Egyes lapok nagy és szomorú szenzációként, riportban és glosszában foglal koznak ama kétségtelenül komolyan meggondolkozottató ténnyel, hogy egyik kiváló írónk, akinek munkái túlnyomólag liberális lapok hasábjain jelentek meg, szakít az írói hivatással és «átképzí» magát zenebohóccá . . . Az illető lapok ezt az esetet kopjavégre tűzik és körülhordozzák: Ime, az az eredménye az egyensúly-törvénynek. Egy ilyen jeles író, akinek hét regénye van fiókjában készen, de a kiadók visszautasították, félve a bizonytalan helyzettől. Ő pedig hogy megéljen, kivándorol külföldre, hogy társával, mint zenebohócok keressék meg a kenyeret. Neve, amelynek igen jó márkája volt, eltűnik a könyvek fedeléről és egyszerű artista szám lesz kettőjükből: Gursh & Careau — magyarra lefordítva; Görcs és Karó. Ez utóbbi ő . . .

Bármennyire is elcsüggesztett első olvasásra ez a tény, mégsem lepett meg nagyon, hiszen — ismerve régebbiről az író — alkalmam volt meggyőződni róla, hogy a zenének éppen olyan fanatikusa, mint a

toltnak. Ez az ideálisan bohém és minden búra-bajra a maga kevesét szétosztogató író nagyon szeretett mindig gitározni, hangszerén szokszor felszendült előttem a dal, amelyet mindig füttyel kísért. Skót népdének, montmartrei chanson, magyar dal, olasz canzonetta egyforma gyönyörűséggel szólt meg színes pántlikával felékesített gitárján. Ilyenkor mindegyikünk azt érezte, hogy a «Kakuk Marci» örök eleven figurájának írója maga sem tudja melyik muzsához pártoljon. Az írás hivatása volt neki, a zene komor napjai derúsítóje. Most — legalább is egyelőre — utóbbihoz menekült: gitárjához.

Amilyen kitűnő muzsikus és mókás valaki, éppen annyira nem értett az írás «mesterség-beli», úgy érte: önadminisztratív részéhez. Ehhez igazi művész és úr volt, sem hangoskodni, sem könyökölni nem bírt. Az irodalomnak kétségtelen vesztesége, hogy — reméljük nem véglegesen — leteszi a tollat. Tagadhatatlan az is, hogy a mostani egyensúly-törvénnyel kapcsolatosan el nem kerülhető bizonyos zökkenő, s eme hátrányokat olyan író is mint ő, aki keresztény, fajmagyar és régi

nemesi eredetű, megérzi. Még pedig annyira, hogy levonja a következményeket és szakít az irodalommal, mint megélhetési lehetőséggel. Ismétlem: nem kedvderítő és ujjongani való az ő esete és megtörténhetik, hogy utána mások is sorra kerülnek ezen az úton.

Minden megújulás azonban áldozatokat kíván, s az orvosság éppen olyan keserű, mint a baj volt. Sajnáljuk az írókat, azokat is, akiket esetleg utolér a hozzá hasonló sors, de éppen *amiért* a dolgot felhozták és kopjára tűzték, az *ellen* perdöntő bizonyíték az eset. Mert amíg az illető írónál kisebb tehetségű, mondhatnám egyszerű írók teremberek külföldön pompásan elhelyezkednek kitűnő összekötéseik révén és folytatják eddigi működésüket, addig a vérbeli magyar író, aki művészi értékben magasan felettük áll, elmegy zenebohócnak, mert írása nem ad neki kenyeret.

Mme Sans-Gêne

NEM HAGYJUK CSEHREN

őket, üzente a felsőház üléséből Tasnády Nagy András igazságügyminiszter a magyar fiataloknak és még egyszer nyomatékosan megismételte: «igenis nem fogjuk őket cserbenhagyni». Mi, akik ismerjük az igazságügyminiszternek az igazságot mindenek felett szerető, kemény és puritán

egyéniségét, bizunk is benne, hogy ezek nem voltak pusztán hangulatkeltő szavak, hanem igaz meggyőződésből fakadtak és szilárd elhatározás szerez majd érvényt nekik. Nem marad ez a szó pusztán ígéret, hanem gyakorlati valóossággá is erősödik.

És csakugyan nagy szükség is volt már erre a megerősítő bátortásra, mert nagyon sok jel mutatott arra, hogy a zsidótörvény, amelynek legfőbb célja pedig a fajvédelem, a gazdasági egyensúly megteremtése, szintén nem lesz egyébre jó, minthogy a már amúgyis a napos oldalon sütkérező ügyesek még jövedelmezőbb állásokban helyezkedjenek el. Itt arról volt szó, hogy az életben kilátástalanul ödögő magyar ifjúság elhelyezkedést nyerjen olyan pályákon is, ahonnan eddig a titkos faji összetartás következetesen kizárta s hogy betérhessen azokba az ipari és kereskedelmi szakállásokba is, amelyeket egy ösztönös megszervezkedés mint a legkedvezőbbeket eddig csaknem kizárólag a saját fajtája számára tartott fel. Úgy képzeljük, hogy amikor a mi fajtánk számára is megnyílik egy jobb és több eredménnyel kecsegtető életlehetőség, egyben a szociális igazság érdekében megtörténik a túlzott jövedelmek letörése is és a megtakarított fölöslegekből jut azoknak az osztályoknak, amelyeknek a nyomorúság határán vergődő élet-színvonala jelentős feljavításra szorul. A magyar parasztságnak

és a magyar munkásság egy részének siralmas sorsán sürgősen segíteni kell. A szellemi proletariátusnak is meg kell szűnnie ebben az országban.

Mit tapasztaltunk ezzel szemben a legutóbbi időben. Valósággal megrohanták a különböző vállalatok vezetőállásait olyanok, akiknek megélhetését akár magas nyugdíj, akár más szintén már nem szerényen javadalmazott állás biztosította. Társadalmi összekötetések és protekciók érvényesültek megint ott, ahol a legjobb hozzáértés, a legkitünőbb szakképzettség lehetett volna az egyellen döntő érv, hiszen nem az a főcél, hogy valaki zsíros jövedelemhez jusson, hanem hogy a vállalatot tudásával még jobban felvirágoztassa és termelését a köz érdekében fokozza.

De egyszerre nagyon is sok elsőrendű szakértő kezdte ostromolni a vállalatok nagyon is alapos képzettséget feltételező pozícióit. Egy részük mint mentőangyal jelentkezett, másrészük mint egyáltalán nem szerény igényű trónkövetelő. Nem egynek sikerült is a roham s ma már ott tartunk, hogy az ügyesek máris szedik le az új konjunktura tejfölét, a fiatalok pedig, amint az igazságügyminiszter mondotta, az utcákon kénytelenek legalább «reménységet» koldulni.

Örülünk, hogy éppen az igazságügyminiszter szájából hangzott el a biztató szó. Ebben az ígéretben bizhat a magyar fiatal-

ság és remélheti, hogy hamarosan foganatja is lesz.

Tanár

Cicero „eredeti” levele

Egyik napilapunk az olasz könyvkiállításról írt elismerőleg és kiemelte, hogy ennek legnagyobb érdekessége Cicero «eredeti» levele, amely az egyik vitrin üvege alatt fekszik. Cicero «eredeti» levele?! Ennek a fele sem tréfa. Meghökkenem, s egyidejűleg megróttam magamat a figyelmetlenségért, hogy a kiállításon járva észre sem vettem ezt a hallatlan ritkaságot. Újból elnéztem hát oda — kerestem körülötte az alabárdos őrséget — s kiderült, amit sejtettem, hogy Cicero leveleinek Rómában 1467-ben megjelent kiadásáról van szó. Ez az ősnymtatvány is bizony féltetten őrzött, nagy értékű ritkaság, de hol van attól a papírustól, vagy viasztáblától, amelyre a «pater patrie», a Catilina-összeesküvést elfojtó consul és szónok írta leveleit?! Mert sem viasztáblának, sem papirusznak, sem stílusnak hírét-hamvát sem láttam a kiállításon, amelynek rendezői bizonyára élénken csodálkoztak ama bőkezűségen, amellyel az illető cikk írója megajándékozta őket. Ennyi erővel ugyanis Amenhotep fáraóhoz intézett, hieroglifekben írt ünnepi ódáról, vagy pedig Hamurabi eredeti törvénytáblájáról is írhatott volna... Az

egész különben nem nagy dolog. Felületes olvasó átsiklik rajta, s jóakarattal a «munka lázában» történt akaratlan tévedésnek próbálják az érdekeltek minősíteni az efféléit.

Azt hiszem, hogy a «munka láza» ez esetben kevésbé ludas. Inkább a fogalmakban és dolgokban való tájékozatlanság, amin semmiféle lexikon sem segít. Meg sem említettem volna, de lapjainkban újabban, különösen akkor ha irodalmi, művészeti vagy tudományos kérdéseket tárgyalnak, egymást éri az ilyen Cicero «eredeti» leveléhez hasonló elírás. Hiszen ugyan ezt a Cicerót tette meg egyik nőírónk régi korokkal foglalkozó cikkében — «görög bölcsnek». Ha hallgat bölcsőbb marad.

Pasquino

ZÁSZLÓDÍSZ

Olvassuk, hogy a Rómába érkezett magyar államférfiak tiszteletére 20—25 méteres piros-fehér-zöld drapériák lengtek az új császári Róma palazzóinak homlokzatáról. Örültünk ennek, mert magunk megbecsülését láttuk eme ünnepi zászlódíszben a nemes és nagy olasz nemzet részéről. Sajnos, ebbe az örömbe üröm is vegyült, amikor önkéntelenül összehasonlítottuk ezt a valóban felséges pompát fővárosunk időnkinti fellobogózásával. Évről-évre keserű szívvel látta azt, aki megszállott területről ide felke-

rült, hogy nemzeti ünnepeken egész utcasorok éktelenkedtek egyetlen magyar zászlócska nélkül. Hiába volt a jóakarató polgármesteri felhívás, hivatkozás a fővárosi polgárság hazafias érzéseire: alig akadt, aki megszívlelte. Végre is egyes lapokban olykor megjelent cikkek, s még inkább tekintélyes külföldiek erre vonatkozó megbotránkozást kifejező megjegyzései meghozták az eredményt. A felhívásból parancs lett pénzbüntetési szankciókkal súlyosbitva. Hát így teljesítik is, de — tisztelet a tekintélyes számú kivételnek — éppen csak úgyahogy, a teljesítésen igen megérzik a «muzáj» szaga. Nehogy véletlenül «döbbs» tegyenek, mint amennyi a rendeletben elő van írva. Amikor háromemeletes házak padlásablakában szemünkbe ötlik egyetlen aprócska, baba-házra illő, színehagyott inkább rongy, mint zászló, akkor mire gondoljon az ember!? Nem akarunk szégyenkezni barátaink és vendégeink előtt! Azt akarjuk, hogy Budapest ne «idegen város», hanem a m i é n k legyen! Lehetnek álhumanisták, akik «a nemzeti szellemtúltengés» miatt panaszkodnak, de ezek sohasem élhettek, pillanatig sem idegen elnyomás alatt. S ha mindenáron külföldre hivatkozunk: ott vannak az olaszok, németek, vagy ha jobban tetszik: a franciák, angolok, kisebbekről, másokról nem is szólva.

Pasquino

MAGYAR TUDOMÁNY-KULTÚRGYARMAT

Komoly ember még nem állította, hogy a magyar tudomány csak egyik gyarmata a hatalmas német tudománynak, de kevésbé komolyak már mondtak és írtak ilyesmit és a közvéleményt legtöbbször nem a meggondolt emberek alakítják, hanem azok, akik a fél- vagy negyedigazságokat tetszetős formába öltöztetik. Aki a magyar kultúra valamelyik ágában egy kicsit is elmélyedt, tudja, hogy a felületen úszkáló színes és csillogó foltok és hulladékok legtöbbször idegen eredetűek, de a folyam mélye, a sodró ár közepe eredeti, évszázadok óta azonos: magyar. Természetes, hogy kaptunk és kapunk ösztönzéseket külföldről: Németországból, máshonnan is. A németektől, mint közvetlenül szomszédainktól és magasfokú kultúrterülettől talán többet, mint másoktól, de ez így is van rendben. Azonban a kívülről kapott hatásokat mindig saját egyéniségünkhöz szabtuk. Kiválogattuk azt, ami nekünk megfelelt, elhagytunk és hozzátettünk, míg ki nem alakult valamilyen sajátosan magyar képződmény.

Hogyan keletkezhetett és hogyan terjeszkedhetett mégis el a «német kulturális gyarmat» gondolata? Sok oka van. Az egyiknek felderítésére jó alkalom kínálkozik most. Egyik leggondosabban szerkesztett és legmagasabb színvonalat képviselő tudományos szakfolyóiratunkban hosszabb tanulmány jelent meg a «Magyar barokk-költők»-ről, amely a német elméleti irodalom által megállapított sajátságokat kutatja a XVII. század főrangú lírikusainál. A szerző alaposan ismeri a magyar anyagot is, meg a német elméletet is, világosan gondolkodó, filozófikus hajlamú fő, aki tisztán látja a barokk-kor lényeges vonásait és egymással való összefüggésüket. Azonban olyanformán járt, mint aki az utcai félhomályból először kerül a vakító csillárok által megvilágított terembe. Wölfflin, Joël, Ermatinger, Weisbach, Cysarz és a német tudomány többi kiválóságának társaságában káprázní kezd a szeme. A német irodalomtörténeti kutatások nagy eredményeitől nem tud szabadulni és a nagy ragyogáshoz szokott szem nem veszi észre az árnyalatokat.

Az lett az eredmény, hogy a német elméleti terminológia és a magyar irodalom tényei között határozott különbséget érez az olvasó. A XVII. századi magyar szövegek nem akarnak

illeszkedni azokhoz a kifejezésekhez, amelyeket a német tudósok saját irodalmuk jellemzésére használtak. Rimay Jánost idézi, amikor leírja Balassi Bálint halálát Esztergom falai alatt. «A haldokló hős utolsó fohászokodik. Megnyílik erre az ég és élénk örvénylik a barokk látomás :

*Mint álgyu golyóbis
Temérdek köfált is
Szokott meghasítani,
Ez könyörgésnek is
Mint eleje, vége
Kezde mennyekben hatni,
Csendesség lön menyben,
S az Isten eképen
Kezde szájával szólni:
Menj el te Raphael,
S lelkét még aki él,
Vedd csendesen el tőle,
Immár hozzá készült,
Énnékem megfeszült,*

*Elöttem kitérüle.
Vigy neki kegyelmet,
És ne hagyj félelmet
Sehol lenni körül.
Az ég megvidula,
Rajta sok tűz gyúla,
Raphael elérkezik,
Mint testi ruhákból,
Minden tagjaiból
A lélek levetkezik;
Méne fel menyekbe,
Ábrahám keblébe,
Kin meny megörvendezik.»*

Ezt a Rimay-idézetet így magyarázza a szerző: «Barokk színek és fantázia. Megelevenedik a ragyogó ég, a benne trónoló hatalmas Isten és Raphael angyal éteri szárnyalása, amint le száll a haldokló hőshöz. Rimay kortársának, Rubensnek ecsetjére méltó kép!» A magyarázat egyetlen mondata sem illik az idézetre: «Barokk színek.» Egyetlen szint sem említ Rimay, még csak nem is utal rá. Raphael éteri szárnyalásáról beszél a szerző, Rimay nem is figyeli meg az utat, amelyet Raphael megtesz. Csak Isten parancsát halljuk, aztán már megérkezik. Lehet, hogy szárnyalt Raphael, az is lehet, hogy éterien, de Rimayból ez nem derül ki.

Lássunk még egy példát erre a jellemzőmódra: «Ezzel az eszközzel idealizálja barokk-erosszá szerelmét gróf Keglevich Miklós is, amikor jegyesét, gróf Czobor Évát szép Dianájának nevezi. Megtálaljuk nála az elbágyadást, a már ájuláshoz közeledő révült lelkiállapotot is:

*Égő szerelmedtől enyhődjék gyötrelmem,
Ne fogyaszd életem.
Bú miatt gyötrődött, fáradt bánatjában,
Szívem, nyughatatlan, mint volt ő magában;
Nagy kínvallásában.»*

Van sok barokkos vonás ebben a szerelmi vallomásban, de

«már ájuláshoz közeledő révült lelkiállapotot» csak az talál, aki sokat olvasta a kiváló német szerzőket.

Még néhány ilyenfajta helyet kipécézhetnénk a tanulmányból, de ez a néhány idézet is elég, hogy megismerkedjünk azzal a magatartással, amely lehetővé teszi a «kulturális gyarmat» elméletét. A német közönség azt tudja meg az értekezésből, különösen németnyelvű kivonatából, amely egyetlen magyar idézetet sem tartalmaz, hogy a magyar barokk teljesen azonos a némettel, hiszen ugyanazzal a terminológiával jellemezhető. Tehát természetes a következtetés, hogy a XVII. századi magyar barokk ugyanolyan, mint a korabeli német, mert arra aligha gondol a külföldi olvasó, hogy a látszólagos azonosságnak csak egy oka van: a tanulmány szerzőjének igen megtetszettek a német tudósok szép kifejezései.

A tanulmányban is van egy gondolat, amely igazabb eredményekre vezetett volna. Arról beszél a szerző, hogy a barokk stílusban nagy szerepet játszik a díszítőhajlam, «melynek gyökere végeredményben a Kelet nyelve. De keleti jellegű a magyar népi fantázia, amint azt oly kitűnően igazolja a honfoglaláskori vagy akár a mai népművészet. Ez a keleti fantázia nyilatkozik meg a költészetben. Amit a nyugati népek barokkja közvetítéssel kapott, azt a magyar barokk nemcsak a kor európai közkincséből, hanem részben a nemzet lelkéből is vette. Termékeny és a magyar népköltészet további sorsára fontos kölcsönhatás jött így létre e korban a művelt barokk és a nép ízlése közt s barokkhasonlatok népi asszociációkká váltak és viszont». Ha ezt a gondolatot dolgozza majd ki a szerző — amire, reméljük sor kerül —, valószínűleg a magyar barokkot ismerjük meg, nem pedig a német irodalom szemléletéhez készült ragyogó tükörben imbolygó torzított képet.

Sajnálom, ha valahol olyan értelme lenne ezeknek a soroknak, mintha a szerzőt akarnám támadni. Alapos, szorgalmas és logikusan gondolkodó kutatót árul el az említett tanulmány, akitől az irodalomtörténet sokat várhat. Ugyancsak nem gondolok arra, hogy a manapság olyan divatos «hazafiatlan» vagy nem tudom milyen jelzőt ragasszak a szerzőre. Sőt valószínűnek tartom, hogy éppen a túlbuzgó hazafiság vezette, amikor mindenáron ki akarta mutatni, hogy a mi barokk-irodalmunk is olyan, mint a németeké. Buzgalmában nem vette észre, hogy éppen túlzásai-val segítheti elő a gyarmatgondolat terjesztését. Maradjunk csak meg az igazságnál, ha nem is olyan szép, ha nem is olyan dinamikus, expresszív, ájulatos és révületos, de a mienk. *Fábián István*

Kozma Miklós : Beszédok, előadások

Nem tudjuk, mit csodáljunk jobban, Kozma Miklós beszédeinél és előadásainál, a sokrétűség-e, vagy éppen az azokban megnyilvánuló kemény és elszánt egyéniséget? Egy bizonyos: a beszédeket kiválthatta a politikai és társadalmi élet sok-sok szükségszerűsége, aktualitása, de azok mindegyikén — mint papíron a vízjegy — átűnik a szerző jelleme, meggyőződése és lángoló hite. Az események sokszor legyőzhetetlennek látszó akadályokat jelentenek számára, de a politikus és az ember mindenkor megtalálta azt a hangot, amellyel elvei fenntartása mellett szólhatott a tárgyhoz.

Közel húsz év fontos eseménye megtalálható a két vastkos kötetben, az azokban tevékenyen résztvevő kortárs sokszor szenvedélyes, de mindenkor józan megítélésben. Kis magyar és világtörténelem ez a gyűjtemény, melyben nemcsak a sajátosan magyar, hanem az egész világot izgalomban tartó problémák magyar visszhangját érezzük meg. Aki e beszédeket végig olvassa, megsejti azt az izgalmat, mely az előadót és az írókat elfogta, amikor átélte a feladat nagyszerűségét, veszélyeit és lehetőségeit.

1919 augusztus 4. az első dátum, amikor a szegedi közös

huszárság elindult, hogy újra Magyarország legyen Magyarország. A végső (de nem utolsó) egy rádióbeszéd, melynek dátuma 1938 október 2. Ebben — húsz kemény és munkás év tapasztalata alapján a nyugalmat, bizalmat és a hitet hirdette meg. E háromra valljuk be mai zavaros időben óriási szükségünk van.

«1919-től 1935-ig keveset beszéltem, mert sokat dolgoztam. 1935—1937-ig sokat kellett beszélnem, mert miniszter voltam» — írja rövid előszavában. A munka a fegyelem és bajtársiasság jegyében, a beszéd a segíteni akarás szellemében foly. Mindkettőt alapos hozzáértés jellemezte. Azok az eredmények, amelyeket a rádió fejlesztése és a magyar közegészségügy terén tett, maradandóvá teszik nevét a magyar kultúra történelmében. A politikus számára a nemzet részéről ez a legnagyobb elismerés.

Marék Antal

Mostra del Libro Italiano

A magyar-olasz kultúregyezmény lehetővé tette, hogy Budapesten végre megnyílják az első olasz könyvkiállítás. «Mostra del Libro Italiano» — hirdetik a múzeum történelmimúltú épületének homlokzatán a felírás és a lengő olasz nemzeti színek. Szinte jelképes értelmű számmunkra, hogy az új *Imperium Romanum* szelleme ebben az épületben kapott hajlékot, amelyet a magyar szabadságharc

megindulásának nemes hagyományai megszenteltek. Mert a tradicionális magyar szabadságvágy és Itália géniusza testvérek egymással.

Bizonyos felfokozott kíváncsisággal léptem a kiállítás termébe. Rómában alkalmam volt látnom ugyanis a felséges és hatalmas arányú Augustus jubileumi kiállítást és másokat, s így joggal érdekelt, hogy ez a nagyszerű olasz szervező és alkotómunka mennyiben tud érvényesülni az idegenben is. Várakozásomban nem csalódtam. Mintha az itteni millió egészen kívülrekedt volna és zavartalanul a fascista Olaszország lelke, levegője vett körül. Négyezer kötet. Mindez az impozáns gyűjtemény a rendelkezésre álló aránylag nem is túlságosan nagy helyen: a kupolacsarnokban és belőle nyíló teremben van felhalmozva. Rosszul fejeztem ki magamat: nem felhalmozva, hanem elrendezve. Mégpedig olyan kivételes ötletességgel, művészi érzékkel, mintahogy talán csak az olaszok tudnak rendezni. Semmi sem vész el szem elől, a jelentéktelennek tetsző kiállítási tárgy is megtalálja a maga helyét. A nagyvonalúság csodálatosan összeegyeztetve az arányossággal. Nem nyom agyon, hanem lenyűgöz és elragad.

A bibliographust a kupolacsarnokban, a bejárat közelében elhelyezett ősnymotatványok és könyvritkaságok állítják meg. Az eleven olasz szellem frissiben felismerte a könyvnyomtatás jelentőségét és itt találjuk a Rómában már 1467-ben nyomtatott legelső könyvet: Cícero leveleit. Az első könyvek kiállításukkal, külsejükkel, betűformáikkal még nem tudtak elszakadni a kódextől. Ez látszik meg néhány remek könyvpéldányon,

mint aminő például a *Mirabilia Urbis Romae*, az 1508-ben kiadott első római guida, *Tagliente* kalligrafiáról szóló híres műve: *La vera de 10 exellente scrivere* (kiadatott Rómában 1525-ben), továbbá a Perugiában 1481-ben sajtó alól kikerült világhírű *Fioretti di San Francesco*, s a *Pungilingua* 1472-ből való igen becses és nagyértékű kiadása. A könyvritkaságok sorában igen számos olyan prózai és költői mű akad, amely velünk magyarokkal foglalkozik. A magyar humanisták: Janus Pannonius és társai műveinek firenzei és bolognai kiadásaitól eltekintve itt van *Ascanio Centorio degli Ortensi* könyve: *Commentari delle guerre Transilvania* (Venezia, 1565), a poéták munkái közül pedig — hogy csak ezt az egyet említsem — *Federico Noni: La Buda Liberata* című 1703-ban Velencében megjelent eposza.

Nem kevésbé változatos, érdekes és lekötő az újabb és a modern anyag sem. A legrégebb időtől mostanáig itt található minden olyan mű, amely szervesen illeszkedik az olasz szellemi fejlődés történeti láncolatába. Egyetlen szaktudomány, művészet, probléma-terület sem nélkülözi az idevágó munkákat. A pazar bibliofil kiadású könyvek mellett ott találok a szerény népszerű és olcsó kiadásokat. Ezeknek azonban egyetlen darabja sem ponnya. Csupa klaszszikus. Dantét, Petrarcat, Goldonit, Leopardit, Manzoni, D'Annunziót s a többit teszik hozzáférhetővé a mi pénzünk szerint néhány filléért az anyagilag kevésbé tehetősek számára. Nem leszálni törekesznek a selejtesebb ízlés-színvonalhoz, hanem megpróbálják azt — és sikerrel — felemelni és meg-

nevelni. Nem mindennapi örömet szerez a kiállítás ama része, amelyen a magyar írók olaszra fordított művei sorakoznak. Klasszikusaink mellett a modernnek is helyet találnak itt és ami még nem jutott volna el ide, abban a hiba nem őket terheli. Hasonlóképpen bőséges a Magyarországgal és a magyar problémákkal foglalkozó olasz könyvek együttese.

Az *Imperium Romanumot* kialakító győzelmes fascizmus lelki profilja is plasztikusan rajzolódik ki az itt kiállított művekből. Itt döbben reá az ember igazában arra a tényre, hogy mennyire elsődlegesen szellemi és eszmei mozgalom a jelen óráiban dübörgő történelmi tettekkel fellépő fascizmus. A Duce beszédei jelentik-e gyűjteményben a kikristályosodási pontot. Folyamat, ami egyben már történelem és ugyanakkor mégis folyton megújuló izgalmas valóság, forradalmas jövőbenezés. Szinte érzékeljük Mussolini sokat jelentő szavait: *Noi siamo sempre domani.*

Cicero levelei egyfelől, a Duce beszédei és Badoglio etiópiai háborúról szóló könyve másfelől a határvonal. Középuitt nincs a legcsekélyebb zavaró momentum sem, az olasz lélek nyílegyenesen ível a cél felé, s bár «csupán» ötszáz esztendő dátumaival vonulnak fel itt a könyvek, mögöttük érzem a kétezer-ötszáz éves «örök» Róma halhatatlan szellemét. *Mihály László*

Magyar világosság — Olasz igazság.

Az olasz szellemi életben nagy érdeklődést keltett nemrégiben Balbino *Giulianonak* magyarságról szóló cikke. Giu-

liano szenátor, a római egyetem tanára s volt olasz kultuszminiszter, aki márciusban itt Budapesten időzött és a Pázmány-egyetem bölcsészeti karán az olasz filozófiai gondolatról a XIX. században, az olasz kultúrintézetben pedig a mai Olaszország kérdéseiről és törekvéseiről tartott előadást, a *Gazzetta del Popolo* március 7-i számában «Luci d' Ungheria» (Magyar világosság) címmel cikket írt, amely annak különösen meleg baráti hangjától eltekintve, olasz viszonylatban igen érdekes és igazi megismerésünkből fakadó, feltűnést keltő megállapításokkal mutat reá a magyar lélek igazi lényegére. Balbino Giuliano fontos jelentőségű cikkét alkalmam volt előzőleg vázlatosan a magyar sajtóban fordításomban publikálni, azonban annak elsősorban kulturális és szellemtörténeti jelentőségénél fogva, nem taglalhattam olyan részletesen és nem fűzhettem hozzá azokat a reflexiókat, amelyeket ez a cikk megérdemel.

Balbino Giulianot az Olaszországban és általában a latin kultúra egész területén ismert és nagyrabecsült *Hankiss János* debreceni egyetemi tanár «Lumieres d'Hongrie» című könyve inspirálta cikke megírására annyira, hogy nemcsak cikke címéül használta, hanem a szövegben is többször hivatkozik reá, ugyancsak *Hóman Bálint*

kultuszminiszternek a magyar Rinascimentoról írott kiváló munkájára. Ezek a «magyar világhosszág» fényei — Giuliano szerint —, amelyek megvilágítják az igazságot s az igaz magyar lelket a baráti olasz nemzet felé. «Nem lehet azt mondani, hogy Magyarország az olaszok előtt ismeretlen — jelenti ki Giuliano —, de azt sem mondhatja senki, hogy *megérdemelt módon* ismernék ezt az országot.» Ez bizony férfias és őszinte beszéd! Giuliano fel is sorolja azt, amit a ma átlagos olasz tud Magyarországról. Ismerik Budapestet, ezt a szép és modern fővárost, a Duna gyöngyét, a magyarság néprajzi érdekességeit: a pusztát, a csárdát és a cigányt... Ezeket túlságosan jól is! Be van ágyazva az olasz memóriákba a mult századbeli nagy politikusainknak, költőinknek: Kossuthnak, Petőfinek, Madáchnak és másoknak a neve, a magyar színházi irodalom könynyebb fajsúlyú alkotásai is eljutottak olasz földre, azonban a magyar lélek, benső valóságában, mégis rejtett kincs maradt az új fascista Itália előtt. Pedig ennek a léleknek szava van és lesz az európai történelemben.

Giuliano eme megállapításánál meg kell állani, mert ha jól tudom, *először* hangzott el ez az igazság olasz részről, *ilyen* nyíltan, kereken és kerülgetés nélkül — hangsúlyozom — először. A meglepő, minket azon-

ban köszönetre és hálára kötelező kijelentés mögött nem lapul ugyan vád sem az olasz sem a magyar oldal felé, mégis úgy érezzük: ha ez így történt, bizony hibásak vagyunk ebben egy kicsit. S felkiálthatunk örömmel: Végre! Hát meglátják már az új *Imperium Romanum* földjén, hogy *nem* az a magyar szellem, magyar érték és lélek, amit dráma-exportunk egyes oda jutott darabjai, vagy a magyar folklór külsőségeit hamisan, kontár módon megcsillogtató úgynevezett magyar filmek reprezentáltak. Végre eljutott hát oda a «magyar világhosszág» igazi fénye. Merthogy Giuliano erre is gondolt, kimutatja azzal is, hogy tovább részletezi a dolgot szóról-szóra a következőleg: «A magyarok nem szeretik, ha túlsokat emlegetik előttük a pusztát, ennek összes romantikus tartozékaival, éppen úgy, mint ahogy mi olaszok sem vesszük szívesen, ha túlsokat emlegetik előttünk a nápolyi dalokat. Ebben nekik is, nekünk is tökéletesen igazunk van.» Eme valóságra való reámutatás arra vall, hogy nemcsak mi magyarok, hanem az olaszok is megérezték, hogy milyen káros hatású, félresiklott, helytelen útra zökkent propagandája egy népnek az olyan, ami a tények felületes ismerésén, vagy félreismerésén alapul. Az olaszokat joggal felhábortítja az, ha valaki egy Olaszországról

szóló útleírásban a nápolyi lazzaronikat, tolakodó utcai koldusokat, vándormuzsikusokat emlegeti és az olasz egyéniség mai legjellemzőbb tulajdonságának — enyhén szólva — az idegenektől való könnyű pénzszerezést tartja, aminthogy mi is vérig lehetünk sértve, ha valamelyik bőfantáziájú külföldi író a régen elvirágzott betyáromantikát tartaná rólunk kiemelendőnek és fokosos, gatyás, vagy díszmagyaros járókelökel népesítené be a pesti Váci utcát.

Giuliano reámutat arra is, hogy ez nem jelenti a népköltészet és a néphagyományok megtagadását, de ahogyan mi elvárjuk, ők is elvárhatják igazi jelentőségük és értékük elismerését. Ennek a jelentőségnek a felismerése különösen fontos nálunk, magyaroknál, akiknek lelki arca — itt Hankiss János találó megállapítására hivatkozunk Giuliano — valóságos Janusformát öltött. A magyarság valóban *Európa Janusa* («il Giano dell' Europa»), aki szemét feszülten nyugtatja rajta Nyugaton, de ugyanekkor Kelet felől, ahonnan ide származott, az ázsiai puszták izenetét sodorja fülébe a szél. Ez a kettősség uralkodik a magyar lélekben századokon át. Nyugat hatalmas varázsával és hatalmi nyomásával szemben a magyarság jórészt *nyelvének* köszönheti megmaradását, amely

minden szomszédjától eltérő, elszigetelt volt. Ez a különálló nyelv azonban nem akadályozta meg, hogy a magyarság vérévé ne tegye a nyugati, elsősorban a latin hatásokat. Sőt: ez a latin-olasz hatás fokozta erejét annyira, hogy megállott itt a helyén a szláv, germán és balkáni erők ütköző pontjában. Ennek a hatásnak gyönyörű kivirágzása volt Mátyás király uralkodása, amikor itt a Duna partján, Budán egy igazi rinascimentóbeli uralkodó tartott ragyogó kultúrájú udvart, a Balkán felett uralkodva.

Akik a magyar lelket azonosítják a pusztá primitívségével, azok elfelejtik, hogy ez a kizárólagosan jellemzőnek emlegetett magyar pusztaság szomorú történeti tények eredménye, mert — mint az illusztris cikkíró mondja — a rinascimento magyar nagyhatalmát a másfél százados török uralom pusztította el és tette a virágzó falvakat és termőföldeket sivataggá.

«Számunkra nincs tehát értelem nélkül — hangsúlyozza Giuliano — ha a magyar népet politikai adottságon túl is mély rokonszenvvel nézzük. Mert igaziból megérezzük, hogy *ez a nép, amely olyan messziről sodródott ide, velünk lelkileg annyira rokon, mint egyetlen más nép sem a szomszédok közül.*» Kimutatja ezután, hogy a magyarok, akár csak az olaszok, nehéz küzdel-

meket vívtak szellemi egyediségük, nemzeti lelkeségük fennmaradásáért, s a magyarságban talán ez fejlesztette ki erős fajisága mellett a latinság iránti ösztönös rokonszenvét. «Mert nincs jelentőség nélkül — így végzi cikkét Giuliani —, hogy éppen ez a régi ázsiai eredetű nép ragaszkodott legtovább a latinhoz, mint a nemzetközi érintkezés nyelvéhez.» Hozzáteszi, hogy a magyarság, mint a multban, az egyensúlyozó szerepét töltötte be a Dunavölgyében, úgy erre a szerepre jövőben is fokozattan hivatott.

Mihály László

Császár Elemér: Arany János. (*Egyetemi előadás, igazgatója dékánjának emlékére kiadta a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ifjúsága. Budapest, 1938.*)

1937—38-ban volt Császár Elemér a bölcsészettakar dékánja és már évek óta igazgatója a Magyar Irodalomtörténeti Intézetnek. Az intézet ifjúsága kiadta professzorának Arany Jánosról szóló előadását, amely az 1936—37. évben hangzott el. Csak helyeselhető, hogy a professzorok olyan előadásai, amelyek vizsgák stb. miatt később is hasznosak, a kezdetleges könyvnyomatos és kéziratos jegyzetek helyett, amelyeket sokszor drágán kellett megszerezni a «zugforgalomban», nyomtatásban jelenjenek meg. Ezenkívül az a haszna is megvan az efajta kiadványoknak, hogy így az egyetemen kívüli állók is beletekinthetnek az Alma Mater falai között folyó munkába.

Császár Elemér most közzétett előadássorozata kerek egész

s így szinte könyvbe kívánkozik. Azok közé az előadók közé tartozik, akik udvariasan olvasóik segítségére sietnek. A könyv szerkezete világos és logikus. Rövid bevezetés után, amelyben Petőfivel hasonlítja össze, ismerteti Arany életét és egyéniségét. Költészetét általában jellemzi, majd az egyes alkotásokat veszi sorra műfajok szerint csoportosítva. A könyv beosztása a szokásos, aminek az az előnye megvan, hogy könnyebben eligazodik az olvasó. Ugyanígy az olvasó segítségére siet azzal is, hogy a szerkezetet öntudatosá teszi. Gyakran találunk ilyen fajta átmeneteket: «Hogy tisztán lássuk Arany szellemének munkáját, három szempontból akarom vizsgálat alá venni a két munkát, (Ilosvai és Arany Toldiját). Vizsgálni fogom a két mű kompozícióját, azután a két mű cselekvényét, végül azt a módot, amint embereiket jellemzik.» Ugyanerre a forrásra vezethető vissza, hogy az előforduló irodalmi fogalmakat (pl. trilógia) megmagyarázza.

Valószínűleg egyénisége, amelynek leglényegesebb vonása a világosságra törekvés, tette alkalmassá, hogy az irodalomtörténeti pozitivizmus egyik legismertebb képviselője legyen. A pozitivizmus vonzódik a világosan körülhatárolt, könnyen áttekinthető fogalmak felé. Ilyenek az irodalomtörténetben a műfajok. Császár Elemér nem túloz annyira, mint Brunetiére, aki szinte külön életet tulajdonít nekik, de könyvében igen fontosak. Több oldalon keresztül vitatja, hogy a «Toldi» éposz, nem pedig költői beszély, ugyanígy hosszabban mérlegeli, hogy a «Toldi estéje» humoros, vagy tragikus éposz-e. A «Pázmán lovag»-ot kiveszi a

balladák közül és a humoros elbeszélések közé sorozza. Viszont a «Honvéd özvegyét» a balladák közé helyezi.

Másik feltűnő vonása Császár Elemér könyvének a kritikai készség. Szívesen és határozottan szögezi le állásfoglalását még Arany Jánossal szemben is. Különösen az epikai hitel elméletét tartja merevnek és dogmatikusnak, noha tudja, hogy Arany óvatossága miatt teremtette meg. Arany szerénységével is szembeszáll, különösen amikor fantáziájáról van szó, amit Arany nem becsült sokra. Ezzel a témával már régebbi kutatásaiban is foglalkozott (Irodalomtörténeti Közlemények 1926) de mint többi Arany tanulmányának eredményeit, ezeket is beledolgozza könyvébe. A könyv érdekességét növeli, hogy Voinovich Géza Arany-életrajza után jelent meg s ezzel az éber kritikával használja fel annak eredményeit. Egy-két kisebb jelentőségű kivételtől eltekintve elfogadja megállapításait. Különösen kiemeli, hogy Voinovich Bolond Istókról szóló fejtegetéseihez is csatlakozik, amelyekben Aranyt Byronnal hasonlítja össze és a magyar költőt tartja különbnek.

Szép lapokon rajzolja a magyar férfi és nő jellemét Arany élete és epikája alapján. Általában Aranyt elsősorban epikus költőnek tartja, líráját nem becsüli s ezzel tudatosan szembeszáll az újabb áramlatokkal, amelyek Arany költői művének ezt a részét is hangsúlyozzák.

Hasznos bibliográfia zárja a kötetet. Sajnos kimaradt az összefoglaló ismertetések közül Keresztúry Dezső kis monográfiája, amely pedig könnyen hozzá férhető (A Magyar Szemle Kincesztárában jelent meg), mos-

tanában adták ki és több érdekes gondolatot vet fel.

Fábián István

Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása, 1867—1914. (Rekord-könyvkiadó kiadása, 1938.)

A magyar nagyipari munkásság kialakulása szükségszerűen egybeesik a magyar nagyipar kialakulásával. Az iparosodás megkezdődésével természetszerű, hogy a magyar szakmunkások nem állnak rendelkezésre s így külföldi szakmunkások behozatala válik szükségessé. Az ipari üzemek megindulásával teremtődik meg a lehetőség ahhoz, hogy hazai földön szakmunkásokat képezzenek ki. Rézler a magyar munkásmozgalom történetének első időszakát kívánta vizsgálat tárgyává tenni és ennek a szándéknak nem felel meg az a cím, amelyet könyvének adott. Nem azt akarja ez jelenteni, mintha a nagyipari munkásság kialakulását nem lehetne vizsgálat tárgyává tenni, de nyilvánvaló, hogy ebbe a problémakörbe mindenekelőtt az a kérdés tartozik, hogy a fejlődő ipar hogyan neveli ki a magyar szakmunkásokat, a kialakult magyar munkásrétegben hogyan olvad fel az az idegen mag, amelyet a megindulásnál találunk, ez az idegen befolyás mennyiben érezteti hatását a munkásság osztályöntudatának kialakulásában és hogyan alakul ennek megfelelően a munkásság szervezkedése. Rézler a fősúlyt a munkásmozgalmak történetére fekteti, ezért az a cím felelt volna meg a könyvének, hogy: A magyar munkásság mozgalmának története 1867—1914. A könyv tartalmának az értékét azonban nem rontja a címe. Rézler igen

értékes munkát végzett, amikor eredeti források felhasználásával megírja a magyar munkásmozgalmakat. Különösen értékes, hogy bőven feldolgozta az egykori munkáslapok történeti emlékeit. Sajnálatosnak kell tartanunk azonban, hogy témájának rendezésénél, az anyag csoportosításánál semmiféle eszmei vonal nem vezette, mert ennek következtében könyve száraz krónikai elbeszéléssé vált. Ezt nem magyarázhatja az, hogy tárgyilagosságra törekedett, mert a tárgyilagosságra törekvéssel tökéletesen megfér az a történeti szemlélet, amely minden kornak egyik sajátossága. Hiszen ezért kell többek között a történelmet mindig újra írni. Rézler könyve, mivel minden ideológiától mentes, elsősorban forrásmunka és amely kitűnő azok számára, akik a magyar munkásmozgalom történetével kívánnak foglalkozni.

(tt)

Ambrózy Ágoston: Madár.
(*Versek. Cserépfalvy.*)

Amikor nemrégiben a zempléni hegyek közt jártam, találkoztam először Ambrózyval. Torkig voltunk az úgynevezett pesti költészettel és éreztük, a kimondott szavak elkerülhetetlenül visszasodornának oda, ahonnan olyan örömmel menekültünk. Így indult meg közöttünk a lelkek beszélgetése hangtalanul. Az útról beszélgettünk, amelyen az ember élete fut. Mindketten éreztük az út nagyszerű és lesújtó törvényét, az induló pontok távolságát, amely az utakban összehajlik egy ilyen éjszakán, hogy szétnyíljon és

elíveljen, ahogy az a régi házban már elrendeltetett.

A szomorú kolozsvári házra gondoltam, ahonnan én indultam, a Hója erdőre, ahol számomra egész gyermekségemen át a világ végződött. A Hója erdőn túl a Baglyoska hegyen már állt a régi ház, ahol árva, kardos, mentés kurucok vidultak tárogató mellett, tárogató mellett.

Ez a tradíció, ez az egyetlen nemzeti feladatra elrendeltetés nemzedékeken át az íze, a melege, a zamata Ambrózy költészetének. Nincs benne semmi keserűség, semmi lázadás az út iránt. Büszkeség van benne és a feladat vállalása.

Ezt a kurucos, legényes magatartást találjuk minden mondatában. Nemcsak azokban, melyek hangjukkal is felidéznek ezt a hetyke könnyenvevést, de azokban is, ahol szóhoz jut a kiművelt fő, a pesti intellektuell. A poklot is megszereti az, akinek izgató érdekes feladata van ott. Ambrózy úgy szereti ezt a jó-rossz világot, mint a kuruc ősök a zajos végvidéket. Ismerték minden baját-bánatát, ismerték rokonságát a hirtelen halállal, de ismerték szépségét, örömét is. Ismerték és keveset gondoltak vele, hogy felcseréljék, még kevesebbet azzal, hogy átformálják. Innen van, hogy Ambrózyból soha nem csap ki égetően a lírai hevület. Ha el is érkezik a kellő hőfokig, hirtelen

okos lesz és inkább egy szellemes ötlettel hűti le magát.

Egy ilyen adottságokkal megáldott költő legfőbb ereje a lírai hangulatú leírás. Ambrózy derűs életszemlélete, erős realizmusa itt talál jó talajra. Nála a világ megkötöttsége és a költői szabadság egyazon töről fakad.

Nagyszerű verselő készsége és tiszta, nyílt költői beszéde felnyitják előtte a kevésbé költői témákat, hasonlatokat és szavakat. Semmi sem hagy rossz, salakos ízt, mert mindet egyformán ölel át a költő egyenletes, meleg szeretete. A frakkos Juliát, a kedvese kisujját épúgy, mint ujságolvasó apja kopasz fejét.

Mentés, nemes urambátyámék hagyták rám ezt az örökséget. Sarkantyúm nincs és mégis peng
a sarkam,
zajos, bálos kastélyokról mesélek...

ismeri be maga a költő is okos mérséklettel. Ez az okos mérséklet hozza rokonságba és választja el ugyanakkor a filozófáló és túlokos pesti intellektuellektől. Helyenként mintha a nehéz, szürke levegőjű almanach-versek csendülnének meg, de csak egy pillanatra. Újra rátalál hangjára: a táj kimélyül, az alakok mozogni kezdenek, az érzések — a költő természetének megfelelően — nem a meztelen szavakon, hanem a verszenén át hatnak.

Legközvetlenebb talán ott, ahol szabadjára engedi szellemes-groteszk ötleteit. Élénk, táncos-szeszélyes ritmusban fut a vers, a gondolatok, képek, szavak ritmikusan kapcsolódnak: érezzük, a költő magát akarja elragadni — és minket ragad el.

Eső után hasad a kék,
meztelenül ragyog az ég,
a csatornán friss víz csorog,
a torkos föld ma jóllakott
és nedvesen és részegen
táncol a fény a réteken.
Ma éjszaka zizeg a nász,
arasznyit nő minden kalász.

A költők első kötete többet ígér, mint amennyit megvalósít. Ambrózyé többet valósít meg. Nemcsak ő örködi körül szeretettel a régi házat, de a régi ház szeretete, melege is átöleli őt, minden ősi kincsét odaönti a költő lelkébe: ügyel reá a zempléni táj.

Az én utam sokszor nehéz kanyarba rohan: a kolozsvári ház már régen csak a lelkemben él, ezért szeretem az utakat, ahonnan még messziről is vissza lehet nézni.

... szemem fáj, úgy nézek feléd,
lesvén eltűnő fényedet,
mely messzi van már, messzi van
s tán most utolsót integet...

A költő egy pillanatnyi megrezdülése ez. Az a messzi pont még sokáig, mindig integetni fog.

Hegedüs Zoltán

Ágoston Julián: Fekete remetességem. (Versek.)

Ágoston Juliánnak sok a mondanivalója. A sűrűn teleírt oldalak hosszú verssoraikkal úgy hatnak, mintha egy bányába tévedtünk volna, ahol halomba magasodnak a természet fénylő, leszakított kövei, még ugyan darabosan, néhol szétporzón, de mindig érintetlen tisztaságban. A csákányos kéz küzd az anyaggal, mert minden erejét megfeszítve azokat a köveket akarja előbányászni, amelyek a legkristályosabban és legigazabban mutatják meg önmagát. Mert Ágoston Juliánt elsősorban az érdekli, amit önmagában lát és csak másodsorban az, amit énjén keresztül átszűr a külvilágból.

«Remeteségbe hajszolom magam...» — így kezdődik a kötet első verse és míg az utolsóig végiglapozom, úgy érzem, mintha egy dráma játszódott volna le előttem, az egyedülálló lélek drámája, a remetéé, akit «... kicsit csodálnak, kicsit szeretnek, s kicsit tán nevetnek», — aki mindig egyedül van, mindig magányos, mint a sziklán nőtt fenyő. Ebben az önmaga által választott elkülönülésben vágyódással keresi a csöndet, ahol csak saját lelkét figyelheti: «Szeretnék halk lenni... szeretném megmarkolni ezt a csöndet!» De amikor már a lélek legmélyére ér, ijedve visszadöbben: «Nem merek magamba nézni, mert a benti mélységek ijeszttöbbek a szakadékoknál.» Ez a különös ellentét viharzik át minden versén: keresi önmagát és fél ettől a meztelen éntől. «Nem értek semmit, amit értenem kellene», — jajdul föl. Olyan mélyre akar szállni, mint a gyöngyhalász, akinek hivatása, hogy gyöngyöt hozzon föl, de közben azt érzi, hogy megfullad, mi-

előtt fölmutathatná igazgyöngyeit. Pedig a gyöngyök hibátlan csillogásúak, — egy őszinte, tiszta emberi arc rejtőzik mögötte.

Tele vannak kérdésekkel, örök «miértekkel» Ágoston Julián versei. «Kié az én életem» — kérdi tépelődve, kínozza magát és csak a kötet legvégén talál feleletet a mindent elnyugtató Istenhez térésben.

Ennek a fiatal papköltőnek a verseiben kevészer találkoznak az Isten nevével, de mégis ott izzik minden küszködő szavának a mélyén, ott rejtőzik tavaszi lobogású, mindent ölelő verseiben és halálos szomorúságában is. «Egybemosódik arcom a végtelennel», — írja egyik versében. És igaza van, mert aki ezeket a verseket olvassa, az úgy érzi, mintha önmaga lelkét találta volna meg benne, a kifejezhetetlent, hogy saját, igaz, emberi lényével együtt földobhassa a végtelen felé, Isten felé, ahol «... kezdődik majd az Élet».

Nagy Méda

Riedl Frigyes: Kölcsey Ferenc. (Magyar irodalmi ritkaságok: 42. sz.)

«Lángolni és mindig jobban, mindig tisztábban lángolni kell az embernek, hogy rendeltetéséhez képest nagyot és szépet művelhessen.» Ez az utolsó idézet Kölcsey műveiből Riedl Frigyes most kiadott egyetemi előadásában. Riedl szokásos szerény modorában hozzát teszi: «Azt hiszem, ezek a szavak adják meg Kölcsey lelkének a kulcsát». Ez a látszólag semmitmondó befejezés jellemzi Riedl módszerét. Ma is keresetlenek,

egyszerűnek hat ez a vég, még inkább annak hathatott akkor, amikor elhangzott 1909-ben, az irodalomtörténeti retorika fénykorában, amikor már-már kötelező volt valamilyen népszínműpáthosz, ha valaki magyar írókról beszélt.

A befejezés azt is megmondja, mit keresett Riedl: a lélek kulcsát. Számára az írók sokszor valóban megfejtendő lélektani rejtélyek, érdekes emberek, különleges egyéniségek, akik a lélekbúvárok számára megközelíthetőbbek, mint a többi ember, mert műveikben elárulják, felfedik magukat. Az emberi lélek, az egyéniség a háború előtti francia irodalomtörténetírás nagy titka, amelyért annyi harcot vívtak, s oly finomra csiszolták eszközeit: a megfigyelést, az elemzést.

Ezzel a két szóval kezdődik az utolsó mondat: «Azt hiszem...» Mennyi alázat van ebben a két szóban. Minden suhanc biztos a dolgában és menél műveletlenebb valaki, annál biztosabban és szigorúbban ítélkezik elevenek és holtak fölött. Riedl Frigyes félelmi egyetemi előadás végén is csak «azt hiszi», hogy megtalálta Kölcsey lelkének kulcsát.

Természetesen az egyetemi előadáson látszik, hogy nem könyvnek készült. Egy-egy részletbe túlságosan belemerül, több teret juttat neki, mint amennyi megilletné, máskor egyszerű-

sége talán már lomposágba megy át, de ezek a részletek is kedvesek, mert vonzó, közvetlen egyéniség ismeretéhez segítenek. Ezenkívül azonban mennyi olyan részlet van, amelyet csak ennél az eleven érzésű, finom szellemnél találhatunk meg. Megemlíti azt a levelet, amelyet Berzsenyi Kazinczy-nak írt, aki elolvasta Kölcsey bírálatát. Riedl előadásai híresek voltak arról, hogy egy odavetett megjegyzéssel megelevenített, szinte körültapinthatóan kidomborított egy-egy alakot. Itt is hozzáteszi, mielőtt idézné a levelet: «Képzeltetjük, mennyire reszketett a keze Berzsenyinek».

Amennyire Riedl előadásait ismerem, ez a legegységesebbek és a legsikerültebbek közül valónak látszik. Az irodalomtörténetet valóban hálára kötelezte a kiadó két gimnázium (budapesti Kölcsey és Berzsenyi) önképzőköre és a sajtó alá rendező Kozocsa Sándor.

Fábián István

Kiss Tamás: Régi reggelek. Versek. (*Magyar Írók kiadása. 4. szám. Szerkeszti: Vajthó László.*) (Kir. Magy. Egyetemi Nyomda nyomása.)

Ha a legújabb, húsz és harminc közötti életévű magyar költő-nemzedékről, *sub specie aeternitatis*» tolmácsoljuk legáltalánosabb, legjellemzőbb észrevételeinket, elsősorban is

csökkent szívverésük lep meg. Talán éppen ezért járnak annyira az okosság maszkjában s ezért nem csinál nagyrészük egyebet, mint játszik, szórakozik; de még játszani, szórakozni sem tudnak vérbelien. Számosan közülük egész halálos komolysággal játszanak és szórakoznak. S talán mondanunk sem kell, hogy jobb lenne ennek a megfordítottja: játékosan szórakozva kellene halálosan komoly lírai «munkát» végezniök. Mégis, ha ily különcködve játszanak is, szeretnünk kell e nemzedék értéke-sebb tagjait. Ők a jövő magyar lírájának építői. Vér a vérünk-ből, hús a húsunkból: a mi költőink, a fiataloké. De éppen a magyar líra jövője érdekében kell, hogy ez a szeretet ne gyengüljön és világtalanodjék majomszeretetté.

Kiss Tamás «Régi reggelek» c. verskötete tanúsága szerint a szóbanforgó költőnemzedék javából való. Azért kellett röviden megadni nemzedékének arcképminiatürjét, mert ezen az ő arcképének alapvetőbb jegyei is tükröződnek. Pedig egyben nem szabad Kiss Tamásnak vállalnia a szolidaritást nemzedékével: a tartalmi játékosságban. Ő sokkal nehezebb és komolyabb kedély annál, hogysem a tartalmi játékosság könnyed és fesztelen önfeledtségéig zavartalan kedvességgel elérhetne. Mennyivel

spontánabb például Erdélyi József *Kutyavilág*-a, mint a Kiss Tamás *Kutyánótá*-ja. Annak hangulatából valósággal kinő a «Favég, favég, vak, vak, vak!» refrén, viszont emebben az «Au, au, vau, vau, vak, vak» refrén olyan, mint a szárazra tett hal.

De a tartalmi játékosságnál sokkal jellemzőbb szóbanforgó költőnemzedékünkre a formai játék. S ebben Kiss Tamás otthon van. Stílusmozdulatai a fejlett ötvösművész hajlékonyságával és gazdaságosságával rendelkeznek. Képei valósággal mesternek, de nem mesterkéltek és nem gépiesek. Nemes mértéktartása vezeti túl a kifejezés Scilláin és Charybdisein, Előadása elegáns. De ez az elegancia sokkal töményebb és rezerváltabb annál, hogysem a szalónias sikk üres jólneveltségébe száradna bele, vagy a stílfakírság cirkuszi szenvelgésébe oltódnék.

Kiss Tamás hangszerelése tudatos ugyan, mégis bensőségesen lírai. Művészfegyelme, józansága melankóliáját kékvérűvé fojtja le. De e lefojtás csak használ költészetének, mert finoman veri föl a mondanivalók visszhangját. Versei bársonyos falu szobáiból meghitt szeliden búgnak ki egy a fajtájáért szenvedő és elrédő lélek szorongó panaszai. A lelki rabság, gátoltság az ő legsajátosabb, legsubjektívebb élmenye. Ahol közvetlenül, vagy

közvetve erről ír, ott sűrűbb lesz a vers levegője, mint pl. a *Kunsági elégiá*-ban, a *Meghasadt magány*-ban, a *Sóhaj*-ban. Vigyáznia kell és őriznie kell ezt a kincset, hogy emlékké ne hüljön, hanem éppen az étellel való benső sűrűlódásokból kapjon egyre erősödő, frissülő visszhangot és kemény sarkító hatalmat.

Asztalos Dezső

Székely Julia: A repülő egér.
(*Genius kiadása.*)

Tizenkét ember szemén keresztül tükröződik egy ember-sors, egy különös, magányos fiatal férfi élete, aki túlságos érzékenységgel, kifinomult lelkivilágával és határtalan szeretetvágyával nem tud beilleszkedni a társadalmi keretekbe, úgy érzi, hogy reá senkinek sincs szüksége, senkinek sem használ életével és ezért öngyilkos lesz. A regény egész különös és érdekes beállítással akkor kezdődik, mikor a rikkancs belekiáltja a nagy város forгатagába: «Öngyilkosság a Délibáb-utcában!» Székely Julia most tizenkét ember töprengésén, lelkivivódásán, önmaga hibáztatásán keresztül művészi kézzel építi fel a halott egyéniségét, a félszeg külsejű, de tiszta célú és akarású férfiét, aki éppen azoktól nem kap szeretetet, akiket legjobban csodál. Anyja idegensége, bátyja hűvös ellenszenvé, szerelmében való csalódás, túlságosan mély sebe-

ket ás, amelyet egy egyszerű fiatal leány szerelme és a tőle született gyermek sem tud beheggeszteni.

A legszebb fejezetek azok, ahol a nő szemével nézi a férfit. «A nő, akit szeretett», ez a szép, de felületes asszony a halál után, a legmeggrázóbb ráismerésen keresztül, csodálatos, biztos kézzel körvonalazza a férfi jellemét. És «a nő, aki szerette», befejezi, kiegészíti ezt a jellemképet és közel hozza egészen a szívünkhöz. A testvér, anya és apa emlékezésében szinte előttünk születik az elrendeltetett szenvedésre ez a fiú és a rikkancs, házmester, rendőr, orvos, barát, gyerek, pap hirtelen villanó emlékképeiben a finom részletrajz tökéletességével dolgozza kerek egészsé a történetet. Székely Julia hivatott író, aki új utakon, érdekes lélektani kísérlettel és meleg emberi szívvel ad megrázó és felejthetetlen élményt minden olvasójának.

Nagy Méda

Berczeli A. Károly: Uram irgalmazz! (*Magyar Téka.*)

A Fekete Mária Csongor és Tündébe ojtott tudós historizmus és szabadtéri színessége után Berczeli Károly az Uram Irgalmazz!-ban újra szabad-terre és újra történelmi «drámát» írt. Idő: az évezredforduló, színhely: Róma, főhős: Ottó: tárgyválasztásával — inkább a tudós, mint a költő inspirációja ez — már eleve adva volt az a borzalom-hangulat, a világvég-

várásnak az az apokaliptikus légköre, amely tagadhatatlanul vonzó a lélekébúvárlásokra hajlamos történész és még tagadhatatlanabban veszedelmes a drámaíró számára. Színdarabot a szabadtér korlátlanságában egyetlen komor hangulatra építeni: önként kínálkozó és könnyű vállalkozás; elkerülni a drámai szempontból olcsó téma csábításait és hívebbnek lenni hagyományhoz, mint az eszkatológia tudományához: szép és ígész föladat. Berczeli Károly tudósi műve hiteles és megbízható; a drámaíró teljesítménye fogyatékos és kételyeket sugall.

A történettudomány az ezredforduló hangulatát, a germánkeresztyén imperializmus törekvéseit, III. Ottó álmatag és paradox egyéniségét, a magyar királyság megalapításának «világpolitikai háttérét» s a közép-kori «rex-sacerdos»-eszményt alaposan és színesen elemezte és fejtette meg; a nagyközönség is értesülhetett már az eredményekről oly kitűnő összefoglalásokból, amilyen Deér József nemrég megjelent könyve, a Pogány magyarság — keresztyén magyarság. Az Uram Irgalmazz! a képet nem teszi teljesebbé: irodalmi műnek ez nem is lehet föladata; ami viszont föladata lenne: a történeti valóságot elmélyíteni az író intuíciójával: azzal adós marad. Újra látjuk a Fekete Mária fogyatékoságát: pontos korpében pontatlan! drámai konfliktus, hiteles történet-rekonstrukcióban hitelt nem érdemlő, mert íróilag nem hitelesített obligát szerelmi bonyodalom. Az olvasó nem tud szabadulni a kínos érzéstől: a történeti keretbe az iskolás szabályok sze-
«adagolja bele» az író a

drámai «konfliktust». Természetes: a konfliktus így csinált lesz, az összeütközés borzalmosságában is melodramai s maga a történelmi valóság is betétekre szakadozik: hol van a teremtő, újjáalkotóerő, amely történelemből és fikcióból új világot formál?

Marad az egyetlen lehetőség: a szabadtér monumentalitása, giccsbehajló nagyszabású vonalaival; ahol az író lélekzete elakad, ahol a historikus pontos mondatai íróilag üresen szólnak, jönnek a díszletek és a távlatok, jön a nagy és méltóságos mozdulatok halandzsája, a színpadon patétikusan sétálás kínos erőlködése (emlékezzünk a Missa Sollemnis szánalmasan végtelen tömegvonulásaira a szín egyik sarkából a másikba talárban és ornátusban és szélesen értelmetlen gesztusokkal, arkangyalokkal és apostolokkal, — mily kopár és giccses eltorzítása, mily akaratlan persziflása a monumentálisan egyszerű igazi drámának, a misének; — csupa pótlék, csupa kétesértékű járulékos elem, csupa mesterkéltné technikát és olcsó neonfényt. Szabadtér? Racine szabadtér nélkül is nagy volt, és a dráma nagysága soha nem a távlatokon és a díszleteken múlik, hanem az akción és a lélekrajzon! S ha könnyű is az ellenvetés: Racine «kamarabaradot írt» — hol van Corneille ragyogása, hiszen ő a klasszikus színpad keretei között ugyanazt csinálta, amit a modern szabadtér céloz, — s aminek csak jó esetben árny-, rossz esetben torzképig jut. A Jedermann nyomán fölbujtított szabadtéri színjátszás irodalmilag silány és másodrangú. Kár, hogy Berczeli Károly is áldozatául esik kínálkozásának: alakjai bábok, akiket

a jótékony rendező hatásosan mozgathat a középkori Róma kolosszális díszletei alatt, de akik történelmi tanulmányok tudós mondatait zengik s nem a dráma, a tragédia szenvedéseiben emésztődnek.

Új műfaj? Rossz műfaj, s az újság varázsa soha nem mentheti a rosszat. Mikor az író föl-bontja a formákat s így bontja föl: dekadencia jele; — gondoljunk Voltaire-ra, aki dupla és tripla színek nyitásával igyekezett kijátszani a helyi egység parancsát: Racine méltó utódjának hitte magát és epigon volt! Az egységek követelménye a drámában nem üres kényszer: a forma olyan, mint folyamnak a part gátjai, — összeszűkíti, de fokozza sodrát, csodákra képesíti. A szabadtér gáttalan folyam és posványok felé vezet. Igaz: a középkori «igazi» drámára hivatkoznak hívei, de a csinált újjászületések kétes kísérletei elől mindig jól-esik Racine kísérleteknélküli nagyságához menekülnünk.

Berczeli Károly szépszándékú kivitelében torzó alkotása tünet-és iskolapélda: hogyan rontanak meg egy tehetséges író egy remek témában a kulisszák-giccses csábításai. Ha mindent elhagy, amit kedvel, és afele fordul, ami elől a történet borzalmaihoz és retteneteihez fordul (lélekrajz, egyének drámája, emberek konfliktusa!) az Uram Irgalmazz! méltó és komoly dráma lett volna. Így... Lehet, hogy szabadtéren sikert fog aratni, lehet, hogy a nézők az ezredforduló kiliasztikus borzalmaiban verejtékeznek: az irodalom azonban nem itt van, s a kritikus joggal kéri számon a tehetséges szerzőn az eljátszott, elárult művet.

Rónay György

Ève Curie: «Madame Curie.» (Révai-kiadás.) A munka himnusza és az akaraté. Nem az teszi érdekessé és különössé, hogy a leány írta édesanyjáról, aki legközelebb állt hozzá s így legjobban ismerhette életét, nem, Ève Curie ebben a könyvben személytelenül áll e nagy és kiváltságos élet sodródó eseményei mögött, olyannyira személytelenül, ahogyan csak a legkiválóbb írók nézhetik anyagukat, hogy egyetlen célnak rendeljék alá: a tökéletes jellemkép kialakításának. Ève Curie — akinek legelső könyve ez és ahogyan az újságíróknak mondja, utolsó is —, a kiforrott írók biztonságával vezet végig ezen a csodálatos életen, elfogulatlanul, tiszta kritikával és azzal az alázatos tisztelettel e rendkívüli nő iránt, mintha nem is lenne közöttük vérszerinti kapcsolat. Csupán egyetlenegyszer lép ki ebből a személytelenségből, amellyel minden rokonszenvünket maga felé fordítja, egyetlen mondattal: «Ève Curienek nem volt boldog gyermekora». A csodált, de ritkán látott, túlságosan elfoglalt édesanya nem nyujthatott csendes, meleg otthont gyermekének. Hiszen Madame Curie mindig sietett, mindig a munka üzte, a vágy, hogy tehetségét minél teljesebben kifejthesse.

A kis Marie Sklodowska, a szőkehajú, akaratos szájú lengyel nevelőnő, hosszú évek kétségbeejtő küzdelmében, már szinte reménytelenül is hitt a lehetetlenben, hogy elnyomott hazájából a szabad Párizsba juthat, az egyetlenre. Azok a levelek és naplósorok, amelyek ezekből az időkől keltek, meggrázóak és felejthetetlenek: «Az embernek legyen kitartása és önbizalma! Hinni kell, hogy

van tehetségünk valamihez és hogy ehhez a valamihez mindenáron el kell jutnunk. Talán akkor fog minden a legjobbra fordulni, mikor legkevésbé várjuk». És a kis szőke lengyel leány akarata a hihetetlen nélkülözéseken és hajszolt munkán át elérte célját: tanulmányait elvégezte Párizsban és megnyerte Pierre Curie szerelmét és vele a boldogságot is. A most következő esztendő azé az alkotó munkáé, amelyet két egyforma felépítésű és kiváló tehetségű ember csak kifejthet. Az a harc, az a kimerítő munka, az a halálos fáradtság, amellyel a *rádium* feltalálásáért küzdöttek, szinte himnikus oldalai ennek a könyvnek és a munka alázatos szolgálatának utólérhetetlen csodája. Pedig Madame Curie házaszszony is volt, jól főzött, első gyermekét, a kis Irénet rájongva szereti és sokszor ott hagyja a laboratóriumot, hogy kirohanjon a parkban megnézni, hogy a dajka nem vesztette el a kis leányát. Nyáron biciklivel bejárják egész Franciaországot és a lombikok és üvegcsövek között mindig illatozik egy csokor virág.

De legközelebb akkor kerül szívünkhöz, amikor férje tragikus elvesztése után megrendítő naplójegyzeteit olvassuk és benne megérezzük azt az el nem múlt szerelmet, amely erőt adott a további munkára, a további küzdelemre. Ő az egyetlen, aki kétszer kapta meg a Nobel-díjat: egy kémiai és egy fizikai. Egy évvel halála után pedig leányának, Iréneknak jut újra, férjével, Frederic Joliottal együtt, ez a világhírű kitüntetés.

Ma úgy látjuk, hogy Madame Curie nemcsak a *rádium* felfedezésével ajándékozta meg a világot, hanem Ève Curie csodálatos

írói tehetségével megjelenített könyvén keresztül az *életével* is. Mert megmutatta, hogy egy aszszony, a család és az alkotó elhivatás kettős malmában öröklődve, milyen hősi teljesítményre képes a tehetségében vetett hitel.

Erőt sugároz ez a könyv és a munka alázatos tiszteletét. És hirdeti egy elmúlhatatlan aszszonyegyéniség dicsőségét, amely dicsőségből Ève Curie, az író is, méltán kiveheti a részét.

Nagy Méda

Poppe Ede: Az eucharisztikus módszer a nevelésben. A Szent István-Társulat kiadása.

Poppe «eucharisztikus módszer» a gyermekek gyakori szentáldozásra és szentmishallgatásra buzdításán keresztül az Eucharisztianak juttatja a legfőbb szerepet a katolikus nevelésben és általában az ifjúsággal való foglalkozásban. Mint az «eucharisztikus hadjárat» egyik megteremtője az ősi Averbode apátságban vette használatba először ezt a módszert, az idevonatkozó pápai dekrétumok szellemében. Sem alkalmazása tekintetében, sem eszközeiben nem hoz újat. Természetfeletti eszközei: a szentmise, szentáldozás, szentségek és szentelmények már közel 2000 évesek, természetes eszközeit: az áhítatgyakorlatokat és pedagógiai eljárásokat már századok óta ismerik és alkalmazzák. «Poppe szaktudással és papi buzgóságtól átitatott alapossággal tárja fel az Oltáriszentségnek a gyermek lelkére gyakorolt bőséges és áldásos hatásait; részletesen kifejti, hogy a pedagógus: tanító, tanítónő miképpen értékesítheti a természetfeletti kegyelmi forrásokat mind az iskolai és alkalmi oktatásban,

mind a gyermekekkel és szülőkkel való magánbeszélgetésben; megmutatja az utat, amelyen a pedagógus a gyermeklelkeket az Egyházhoz és Krisztushoz kapcsolhatja.» *Szegváry Mihály*

J. B. Priestley: Végítélet. (*Révai-kiadás.*) Az angol szerzőnek két magyar nyelvre is lefordított regénye elég jó nevet szerzett, annak ellenére, hogy e híg írások irodalmi értéke meglehetősen vitatható. Ez azonban nem zárja ki, hogy Priestleynek vannak olyan könyvei is, amelyek megérték volna a fordítást. Úgy látszik, «üzleti érdekek» diktálták, hogy ez a harmadik könyve is megjelenjék magyar nyelven, egyébként teljesen érthetetlen, hogy miért pazarol a kiadó ennyi költséget egy húsz ives, gyöngé, átlátszó meséjű, már a regény elején is sejthető hepiendes munkára, amelynél minden tekintetben különbet tucatjával találhat a lektorai kezén megakadó magyar szerzők munkái között is.

Amikor ezt a háromszázhusz oldalt elolvastuk, kérdően néztünk körül: miért kellett ezt a békát megennünk? Miért kellett e papiros figurák köré hevenyészett mese kezdetlegességain és álizgalmain bosszankodnunk? Ha ez «méltó» kiállításban, vagyis a ponyvára való munkák agyusztrirungjában, fűzve és 20—50 filléres áron jelenik meg, tudjuk, hogy mit kell vele tennünk és annak rendje és módja szerint félrehajítjuk. De így az előkelő kiadó márkája arra kötelez, hogy végigrágjuk magunkat a vászonkötésen, jó papirosra nyomott munkán és utólag kell megmondanunk, hogy félrevezettek bennünket.

Ez nem fair játék.

Akinek detektívregényre,

vagy hasonló izgalomra van szüksége, az tudja, hogy hol szerezheti azt be a legolcsóbban, és nem az előkelő kiadó drága könyvei között fogja keresni, de recenziót se fog keresni e könyvekről előkelő folyóiratok könyvismertetései között, mert ilyen művekről nem is szokás írni.

M. Gy.

Vitéz Temesy Győző: Sasok országában. (*Budapest, Fszanklin-Társulat kiadása. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára.*)

A sasok országa — Albánia. Különös, ismeretlen táj, különös, ismeretlen emberek. Egy királyi házasság terelte a figyelmet az utóbbi időben Albániára — világpolitikai fontossága ugyan mélyebb és állandóbb figyelemre is érdemesítené. Pillanatnyi aktualitása különösen kedvezett Temesy könyve kiadásának. A kiváló, könnyeden elbeszélve tanító szerző, aki pompás ifjúsági és cserkész-könyveivel ismert nevet szerzett magának az irodalomban, háborús tanulmányútjának eredményeit rendezte a tőle megszokott könnyed, gördülékeny formában sajtó alá. Temesy bejárta az osztrák-magyar katonai közigazgatás alatt álló Albánia nagy részét, az alig ismert vidéken papoktól, közigazgatási hatóságoktól, műveltebb bennszülöttektől igen értékes adatokat gyűjtött össze, úgy, hogy könyve valóban tudományos szempontból is elsőrangú forrásmunka, méltán csatlakozik Nopcsa Ferenc báró világhírű, alapvető Albánia-monográfiájához. Különösen fontosnak tartjuk ezúttal is kiemelni, hogy Albánia és Magyarország között a történelem folyamán igen sok érintkezés volt s valóban a magyar tudomány is feladatának érezheti

a baráti Albániával való foglalkozást. Temesy könyve azonban nemcsak mint tudományos forrásmunka jelentős: páratlanul érdekes, mint olvasmány. Temesy felfedező utat tett egy európai országban, mely alig pár órai úttal megközelíthető a délkelet európai fővárosokból. Az az ellentét, mely az ország geográfiai közelsége és ethnológiai távolsága között feszül, ad egészen különös varázst az elbeszélésnek. A szerző elindul a mindnyájunk által ismert cattarói öbölből és pár napon belül olyan szűz, kutató-nem-járta tájakon vándorol, ahol még a vérbosszú érvényben van, nincs pontos térkép és a lakosság olyan nyelvet beszél, mely semmi ismert európai nyelvhez nem hasonlít. Temesy nagy körültekintéssel lát hozzá a munkához, megtanul valamiképp albánul, papokkal, tanítókkal ismerkedik meg, jobbra-balra kérdezősködik, minden adatot feljegyez, de nemcsak a geológiai érdekűeket, hanem a néprajziakat is. A szerző saját fényképfelvételei és Albániáról készült különböző térképek egészítik ki a könyvet.

Sárkány Oszkár

Ösztön és faj. *Veszprémy Ferenc tanulmánya. (Egyetemi Nyomda 1938.)*

Veszprémy Ferenc rendkívül érdekes természetfilozófiai értekezésének az az alaptétele, hogy «az ösztön a fajnak a lelke». Földünkön a tér és idő körülhatárolt és véges relációiba bizonyos élőlényeket szórt szét a Teremtés, de ebben a kaotikus létben «a végtelent kell elfogadnunk tartalomnak» s az élőlények — az organizmusok — e két ellentétes összetevő eredője irányában viaskodnak az életlehetőségekért. Az élő szerveze-

tek első és legfontosabb életmegnyilvánulása az, hogy e térbeliséget lényükkel betöltésék. Egyetlen baktériumból tíz óra múlva egymillió baktérium fejlődik. Az egysejtűek e «villámgyors osztódással — valósággal a Végtelenbe markolnak bele». («A geológiai — területbeliségi — történet szempontjából nem érdektelen, hogy elhalt kovámoszatoknak (Diatomeae) kis páncél szemecskéiből valóságos földrészek fejlődtek. Az ú. n. diatoma-földrétegek terjedelmére például szolgálhat, hogy Berlinnek egész területe is kovámoszatokból képződött talaj»). Az élőlények számára eredetileg *védekezésül* szánta a természet a szaporodást. «Errenézve igazolással egyelőre elég, ha pl. a férgek, a légy, aztán a nyúl, az egér élet rizikóját, valamint szaporodási módját és arányszámát az elefánt, a medve, oroszlán stb. létgaranciáival és ivadéktermésével mérjük össze.» Az emberiség népmozgalmi adataiban is szembetűnő, hogy a mostohább életkörülmények között élők család képződése sűrűbb a társadalmilag kedvezőbb helyzetben lévőknél. «A minél nagyobb család a létbiztonságnak valóban legfőbb garanciája.» Itt megjegyezzük, e jelenséget már az ókorban ismerték; innen a szegényebb néposztály neve: proletariátus (proliferáció: túlburjánzás, túlszaporodás). «A szaporodási kényszert» tehát valaminő *faji szükségérzet* szabályozza. Innen van, hogy a faji kisebbségek szaporodási arányszáma kedvezőbb az uralkodó fajokénál s ezért feltűnő a különbség pl. Anglia vagy India népmozgalmi adataiban. Az ösztön végeredményben faji regulátor, tehát fajformáló tényező és nem egyéni sajátság. Ebből

következik, hogy az ösztön «tudas lényeknek is sajátja; tehát *nem tudatpótló* az eszméletképtelen élőlényeknél sem». A fejlődési vonal kezdetleges viszonyai között *életkényszer*, fejlettebb fokon *életszándék*, az embernél pedig az *életakarát* tényezője az ösztön. Természetesen magasabbrendű fajoknál (ember), melyek egyedei differenciáltabbak s önálló élettevékenységre is képesek, a faji alkat, mint organizmus, «*úgy szólván eszmeivé válik*». Ha az embernél, mint fajnál alacsonyabb ösztönök jelentkeznek, ezek egy korábbi fejlődési állapot atavisztikus megnyilvánulásai. Az ember evolúciója a szellemiségben, az egyetemes emberi gondolatokban s a minél tisztultabb erkölcsiségben jut beteljesedéshez. Fizikai létünk számára elképzelhetetlen a végtelen. «Ellenben az abszolút erkölcsinek korlátlan szuverénitásátában maga a Mindenség az ember otthona».

Csak vázlatosan ismertethetjük Veszprémy kiváló tanulmányát; s itt nem hagyhatjuk szó nélkül a mű egyéni, fejlett, változatos és zsúfolt nyelvét sem. A szerző nemcsak tudós, hanem író is.

Szakáts László

Korunk szentjei. (*Révai-kiadás.*) A mult év talán legjobb kiadói gondolata volt a könyv megjelentetése. Érdekes megtudni, hogy milyen embereket tart korunk szenteknek. Ugyanis nemcsak a mi korunkban élő szentekről szól a könyv, hanem azokról is, akiket mostanában avattak szentté. Minden szerző (Dénes Tibor kivételével) meg is találja azokat a vonásokat, amelyek korszerűvé teszik a még oly régi századokban is élt régi

szenteket. Hermann Egyed Belarmin Szent Róbertben, Pázmány tanítómasterében azt tartja egyik legfontosabb vonásnak, hogy Luther túlzó német nacionalizmusával újra a fegyelmezett értelmet teszi uralkodóvá, Ijjas Antal a középkori Nagy Szent Alberttel kapcsolatban észreveszi, hogy mennyi rokonvonás van a mai helyzet és II. Frigyes imperialista álmai között: «A kísérlet éppen olyan volt, mint a mai, a kor legmodernebb eszközeivel való, könnyörtelenül és réstelenül szisztematikus és egy ország egész gazdasági s lelki teherbírását igénybevevő. II. Frigyes, akinek anyjáról azt vizionálta az idegbajos látnok, hogy az Antikrisztust hordja méhében, valóban olyanak tűnt fel, mint aki Szicília lávaföldjei és a délitáliai olajfáligetek közül kitörve kifordítja majd sarkaiból Európát... De a Gondolat, melynek érvényes formáit a dominikánus-rendbe belépett *másik* teuton — társaival együtt — oly szenvedéllyel kutatta: megdönthetetlen érvénnyel elfogadott ma is és vakító világossággal ég az európai tudományos gondolkodásban épp úgy, mint a köznapi gondolkodásban.» Ugyancsak a korszerű szociális gondolatot emeli ki Rónay György Bosco Szent János munkásságában, amikor jelentőségre Szent Benedek és Szent Ferenc mellé állítja.

Az életrajzok hol tanulmányok, hol novellisztikusak: értékük is különböző, de minden szerző átérezte a munka jelentőségét és érdekes, színes képeket adott. Schütz Antal fegyelmezett, filozófikus bevezetése, valamint az ízléses nyomdai kiállítás emeli a könyv értékét.

Fábián István

S Z Í N H Á Z

MASKARÁK A VILÁGSZINPADON

(Pirandello úttörő munkája a modern drámában.)

Irta: *Folco Tempesti*

A világháború utáni olasz irodalom az előző korszakéhoz viszonyítva igen sok különbözőséget, sőt ellentétes vonást mutat. A huszadik század elejének irodalomtörténésze elé Gabriele D'Annunzio alakja emelkedik; a ma irodalmára Luigi Pirandellót látja szeméi előtt felmagasodni. D'Annunziótól Pirandellóig az út hosszú és nagy vajúdasokat jelez.

D'Annunzio a nietzschei művészetfogalom maradéknélküii kifejezője. Regényei és színdarabjai a német filozófus által megálmodott felsőbbrendű lény különböző megtestesüléseit állítják elénk.

«A legtisztább egek, a legerősebb gondolatok és a legszebb nők kellenek nekünk» — nyilatkoztatta ki az «Emigyen szólott Zarathustra» írója s a *La città morta* (A halott város), az *Il ferro* (A vas), a *Più che l'amore* (Több a szerelemnél), *La gloria* (A dicsőség) és a *La Gioconda* fényűző és érzéki dannunziói színpadán megjelenik az Übermensch. Ezzel egyszeriben befellegzett az úgynevezett polgári drámának. D'Annunzio esztétizáló fogalmazásában az élet nem ért rá azokkal a politikai, társadalmi és erkölcsi problémákkal foglalkozni, melyeket a polgári dráma művelői színdarabjaikban felvetettek. A szürke napok egyhangú láncolatában sápadttá fakult hivatalnok helyébe az abruzzói költő újra a színpadra állította a hőst; az előítéletek börtönében sínylődő nő helyébe megteremtette a végzetküldte nőtényt, a ragyogó szépségű és varázsú asszonyt.

A régi színház elcsépeelt figurái levetették nyütt jelmezüket és felöltötték Ippolito peploszát, Gianciotto páncélját és Marco Gratico brokátjait. Fényűző paloták, karcsú oszlopok, aranyos csarnokok adták meg az új, méltó keretet. S az így felépített legendavárosok és mesetájak kellős közepén élt kéjben és vérben a kétesértékű hős. Kétesértékű, mert csak érzékei és ösztönei

vannak, de hiányzik belőle a bensőséges és mély humanitás. Környezete fényes, belvilága kopár. Nyelve ékesen szóló, szíve nyomorúságos. Kívül pompás, belül pudvás, élete merő koreográfia: csodálatos és banális.

D'Annunzio hírneve és irodalmi egyeduralma nem élte túl a háborút. A lövészárkok szenvedéseiből visszatért emberek kopottak voltak és fáradtak s otthon a szürke szomorú valóság várta őket. A dannunzianizmus önző és kevély álmaiból az emberiség az ijesztő mulékonyság tudatára döbönt.

A nagy véráldozat piros fényénél újra világos lett létünk tiszavirág volta s az Übermensch elmenekült a képzeletekből. Az emberek újra átérezték, hogy törékeny teremtmények, meztelenek és állhatatlanok, őszi levelek az élet titokzatos szelében.

Mindezt homályosan tudta már a közönség, midőn rögtön a háború után rendkívül meleg fogadtatásban részesítette Ercole Luigi Morselli drámáját, a *Glaucot*. A nyugtalan lelkű Morselli is, mint a mítikus hősök, bejárta volt a távoli földeket és tengereket, ahonnan csalódottan, kesernyés utóízzel a szájában tért meg. «Menjetek — mondotta — a mozgalmas kikötőkbe, ahol nyüzsög az élet és nézzetek széjjel. Míg az emberek törik magukat, a hajók árbocai lassú hintázással mutatnak fel az égre. Mintha azt mondanák, hogy semmitem igaz, amit az ember tesz, csak az igaz, amit álmodik.»

Ebből a tételből születtek Morselli drámái: az *Orione* és a *Glauco*. *Orione* még *Übermensch* volt, akit a végzet köznapisága kigúnyol és megöl. *Glauco* is *superuomo*, de már bevallja tévedését és elégedetlenségét. *Glauco* is megkísérelte megvalósítani a dannunziói hősök csodálatos életformáját. Egyszerű szicíliai pásztor létére hajóra szállt és elindult a dicsőség, a hatalom, a gazdagság felé, hogy fellelje a tisztább egeket, a legtágabb tengereket és a legszebb nőket. Látott aranyan tobzódni legendás városokat, meghódított országokat, megismerte istennők szerelmét és *Circe* csókját. Király lett és halhatatlan és mégis megcsömörlött attól az élettől és megundorodott kalandjaitól: jéghideg ürt érzett a lelkében. Visszatér a szicíliai tengeröbölbe, vissza elhagyott édes kis világába. S ő, a király, a halhatatlan, sírvafakad és könyörög, hogy egyszerű pásztor legyen újra, mert szülőföldjét kopáran látja viszont, tűzhelyét kihúnytan, szerette halott és *Glauco* zokog, mert szeretné visszakapni rég elvesztett emberségét.

Hasonló könnyeket sírt hajdan Homérosz hőse Kalipszó

szigetén, ahol a virágos part és a partnélküli tenger nem tudta megnyíltani vágyakozását távoli hazája után. Odisszeusz sir az isteni ígéreten s esd a kegyelemért, hogy mint közönséges halandó tudjon újra szeretni.

Morselli Glauco-ja a superuomo csődjét jelentette be, mert benne a hős superuomóból egyszerű emberre akar visszaváltozni s panasza fájdalmas intelem mindazoknak, akik szívüket fel akarják áldozni az ösztönöknek. A Glauco nagyjelentőségű dráma, mert hiánytalanul ki tudja fejezni azt a szorongó érzést, mely eltölti az embert, valahányszor bensőségebb és tudatosabb emberség felkutatására indul saját mélységeibe, hogy újra felépíthesse az elvesztett világot és megtalálja a kiegészített érzéseket.

Ugyanez a szorongás kap meg Borgese, Tozzi, Rosso di San Secondo műveiben és Papini megtérésében is. Sőt előjeleit felfedezhetjük már a *crepuscolarik* (dekadensek) költészetében és Sem Benelli színdarabjaiban is. Benelli is észreveszi már az übermensch élet bizonyos oldalainak irónikus voltát és mélabús *Tignola*-jában az egyszerű köznapi életben keres vigasztalást.

A szellemi bizonytalanság, a szorongó tévelygés és az önmagunkkeresésének legmagasabbrendű és legteljesebb kifejezését azonban Luigi Pirandello színműveiben találjuk meg. Úgy is mondhatnók, hogy Glauco keservének Pirandello tudott csak igazán hangot adni.

Nem fényűző, nem érzéki színház a Pirandellóé, hanem gyötrelmek és kínok színháza, hol a jelenetek a lélek félelmetes mélységeiben játszódnak le. Hősei nyíltan szembefordulnak az előző korszak ideáljaival; megsértik az erkölcsöt, de utóbb ki akarják engesztelni, az erényt megcsúfolják, de szeretnék visszaszerezni, a szétszűllött caládót újraegyesíteni, a kinevetett jószágot megkövetni, újra meglelni az elárult szerelmet és imádni a megtagadott Istent.

Mindezt világosan érezhetjük Pirandello legtágabblélegzetű darabjában, a *Hat szereplő keres egy szerzőt*-ben (*Sei personaggi in cerca d'autore*). Ebben a kísérteties darabban a legkülönbélebb elemek adnak egymásnak találkozót, hogy szédítő szimfóniában keveredjenek össze.

Mit jelent a hat szereplő?

Nem esztétikai problémát, hanem azokat az embereket, akik egyensúlyt és biztonságot keresnek a dolgok folytonos változása és bizonytalansága közepette. Jelentik az emberi szellemet, mely alakot keres, hogy benne kifejezze magát, de

jelentik mindenekelőtt magát az emberiséget, mely békétadó valóságokat és tisztító erkölcsöt kutat az életben.

De ahhoz, hogy ezt az utópiáktól és vésztől tépázott *Ubi consistam*-ot az emberiség fel is tudja lelni, múlhatatlanul szükséges megtisztítani az életet és a világot a mesterséges felépítményektől s az építést magunkbalépve, belülről kell újrakezdeni.

Kérlelhetetlen okfejtéssel bizonyítja be Pirandello, hogy mily haszontalan és felesleges az életben és a világban minden közhely és külsőség. Ez az igazság adja főtémáját a *Giuoco delle parti* (*Szerepek játéka*), a *Come tu mi vuoi* (*Ahogy akarod*) és a *Costì è se vi pare* (*Legyen, ha úgy tetszik*) című darabjainak.

Pirandello, miután szétszaggatta a külsőségeket, miként már Morselli is, arra int, hogy az egyetlen igazság és édesség az álom. Az álmokbamenekülés, a való társadalomból elfutás a képzelet teremtményeivel benépesített magányba, ez a különös légkör tölti ki az *Enrico IV* (*IV. Henrik*)-t. Az ilyen magány tulajdonképpen az ember életközössége sajátmagával, amelyben saját lényével együtt újra felleli rejtett jóságát s ezáltal a társadalom által megrontott teremtmény újra megtisztul.

A tisztulásnak, a jóságnak az akarása hatja át más darabjainak a hőseit is. A *Pensaci Giacomino*-ban (*Gondold meg, Giacomino*) nevetségessé teszi az előítéleteken és képmutatáson alapuló erkölcsöt, hogy a megbocsátásban az erkölcs mélyebb és igazabb gyökereit fedezze fel. Az *Innesto* (*A beajtott tő*)-ben a szellemi apaság elsőbbségét hirdeti a testi apaság előtt. A *Ma non è una cosa seria* (*Hiszen nem komoly a dolog*) tréfából kiházasított asszonya csendes szeretetével és megadó szelidségével végül is legyőzi férje szófizmáit s a kettőjük között kifejlődő szerelemben az erény győz a durva tréfa felett. A *Piacere dell'onestà* (*Szép a becsületesség*) Baldovinója megérzi és éli annak a szerepnek a nemességét, melyből más gúnyt űzött volna. *O di uno, o di nessuno* (*Eggyé vagy senkié*) a fájdalmas anyaság dícsérete: a bűnös asszony az anyai szeretet tüzeiben tisztul meg. A *La regione degli altri* (*A mások igazsága*)-ban a meddő asszony megbocsát megejtőjének, mert remegő vágy él benne az anyaság után. A *Tutto per bene* (*Minden jóra fordul*)-ban a megnyugvást az hozza meg a hősnek, hogy lemond bosszújáról, mert nem akarja feleslegesen megzavarni mások boldogságát. A *Diana e la Tuda*-ban az élet szeretete győz a művészet szeretete felett. *La nuova colonia* (*Az új gyarmat*)-ban egy regénye témáját veti fel újra: az öregek szabályai és elfoglaltsága alatt nyögő fiatalságot énekel meg benne, amint új ismeretlen földek

felé indul, hogy megújítsa az élet csodáját. *Quando si è qualcuno* (*Ha már valaki az ember*) a már sikerre vergődött Pirandello visszavágyakozása az ismeretlenségbe, ahol őszintén élhetett.

Legemberibb drámája talán a *Vestire gli ignudi* (Öltöztessétek fel a ruhátlanokat). Itt arról a fájdalmas képmutatásról szól, melyet a túlrút valóság és a durva tények láttán egy ember sem tud elkerülni. De ez a képmutatás, ez a fikció egyben a bűnből és a bűnbánatból eredő tisztulási vágyat is tartalmazza, az ifjúság derűs napjai után, a bűnbeesés előtti életért, az ártatlanság hajnali békéjébe.

Pirandello színdarabjainak gyűjteményét *Maschere nude*, meztelen maskarák címmel jelölte. Álljunk meg egy pillanatra ennél a címnél: ezek a maskarák nem a darabok színészei, hanem az emberek. Az emberek veszik fel az álarcot, hogy eljátszák szerepüket a világ nagy, de nem díszes színpadán. Pirandello azonban nem cinikus s ha nevet is néha a társadalmi komédiákat játszó maskarákon, kacaja mögött elfojtott zokogás és megfélemezett félelem lappang. Máskor viszont belső kényszer hajtja, hogy leálcázza az álarcosokat s egymásután szaggatja le róluk ruhájuk rétegeit, míg csak el nem ér a meztelen szívükig, amíg meg nem találja az eltitkolt érzést, az igazi embert. S ilyenkor, ha a szív fölé hajlik, szomorúan és gyengéden figyel, mint apa nem várt gyermekét. Ilyenkor szavai is különös kifejező erőre kapnak, a párbeszéd költői szárnyalássá dagad stisztán nyilatkozik meg Pirandello humanitása, amelyet sokan elvitatnak tőle kérlelhetetlen logikája miatt. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy a pirandellói logika nem öli meg az érzelmet, sőt, mert túlmélyen váj, sötétebbé és tudatosabbá teszi a fájdalmat.

A pirandellói színház annyira életszerű, hogy gyakran mesterkélt és erőszakos kifejezési formája, mely mindenáron a mi emberi életünket akarja a színpadra vinni. Azt is el kell ismerni, hogy nagy értékei mellett a pirandellói színdarabok gyakran szándékosan bonyolultak és nehezen áttekinthetők: mindezért, lehetséges, hogy a dramaturg Pirandello alkotása mulandó lesz. Sokkal inkább érdekel azonban történeti jelentősége.

Többen hasonlították már Pirandellót Ibsenhez és joggal. Szerintünk ugyanezt lehetne elmondani róla és a nagy spanyol írókról: Unamunóról, aki kortársa lévén, párhuzamba is állítható vele, az *Életálmom* Calderonjáról és különösen Cervantesről.

Ez utóbbinak hősei, épúgy mint Pirandellónál, álomszerű figurák az illuziómentes csupasz valóságban. Nem tündérek és ezüstvárak között élnek és mégis, mint a Mancha-i lovag utolsó gyermekei, a belőlük gúnytűző gonoszok körében, sugárzó eszményekre függesztik szemeiket.

Pirandello hősei nem hidegek, hangjukban sírás csuklik, ismerik az áldozat erényét, a hősiesség alázat édes érzéssel tölti el őket és képesek másokért titokban jutalmatlanul szenvedni. Ennek az alázatos hősiességnek egyetlen fénye a szentség halvány gloriolája.

Pirandello tévelygésnek és sötétben botladozásnak látja az új emberek életét a világban, de lelkük mélyén felfedezi a jó akarását, a szentség és a hit szomját. Nem volt vallásos, de vallásosan értelmezte az életet. Művében gyakran lobot vet az isteneszme. Így *Lazzaro*-ban és utolsó befejezett írásában, a *Non si sa come (Nem lehet tudni, miért)*-ben úgy hiszi, hogy titkos és szent erő uralkodik a világon és az embereken. Különös erővel döbönt tudatába az isteneszme a *Sagra della Nave (A hajó urának ünnepe)* végső jelenetében. Csak egy felvonás ez a dráma s úgy mondják, Pirandello minden darabhőse megjelenik benne: összegyűlnek, hogy kinyilatkoztassák a holt anyag felett a szellem diadalát. Ünnepnapja van, a szeptembereleji szántókon a nyár utolsó lángjai lobbannak. Az emberek ösztöneik orgiáit ülik s ereikben sűrű kéjben és erőszakban tombol a vérük. Hirtelenül misztérium sejtelve száll le a bűnös estébe s a keresztjén vérző Krisztust vivő processzió előtt imádkozva rogy le a bűnösök serege. Csodás jelképet hord ez a dráma. A *Sagra del Signore della Nave* a századfordulót jelenti, mikor is a materializmus uralma után az olasz és általában az európai irodalom és bölcsélet, sok jel tanúsága szerint, hirtelenül hajlott át a miszticizmus egy nemébe. Még nincs hitünk: de remegve óhajtunk hitet. Még nem szeretjük Istent, de már szeretnők szeretni és hívjuk Krisztust, a nagy Távollevőt.

Ennek a vigasztalan hitvágynak költői kifejezést leginkább Pirandello tudott adni. Műve ezért maradéktalanul kifejezi a nyugtalan modern lelket. Benne az emberiség az anyag tele elmúltával a szellem virágos tavaszáról álmodozik; hagyományok és civilizációk alkonyán szomjazza az égi fényt s az emberek, mint a titokzatos hat szereplő keresi a szerzőt, elindulnaka szenvedés útján, hogy megeljük Istent.

Z E N E

A FAUST FELÚJÍTÁSA AZ OPERÁBAN

Az idei operaévadnak kétségtelenül legnagyobb rendezői teljesítménye volt a «Faust» felújítása. Nemcsak a szemnek, hanem a léleknek is nyújtott táplálékot, mert a legtökéletesebben simult a mű szelleméhez. Ennek megfelelően az új rendezés nem túlsúfolt, erős hatásokkal dolgozik, hanem látható oldalról egészíti ki a zenében megnyilvánuló benső tartalmat: inkább a mű lírai alaptónusát hangsúlyozza. Ami ennek az új rendezésnek a kifejező, szimbolikus erejét illeti, első helyen áll a szerelmi jelenet friss, tavaszi színekben pompázó, majd holdvilágban fürdő képének, a szerelmében naiv hiszékeny, mámorosan boldog Margit stílusos hátterének szembeállítását az elhagyott, a szégyenében megátkozott és megcsúfolt asszony hideg, havas téli környezetével. Valóban megrázó kép: a halott testvér átka alatt roskadozó, lelke szörnyű rémképeivel viaskodó nőalak, akinek rettenetes elhagyatottságát és kiszolgáltatottságát a sötét, jeges éjszakában körülötte tomboló vihar a külső természeti erőkkkel szimbolizálja. Ez a Margit csak a templom küszöbéig juthat el, ahol megállítja az önvád, a lelkiismeret szava s itt roskad össze eszméletlenül, amikor a külső falfülkében álló szent szobor helyén Mephisto démoni fényben felvillanó arcát pillantja meg maga felett. Ennek a jelenetnek is nagyszerű a szimbolikus ereje: a felzaklatott lelkiállapot, az örület szélén álló teljes reménytelenség, önvád és kétségbeesés hallucinációja érzéki köntösbe öltöztetve.

De talán a legművészibb kép az utolsó jelenet. A súlyos rab-bilincsekbe vert, tébolyodott Margit a börtönben a régi tavaszi szerelem boldogságáról ábrándozik s nem is figyel Faust hívó szavára, de mikor Mephisto megjelenik a színen, rémülten keres Istennél menedéket. S a varázsigé, a hit egyszerre leoldja róla a lélek és a test bilincseit. Lehullnak a börtön falai, hófehér alakja fényugarak özönében tündöklök, körülötte a csillagos ég végtelen szabadsága, kitárt karjai, megdicsőült arca a magasba, a fények, a tündöklések forrása felé fordul, míg egy láthatatlan kórus diadal masan zengi a szárnyaló lélek szabadsághimnuszát.

Ebben a nagyszerű keretben nyoma sem maradt a régi, mármár unalomba és szürkeségbe fulladt Faust-előadásnak. Az új szereplők, *Rigó Magda*, *Rössler* (Faust), *Palló* (Valentin) kitűnő tolmácsolásában Gounod halhatatlan melódiái újra visszanyerték

közvetlen szívhezszóli lírai melegségüket, artisztikus szépségüket. *Losonczy*, az új Mephisto, meglepett a jellemábrázoló és muzsikális képességek kitűnő összhangjával. A *Walpurgis* éj balettjének a francia nagyopera stílusára visszamenő káprázatos beállítása Gounod nagyszerű táncmuzsikájának teljes koreografikus kiaknázása (*Vera Ilona* műve) ugyancsak a szenzáció erejével hatott. *Ottrubay Melinda* szép szólótánca mellett feltűnt a triószólóból egy sokat ígérő, bájos, fiatal tánctehetség, *Géczy Éva* szereplése. A rendezés természetesen *Oláh Gusztáv* remekműve. A zenekart *Berg Ottó* vezényelte. Az új fordítás *Lányi Viktor* szakavatott munkája.

* * *

Csajkovszky zenéjének nagy kifejezőereje, gazdag melódikus és ritmikus invenciója méltán csábíthatta az Operaház kitűnő táncosát és koreografusát, Harangozó Gyulát, egy új táncköltemény komponálására. *Romeo és Júlia* története Csajkovszky hasoncímű szimfonikus nyitányából és egyéb műveiből összeállított zenéjére pantomime formában elevenedett meg a színpadon. Az olasz renaissance artisztikus milieuje, a színes képek, pompás rendezés, a fényhatások drámai kiaknázása bizonyára általános tetszést fognak aratni. Ezzel szemben magát az ötletet nem tartjuk nagyon szerencsésnek: szövegül választani egy tragikus cselekményt, amelybe a táncos gesztusok nemcsak, hogy nem illeszthetők be zökkenő nélkül, hanem sokszor egészen stílustalan, sőt itt-ott groteszk hatást keltenek. Mikor Júlia balettlépésekben tipeg *Romeo* felé vagy *Romeo* kecses táncmozgásokkal fejezi ki lelke háborgását, ilyenkor tűnik csak igazán szembe, hogy a zene mennyire nincs szerves összefüggésben a cselekménnyel. A Csajkovszky melódiák tragikus borongása, ábrándos szubjektivitása így még a legszebb jelenetekben sem tudott zavartalan élvezetet nyújtani. *Vera Ilona* Júlia szerepében nagyszerű technikai tudást, rendkívüli mozgáskultúrát mutatott, csak egy kissé szürkének hatott. *Sallay Pál*, mint *Romeo* mutatta be kiváló képességeit. A zenekart *Kenessey* vezényelte.

Utána valóban üdítő zenei csemegének hatott Puccini «*Gianni Schicchi*» c. víg operája. Az új betanulásban még inkább érvényesültek a kis remekmű páratlan zenei humora, hangszerelésének virtuoz villogása, elragadóan szellemes jellemző ereje. Csakis egy teljesen kiérett művészet tud ilyen fölényes tökéletességgel ábrázolni, mulatni és mulattatni az emberi gyengeségek felett.

Az új Gianni Schicchi, *Maleczky Oszkár*, itt bőven nyert alkalmat humoros alakító képességének csillogtatására. *Patáky Kálmán* és *Tamás Ilonka*, az ifjú szerelmes pár, *Gere Lola*, *Orosz Júlia*, *Szilvássy Margit*, *Koréh*, *Hámori*, *Toronyi*, *Szügyi* a haszonleső rokonok groteszk szerepében mind kitűnőek. A pompás elevenségű rendezés *Nádasdy Kálmánt* dicséri. *Ferencsik János* friss lendülete tükröződött vissza a zenekar játékában.

* * *

A *Forray* kamarakórus minapi önálló hangversenyével rendkívüli fejlődéséről tett tanubizonyságot. A XVI—XVII. század utólérhetetlen értékű és gazdagságú madrigál irodalmából adtak elő szebbnél szebb műveket. Csodálatos korszak volt ez, midőn a sok politikai, vallási, emberi ellentéteken keresztül tört a zene egyesítő, mindent kiegyenlítő hatalma, midőn olaszok, németalföldiek, franciák, németek, angolok stb. vállvetve dolgoznak egy társas, többszólamú, vokális műformának a megteremtésén. Minden nép a maga szociális keretei között — az olasz renaissance paloták, fejedelmi udvarok márvány pompájában, a francia királyi kastélyokban, a német és németalföldi egyszerű polgári otthonokban, az angol, vidéki nemesi rezidenciákban — törekszik arra, hogy mindennapi életét zenéléssel tegye szebbé, teljesebbé, lelkesebbé. Nehéz volna megmondani, melyik nép vitte el a pálmát ebben a nemes versenyben? A szép hangversenyen felhangzó művek is bizonyították, hogy mindegyik odaadta magából azt, ami benne a legértékesebb volt. Az angol madrigálok nemes előkelősége és stilszerűsége, melódikus szépsége, a németalföldiek átszellemült komolysága és nagyvonalúsága, hatalmas technikai tudása, a francia chansonok gráciával párosult sziporkázó szellemessége, az olasz madrigálok melódiaittas varázsos jólhangzása, tiszta formaművészete, a német kórusdal mély bensősége és átéltsége — egyformán érvényesültek a hajszálfinom árnyalatokig kidolgozott, színes előadásban. Szinte elképesztő, hogy micsoda színgazdagságot lehet egy 15 tagból álló finom kultúrájú énekgyűttessel produkálni, ha — ilyen szerzemények állnak a rendelkezésünkre. A muzsikális szellem és kultúra kvintesszenciája ez, amely mint egy elsüllyedt csodás Atlantisz tűnik ma bámuló szemünk elé. Joggal kérhetjük, hogy lehet-e ezt még felülmúlni, amit egy *Orlandó di Lasso*, egy *Hans Leo Hassler*, egy *Marenzio* vagy *Monteverde*, egy *Dowland* vagy *Wilbey* s még annyi más, ezen a téren, a kamarastílus kifogyhatatlan kifejező gazdagságában felmutatott?

Forray Miklós, a kis együttes lelkes és nagyon tehetséges kar-nagyának vállalkozása a legnagyobb dicséretre méltó. Még sok nehéz és kitartást igénylő munka áll előttük, de hogy az eredmény nem maradhat el, már is bizonyítja mostani hangversenyük nagy sikere. Azt azonban be kell látniok, hogy a mindenáron magyar szöveggel való éneklés nagy veszélyt rejt magában. Hiszen a madrigálstílus legfőbb jellegzetessége a szöveg és a zene teljes összeforrása, a szavak értelmének a legrészletesebb gonddal való kidolgozása, igazi barokk szemléletességet mutató képszerű ábrázolása. Ilyen esetekben a magyar fordítás széjjeltépi az eredeti összefüggéseket s a mű lényegét hamisítja meg. Ha már úgylis bevezették a madrigálszöveg előzetes «elszavalását», még inkább énekelhették volna — legalább a legkényesebbeket — eredeti nyelven.

Ezen a hangversenyen mutatkozott be egy tehetséges fiatalokból álló új vonósnégyes, élén a magyar hegedűművészgárda egyik legkiválóbb képviselőjével, *Albert Ferenc*cel. Régi mesterek műveit játszották igen gondos és szép előadással, de nagy buzgal-mukban kissé hosszúra nyújtva az est amúgy is gazdag műsorát.

Prahács Margit

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

VASZARY JÁNOS EMLÉKÉRE

Nagy szomorúsággal tölt el, hogy Vaszary János lelkének lángja kilobbant, éppen akkor, mikor annyira rászorultunk a világító fényekre, hogy megszagassák a homályt és bátor lobogásukkal lelket öntsenek belénk.

Az ő fényes tehetségéből világosság sugárzott, az ő erkölcsi bátorsága, gerinces művészi és emberi lénye nagy értéke volt a magyar szellemi tartaléknak.

Minden művészi kivonulása önérzetes tanuságtétel volt a szürkéségtől és laposságától irtozó korszerű művészet mellett, minden megszólalása tiltakozás azok ellen, akik ahelyett, hogy a közönséget igyekeznének felemelni a művészet fenségéhez, a művészetet akarják a tömeg színvonalára leszállítani.

Nem állott egyedül ebben a harcban, de senki sem volt, aki nagyobb lendülettel, a sugalló erőnek nagyobb képességével állott volna ki a művészet tisztaságáért, aki művészi munkáján kívül tollal is olyan eredetien, ötletesen és olyan nemes felindu-

lással tudott volna harcba szállni. Szenvedélye olykor elragadta és az idő bizonyára tévedésnek fog kimutatni egyet-mást abból, amit igaznak hitt, de soha semmi sem ronthatja le annak a példának erkölcsi értékét, amelyet azzal adott, hogy művészi meggyőződését hittel munkálta, véleményét a lapítás és önbiztosítás járványában is hangosan kimondta.

Nemcsak haladni — szárnyalni is tudott. Művészete nem egyszer változott, de a változásnak nem kapkodás vagy számítót eltökélés, hanem belső kényszer, temperamentumának eredendő viharossága volt az oka, s a változó külső köntös alatt lelkének lényege mindig ugyanaz maradt.

Mint művészi munkájában, értékeléseiben is nem egyszer szakított multjával, de sohasem fogyatkozott meg az igazi nagyok tiszteletében és forró szavakkal tudott hódolni egy Munkácsy vagy Szinyei zsenijének.

Szellemének utolsó órájáig megtartott elevensége, lelkének soha ki nem hamvadt tüze, kezének mindvégig megmaradt könnyedsége felemelő és vigasztaló bizonyosság arra, hogy az öregség és ifjúság kérdését nem az anyakönyv dönti el, hanem annak a szellemi és testi energiának mennyisége, melyet Istentől kaptunk. Hetvenkét éves volt, de kevesen távoztak olyan fiatalon az életből, mint ő.

Visszavonult ember volt, a társasélet örömeit mintha megvetette volna. Azok közé tartozott, akik gondolataik, terveik fellegvárában élnek és csak kevesek számára eresztik le a felvonóhidat. De az ifjúságért, tanítványaiért mindig kész volt kiállani. S hű barát is tudott lenni. Sohasem felejttem el, hogy milyen melegséggel nyujtotta felém kezét azokban a nehéz napokban, mikor váratlanul elváltak az intézetemtől. «A mi szeretetünk és művészetünk barátainak szeretete a jövőben még jobban hozzánk fogja kapcsolni Önt» — írta. Az általános gyász-ból a magam egyéni részét is kivéve, hálás szívvel teszem le ravatalára a szeretet cipruságát.

Petrovics Elek

ÉSZT FESTŐK ÉS SZOBRÁSZOK

A három kis balti állam közül való Észtország képzőművészete, római vendégszereplés után Budapesten is bemutatkozott. Ugyanebből a földrajzi irányból két éve már érkezett egy gyűjtemény s arról számolt be, hogy az észtekkel szomszédos, szintén csekélyszámú, de életerős lett nemzet a művészet ideáljait mun-

kálva, miként helyezkedik el az európai kultúrközösségben. Most hasonló céllal Estonia mozgósította festőit és szobrászait. Képek és szobrok válogatott sorozatait küldte el, hogy a színek és formák, a képzőművészeti anyagok nyelvén tájékoztatást adjon az észti szellemiségről, végső fokon vallomást önmagáról. A kiállítás elé érdeklődve néztünk. Nemcsak azért, mert a több-ezeréves mult homályába tűnő eredet pontjain, az ősmagyarág urali (ugornyelvű) alkotóelemével rokonságot tartó népről van szó, hanem, mert a kiállítás teljesen ismeretlen területről vonta szét a függőnyt.

Az észti művészet, túl az etnográfiai megnyilatkozásokon, valóan új jelentkezés. Régisorsú, de hosszú időn át a szabad és szuverén élet országútjáról kizárt nép művészete. Ki tudhatott róla, amikor huszonöt évvel ezelőtt magáról Észtország-ról sem akartak tudni az országhatárokat feltüntető térképek. Az észti művészet szárnybontogatása ugyan már a mult század derekán kezdődik. A nehéz és szegényes úttörő korszakot századunk elején aztán a fejlődés gyorsabb és céltudatosabb üteme váltja fel, de ugyanazok a gátlások, amelyek az észti nemzeti vágyakra nehezednek, kihatnak a művészetre is. Azokkal a napokkal, amikor a világháború véres alkonyának füstjénél megszületik az önálló Estonia, amikor a rengeteg idegen népmilliót magábanöprő, látszólag eltüntető orosz kötelékek alól az észti népnek sikerül kiszabadulni: kezdődik az észti művészet új, igazibb, teljesértékű fejezete. Míg azelőtt a szentpétervári akadémián s külföldön tanult észti származású művészek jórészt szétszóródva éltek, most megkezdődhetett az erők összefogása. Tartuban képzőművészeti főiskola létesül. Korlátozás nélkül állt elő a lehetősége annak, hogy az észti művészet a nemzeti élet kifejezőformája lehessen.

A kiállítás az észti képzőművészet régebbi évtizedeire mutató alkotásokat is felvonultatott, oly festőket, akik, mint például *Raud* Kristjan, vagy *Mägi* Konrad, az áthidaló ív, az összekötő tiszt szerepét töltik be a háború előtti stílusfejlődés és a mai törekvések között. Az anyag nagyobb része azonban az utolsó húsz évre esett, azokra a fiatalabb és fiatal tehetségekre, akik a szabad Estonia levegőjében érlelődtek. Az észti festészet alakulásánál nagyjából ugyanaz figyelhető meg, ami általában közös korjelenség a különböző nemzeteknél: az akadémizmust, amely az észti festésben Düsseldorf befolyásának és szentpétervári mintaképeknek juttatott szerepet, az elfogulatlan, új természetlátásból táplálkozó, Páris felé forduló igazodás váltja fel. Vala-

mivel később történik ez, mint például nálunk, de a század elején már határozott jelei vannak, a vitorlák friss szélről kezdenek dagadozni.

A kiállításon a naturalista magatartások, az impresszionista stílusforma mellett expresszív képalkotással, stilizáló, dekoratív törekvéssel találkozhatott a szemlélődő. Arra nem tudunk felelni, hogy a szélsőséges kísérletekkel, kérdőjeles izmusokkal milyen viszonyt tartanak az észtek. Valószínű, hogy az ily erőfeszítéseknek is voltak és vannak képviselői, de a küldött anyag nem vett róluk tudomást. Egyik főbenyomásként a gyűjtemény azt közölte velünk, hogy az észti művészet nemcsak a mögötte lévő aránylag rövid múlt, az időbeliség alapján fiatal, hanem egyébként komoly, férfias lírájú lelkisége is ruganyos, friss áramlások keringenek benne.

Általában az elvontságoktól való idegenkedés, erős valóság-érzék jellemzi az észti piktúrát s még a festőiséget hangsúlyozó előadásmódok esetében is a fegyelmezett formabiztonság. Színragyogásról, a színeknek arról a meleg, telt áradásáról, fénytartalmuk felfokozottságáról, ahogyan a magyar képzelet és temperamentum értelmezi és gyakorolja a kolorizmust, az észti festőknél persze nem lehet beszélni. Rendszerint tompított harmóniákkal dolgoznak. A többszínű élénkségre törekvő, világos képeken is bizonyos nyersség bujkál, valami olyféle íz, ami a koratavaszi csípősségre emlékeztet. Mindez nyilván a táj légköri viszonyaival, a természet északi adottságaival is magyarázható.

Összhatásában a kiállítás nemcsak haladottságról tanuskodott, hanem arról a magatartásról is, amely a művészi eszközöket az észti világ és lélek szolgálatában, annak törvényszerűségeihez igyekszik idomítani. Ebből a kettős szempontból, a fejlődésben játszott szerepe, kvalitásai és valóban «észti egyénisége» alapján *Raud* Kristjan az, akit először kell említeni. Az észti művészet java festőnevei: *Triik* Nikolai, *Mägi* Konrad, *Ole* Eduard, *Püttsepp* Juhan, *Ormisson* Willem, *Adamson* Eric, *Johani* Andrus, *Bergman* Aleksander, *Aren* Peet, *Haamer* Eerik, *Luts* Karin, *Liimand* Kaarel, *Pärsimägi* Karl, a grafika terén *Viiralt* Eduard, *Mugasto* Hando, *Bach* Aino.

Egyenesen meglepőnek hatott az észti szobrászat. A század elején a Párisban tanult *Koort* Jaannel kezdődik az a modern irányú fejlődés, amelynek *Koort* mellett elsőrangú tehetségei *Mellik* Voldemar, *Starkopf-Rea* Anton, *Sannamees* Ferdi, *Raudsepp* Juhan, a fiatal nemzedékhez tartozó *Joesar* Ernst, *Kaasik*

Aleksander, *Saks* Martin. A formát szigorúan, stilszerű következetességgel az anyag természetéből fejleszti az ész szobrászat. Tömör egységre, nagyvonalúságra törekszik. A formák külső szépsége mellett a mögöttük feszülő életet is érezteti. Erőtelmes, főlöszleges bőbeszédűség nélkül való. Nem véletlen, hogy kedvelt anyaga a gránit. A kiállítást a Nemzeti Szalónban rendezték.

LOTZ KÁROLY ÉLETE ÉS MŰVÉSZETE

A Tudományos Akadémia megbízásából *Ybl* Ervin könyvet írt arról a művészről, aki havas fejjel, életének hetedik évtizedében is az üde szépséget és ifjúságot, a testi és lelki harmóniát, a gondtalan lét nyugalmát és derűjét ünepelte festményein. Ez a művész, aki abban is az istenek kegyeltje volt, hogy nincs hanyatló korszaka, aki a század elején halt meg, de eszményeivel, békés álmodozásaival, emelkedett szellemével az alakja ma szinte legendás távolságból tűnik elő: Lotz Károly. Anyagot és műfajt tekintve a festészet különböző területén dolgozó festő, de ami jelentőségét elsősorban határozza meg: a nagystilű falfestés, a freskó európai rangú magyar mestere. Középkületek, templomok, főúri és nagypolgári paloták falainak költői képzületű díszítője a békebeli, a kiegyezés után nekilendülő s a millennium fényénél büszkén sütkérező Magyarország.

Ybl Ervin könyve méltó módon törleszti le azt az adósságot, amely megfelelő monográfia hiányában, a művészeti irodalom részéről Lotz Károllyal szemben fennállt. A könyv többszáz lapján *Ybl* széles részletességgel s emellett plasztikusan ad képet arról, hogy a rég műtörténeti nevű Lotz Károly a művészet milyen útjait járta, hogyan indult és hová érkezett, mi a fennmaradó érték mindabban, amit hátrahagyott, minő a helye és mi a jelentősége a magyar festészet életfolyamatában. Ennek a feladatnak érdekében mindenekelőtt az anyaggyűjtésnek azt az alaposságát kell említenünk, amellyel *Ybl* a témájához fogott. Nem elégedett meg a Lotz munkáságára vonatkozó ismert adatok arzenáljával, hanem műtörténeti kutatóvágyát követve, azt újakkal is megtoldotta.

Mindazt, ami Lotz rendkívül könnyed és biztos ecsetjének teremtő nyomait hirdeti mennyezeteken és oldalfalakon, csarnokokban és termekben, a fővárosban és vidéken, kezdve a vörösvári Erdődy-kastély fiatalkori falképeitől a hattyúdalként készült fényittas freskóig a királyi várpalota Habsburg-termében: *Ybl*

természetesen újravizsgálta. A kifejezetten díszítő rendeltetésű, ékítményes keretbe foglalt kis lunetteket ugyanazzal a gonddal, mint a legnagyobb szabású mennyezetfestményt, a zenét dicsőítő Olimpust az Operaházban. Ezenkívül azonban Lotz munkásságának, festőérdeklődéseinek és stílusának bizonyos kettőssége folytán, különböző múzeumokban és magángyűjtőknél ott vannak a «nem alkalmazott» természetű, épülettől független, olajjal és más technikával készült képei, rajzai. A fiatal Lotz alföldi életképei, a pályája során mind végig jelentkező arcképek, a tájképek, a mitológiai beállítottságú s azt lehetne mondani, szemérmes érzéki szépségben pompázó aktok. Legalábbis fáradságos, időfogyasztó munka volt tehát már a pusztá sorravétele, a bejárása annak a művészi területnek, amely Lotz alkotásainak világa. Ybl oly mester alkotásaival állt szemközt, akinél termékenyebb festőről nem tud s hozzá hasonlót is csak néhányat ismer a magyar művészet multja és jelene.

Ez a bőven áradó termékenység összefügg azzal is, hogy Lotz a munkakedvét állandó pezsgésben tartó, szerencsés körülmények között dolgozó művész volt. Egyik feladatát még be sem végezte s az állam vagy társadalom már új falkép-megbízást nyújtott feléje. A fölötte dús hagyaték kulcsa azonban Lotz tehetségének szerkezete, felsőbbes uralma a mesterségbeli eszközökön s alkotóerejének telítettsége. Lotz azok közül a nagylelkű és széleshúrú művészek közül való, akiknél az intellektualitás nem nyomja el, nem teszi habozóvá s vértelenné a legalább annyira fontos, sőt a művészmunka sorsát döntőbben befolyásoló teremtő-ösztönösséget. Alkotásai nem spekulatív meggondolásokból indultak ki, hanem a primer-érzésekből, forma- és szinképzeteinek felgyulladásából. Ezen a ponton is különbözött bécsi mesterétől, Rahltól, akinek a gondolati tartalmat előtérbe toló, az értelemhez hangsúlyozottan szóló művészetével szemben Lotz festészete érzékletesebb, a forma és szín öncélú szépségeket rejtő nyelvének spontánabb erejével ható. Lotz vérbelibb festő.

Életének ismertetése után, Ybl a keletkezésük időrendjében tárgyalja Lotz falfestményeit. Nemcsak ciceroneként foglalkozik velük. Stíluskritikai elemzéssel nyomról-nyomra mutatja ki, hogy a hatvanas évek végétől, amikor ily irányú tevékenysége neki lendül, Lotz művészte miként veti le a németes koturnust. Miként távolodik egyre jobban a Rahl-iskolától, hogy Veronese- és Tiepolo-hatásokat magába olvasztva, eljusson az őt jellemző stílusig, amelyben a teljes kibontakozást az operaházi Olympus

jelenti. Lotz alkotóerejét itt nem pusztán a nagyszabású és megtisztelő feladat fokozta a legmagasabbra. A döntőbb az volt, hogy legbensőbb művészcsoportjai harmonikusan találkozhattak azzal a szellemmel, azzal a neoreneszánsz stílussal, amelyben Ybl Miklós az arányok remekévé tervezte az Operaházat. Lotz falképei ugyanis mindig a díszítendő épület formanyelvéhez simultak. A budai koronázótemplomban és a pécsi székesegyházban például középkorias, síkszerű felfogást mutatnak, ha nem is a primitívitás értelmében. Lotz igazi eleme azonban a reneszánsz formaeszmények világa.

Ybl az olajképekkel, vízfestményekkel is foglalkozik, amelyeknél, a freskókkal ellentétben, Lotz a kötetlen előadás és a természetszemlélet alapján áll. Érdekes ez a kettősség, a komponáló és idealizáló mesternek újra és újra előbukkanó naturalista érdeklődése, amely voltaképp korábbi eredetű, mint maguk a freskók. Már a Bécsből hazatért fiatal Lotz alföldi életképein leolvasható, amelyeken az alakok ugyan a Rahl-iskola szerint mozognak, ünnepélyesek és tipizáltak, a ruhák, a szoknyák és gatyák még «antik ráncokat» vetnek, de a táj, az ég a felhőkkel már a természeti igazságot, a közvetlen megfigyelést követi.

Lotz művészi jelentőségét persze elsősorban, uralkodó módon a falfestés határozza meg s festészetünkben a helyét vizsgálva, Ybl találónan hasonlítja őt a szigetlakóhoz. Valóban, Lotz külön világot épített magának, az apollói harmóniák, a pogány életöröm kultuszával. A festészet menetébe, alakulásának időszerűen felvetődő új problémáiba, legalább is számottevően, nem szólt bele. Elefántcsonttoronyán azonban ablakok is voltak s az ablakon kitekintve, mégsem pusztán a közömbös szemtanuja volt a fejlődéstörténeti színjátéknak. A bizonyíték erre a figyelő érdeklődésre olajképeinek fokozatos kivilágosodása, egy-egy meglepően friss közvetlenségű vízfestménye s talán az a tény is, amelyre Ybl érdekesen utal, hogy a század végén, ugyanakkor, amikor Nagybányán a fényfestők, a pleinair hívei vernek tanyát, az «őreg Lotznak» éppen utolsó freskóit a fény fokozott áramlása önti el. Mindez persze azért csak vékony kapcsolat Lotz és a modern fejlődés között, ahhoz képest, ami a fal művészetét fűzte a kor általános ízléséhez, az építészet és iparművészet eklektikus irányához. Mert ezen a ponton annál inkább «korának gyermeke». Miként az utcákon, nemcsak nálunk, hanem a bécsi, párisi és londoni boulevardokon ugyanúgy, a házak különböző történeti formanyelvet imitálnak, az építők a szerepüket rég betöltött stílusokban terveznek nemcsak palotát, hanem mozdonyok-

tól dübörgő pályaudvart : Lotz szintén e stílusfeltámasztó mozgalom festő alakja. Az viszont már egészen Lotz egyéniségére, magasrendű tehetségére és tudására tartozik, hogy eltérően más eklektikusoktól, nála a reneszánsz szépségeszmény csakugyan benső ügy, s ecsetjén a stílusfeltámasztás szinte feledteti másodlagos természetét.

Ybl Ervin könyve, tudományos szintjével, a szakszerűség és vonzó forma egyeztetésével kiváló gyarapodása művészeti irodalmunknak. Azzal, hogy Ybl szabatosan és világosan ír, nem mondunk újat. Mégis szükségesnek tartjuk külön hangsúlyozni, mert némely jelek szerint az újabb képzőművészeti irodalomban mintha másra irányulna a becsvágy, a magyar gondolkodásból idegen ködösség, az agyonteoretizálás, az áltudományos halandzsa lenne az érdem. A napisajtóban is szóhoz jut ez az esztetikai rejtvénytípus, holott a mindenkinek készülő ujságban kritikát írni csak egyféleképpen volna szabad és illő : mindenki számára érthetően.

Dömötör István

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

VISAGES DE LA HONGRIE

(Paris, Librairie Plon, 1938. Ára füzve 8 pengő, kötve 10 pengő.)

Az utóbbi időben számos könyv jelent meg különböző idegen nyelveken, hogy a külföldet Magyarországgal megismertesse. De egyik sem fogható ahhoz a hatalmas, gazdagon illusztrált kötethez, amely Magyarországnak és a magyar életnek minden vonatkozásában teljes és kimerítő képét adja. Nagy történelmi távlatból kiindulva, attól a pillanattól kezdve, hogy a Keletről ideszakadt magyarság a nyugati keresztény közösségbe bekapcsolódott és kultúrküldetést vállalt kelet és nyugat ütköző határmesgyéjén, a Duna völgyében egészen napjainkig, amikor kulturális és politikai hivatása éppen olyan döntő fontosságú, az ország és a nép minden életmegnyilvánulására kiterjedő általánosságban, de emellett a legmondosabb részletrajzzal is felölel és elmond mindent, amit egy művelt külföldinek Magyarországról csak tudnia kell. Ismerteti mindenekelőtt Magyarország földjét, tájszépségeit, geopolitikai alakulását, növényzetének változatosságát, talajkincseinek gazdagságát. Kitér arra is, hogy Magyarország nyugat felé az utolsó föld, ahol még nagy területeket borít a lősz, amely főleg Kínában a föld rendkívüli termékenységének forrása. Alaposan tájékoztatja az érdeklődő idegent Magyarország állattenyésztéséről is. Azután áttér az ország fővárosának, Budapestnek ismertetésére. Történelmi, városépítészeti, általános művészeti, kulturális és társadalmi szempontokból adja a Duna Királynőjének színes leírását. Külön cikk jut Budapest világhírű fürdőinek. Sorra következnek ezután Magyarország történelmi és műemlékekben gazdag városai. Elsősorban Esztergom, azután Székesfehérvár, Veszprém, Szombathely, Zalaegerszeg, Pécs, Sopron, Kőszeg, Győr, majd a dunáninnen nagyobb vidéki kultúrközpontok következnek; Eger, Miskolc, Debrecen, Szeged. Foglalkozik azokkal a tájakkal és városokkal is, amelyek kirándulási szempontokból érdekelhetik a Magyarországot felkereső külföldit, ezek elsősorban a magyar puszták (Bugac, Hortobágy), azután a népművészeti központok, a látványosabb városok és emlékek, a magyar hegyvidékek és a Balaton. Bőven ismerteti a kötet a külföldieket igen érdeklő vadászati és halászati lehetőségeket.

Ezzel zárul a kötet első része, amely azt ismerteti, ami a magyar földről szorosán összefügg. A második rész Magyarország lakosságáról szól. Meg akarja értetni a külfölddel elsősorban a magyar lelket, azoknak a belső, szellemi tulajdonságoknak összességét, amelyek a magyarságot más népcsoportoktól megkülönböztetik. Azután rátér a magyar nép fizikai leírására, társadalmi rétegződésére, vallási megoszlására, városi és falusi életére, eredeti szokásaira, egészségügyére. Külön számol be az eredeti és izes magyar konyháról s a páratlan magyar borokról. Befejezésül fejlett sportéletünket ismerteti.

A harmadik részt a magyar államélet alapos és részletes ismertetésének szenteli a kötet a történelmi alapoktól alkotmányunk és belső politikai életünk legújabb fejlődéséig. Kiterjed itt a békeszerződések s a magyar kisebbségek s a nálunk levő idegen kisebbségek helyzetére is és széles alapon tárgyalja a magyar honvédelem fejlődését.

A negyedik rész a magyar szellemi élettel foglalkozik. Általában ismerteti minden nyugati idiomától idegen nyelvünket, irodalmunkat s itt kitűnő bibliográfiát is ad a Magyarországgal foglalkozó idegennyelvű irodalomról. Külön fejezet jut a magyar könyv történetének, a sajtónak. Eleven leírását kapjuk a magyar népművészetek fejlődésének és mai gazdagságának, az újabbkori építészetnek, a magyar népművészet színességének s a parasztépítészetnek, az európai jelentőségű magyar zenének, a zenei életnek és a magyar népdalnak s ezzel kapcsolatban a cigányzenének. Színház, rádió és film is érdekes ismertetéshez jut. Itt azonban volna egy megjegyzésünk. Ha már szükségesnek tartották a színházzal kapcsolatban Molnár Ferenc és Lengyel Menyhért nevét megemlíteni, miért nincs szó legalább Herczegről, Zilahyról, Móritz Zsigmondról és Csathóról is, akik vannak olyan reprezentáns magyar szerzők, mint Lengyel és nevük már külföldön is ismert. Foglalkozik a könyv a magyar táncművészettel s a magyar néptáncokkal s a magyar viseletekkel. Részletesen ismerteti a magyar tudományosságot, a tudományos munka megszervezését és a nevelésügyet is. Külön fejezet szól a francia-magyar kapcsolatokról, a közlekedésről, a földművelésről, Magyarország közgazdasági helyzetéről, az iparról és kereskedelemről.

Amint ez a rövid áttekintés is mutatja, nem feledkeztek meg semmiről. Az egész Magyarország multjával és jelenével, népével és alkotásaival benne van ebben a kitűnő könyvben. Ez elsősorban a kötet szerkesztőjének, *Baranyai Zoltánnak* érdeme, aki

ezt a nagy körültekintést kívánó gondos munkát Győry János és Ember Gyula segítségével végezte. A munkatársak közt ott vannak a magyar szellemi élet legkiválóbb képviselői, hogy csak néhány ismertebb nevet említsünk, Bartucz Lajos, Bierbauer Virgil, Csekey István, Eckhardt Sándor, Fitz József, Genthon István, Gerevich Tibor, Gokolák Lajos, Hankiss János, Hóman Bálint, Ihrig Károly, Jeszenszky Sándor, Kilián Zoltán, Kodály Zoltán, Kovrig Béla, Kunder Antal, Kühár Flóris, Lengyel Géza, Máthé Elek, Mátray László, Németh Antal, Prinz Gyula, Rapaics Rajmund, Szviezsényi Zoltán, báró Villani Lajos, gróf Zichy István és sokan mások, köztük a Napkelet számos munkatársa is.

A kötet, amely gazdag illusztrációival, remek papirosával és nyomásával gyönyörű ajándékalbum és a legteljesebb mértékben alkalmas arra, hogy nekünk külföldön barátokat szerezzen, az előkelő párizsi Plon-cég és az Egyetemi nyomda közös kiadásában jelent meg, 622 oldalas terjedelemben.

Kállay Miklós

Magyarország az olasz sajtó tükrében

Az olasz napilapok állandóan foglalkoznak Magyarországgal, de mivel ezeket a baráti cikkeket a magyar sajtó rendszeresen ismereti, most csak a hetilapok, folyóiratok szép olasz rózsacsokrát szeretném a magyar asszonyoknak átnyújtani.

A «La Domenica del Corriere» ügyesen szerkesztett, népszerű hetilap. Külföldi riportjait rendszeresen az ismertnevű kitűnő író, Arnaldo Fraccaroli írja, aki Magyarországról immár egy évtizede közöl baráti hangú cikkeket. Legutóbb Lucio d'Ambra regényíró és akadémiai tag tollából jelent meg érdekes cikk. «A festői Magyarország» címmel. Lelkes hangú, nagy alapossággal ismerteti a színpompás magyar népviseleteket s különösen a kalocsai viselet szépségét emeli ki. A cikket fényképek illusztrálták.

Az «Illustrazione» külsejében, tartalmában egyformán elegáns, értékes folyóirat. Gyakran hoz az Itáliával baráti viszonyban

levő országok politikai és társadalmi eseményeiről ismertetést. A magyar közelmúlt történelmét és politikáját is levetítette érdekes cikkeiben. Magyarországról nemrégiben Rodolfo Mosca egyetemi tanár írt tartalmas cikket, valóságos kis mesterművet, amelyet szintén képek egészítettek ki.

A «Quadrivio» mély, tudományos cikkeket hoz, amelyek azonban soha nem szárazak, nem unalmasak. Élesen világít rá a zsidókérdésre, olasz szenvedéllyel, de túlzás nélkül. Az irodalmi részben csak klasszikus írókkal foglalkozik. Egyik számában Gino Saviotti költő és esztétikus szép versben, igazi gavallér módjára köszönti a magyar klasszikusokat, Berzsenyit, Kazinczyt, Kölcseyt.

A «Meridiano di Roma» kizárólag irodalommal foglalkozik. A «Világ költői» című rovatban már sok szép Petőfi, Arany, Gyulai, Ady, Babits-vers fordítását hozta.

Az «Emporium» című képzőművészeti lap nemrégiben a bu-

dapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményéről emlékezik meg nagy elismeréssel.

A «Romana» a külföldi olasz kultúrintézetek figyelője. Legutóbb Várady Imréről közölt egy mélyenszántó cikket «Magyarország és az olasz humanizmus» címmel.

Intelligens színházi lap a «Scenario», amely komoly cikkekben tárgyalja úgy az olasz, mint a külföldi színházakat. Szépen emlékezett meg az «Ember tragédiájá»-ról és a «Kék róka»-ról.

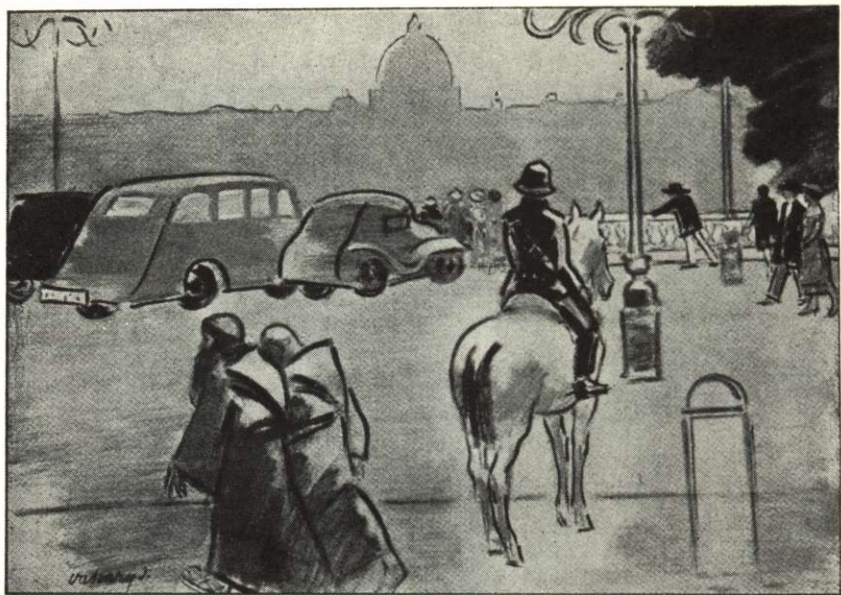
Olaszország legérdekesebb és legaktuálisabb lapja a «La difesa della Razza». Tárgyilagos, érdekes cikkekben fejtette ki, miért hozták be a zsidótörvényt. Elmondja, hogy Sziciliát már a XV. században meg kellett tisztítani

a zsidóktól. Döbbenetes vissza-pillantást vet azokra a zsidókra, akik századok óta dolgoznak Itália ellen. Az angol-olasz, a francia-olasz szembenállást ki-zárólag a zsidók aknamunkájának tudja be. Ugyanez a lap szép, komoly cikket hoz hazánkról, amelyben kifejti a magyar nép eredetét, s hogy mit jelentetünk a multban és mit jelentünk ma Európának.

Szándékosan hagytam utoljára a «Corviniá»-t, az olasz-magyar kultúrkapcsolatok lapját. Gerevich Tibor és Zambra Alajos szerkesztik. Ez a lap az olasz és magyar művészetek kincsesládája, virágoskertje, amelyet nemcsak a színesfantáziájú olasz, vagy magyar, hanem a hűvös tárgyilagos semleges ember is örömmel olvas. *Hegedüs Nóra*

A NAPKELET minden közleményeért írja felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.
Stephaneum nyomda, Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

Vaszary János: Két kompozíció

Vaszary János: Női arckép

Két jelenet *Tamási Áron* «Tündöklő Jeromosából»

Nemzeti Színház: «Tündöklő Jeromos» — Kiss Ferenc és Maklár Zoltán